

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA
YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERHAT YUCA

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞÜKRÜ AYRAN

MAYIS 2025

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA
YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERHAT YUCA
ORCID: 0009-0000-4802-4560

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞÜKRÜ AYRAN

MAYIS 2025
BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum *“Yusuf el-Karadâvî’nin İslâm Aile Hukukuna Yaklaşımı”* başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 06/05/2025

İmza

FERHAT YUCA

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

‘‘YUSUF EL-KARADÂVÎ’NİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA YAKLAŞIMI’’ başlıklı
Yüksek Lisans Tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım
Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 06/05/2025

Tezi Hazırlayan

Danışman

İmza

İmza

FERHAT YUCA

DOÇ. DR. ŞÜKRÜ AYRAN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

İmza

Prof. Dr. Mehmet YOLCU

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı öğrencisi Ferhat YUCA tarafından hazırlanan ‘‘YUSUF EL-KARADÂVÎ’NİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA YAKLAŞIMI’’adlı tezi ile ilgili tez savunma sınavı 06/05/2025 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği/ oy çokluğu ile kabul/ red edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ

İMZA

Danışmanım: Doç. Dr. Şükrü AYRAN
(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Üye: Doç.Dr. Mustafa Harun KIYLIK
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Medeni ŞAVLI
(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans tezi/doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

....../...../2025

Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL

Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

YUSUF EL-KARADÂVÎ’NİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Tezi

Ferhat YUCA

Danışman: Doç. Dr. Şükrü AYRAN

Mayıs 2025

ÖZET

İslâm hukuku ve toplumsal değişim bağlamında Yusuf el-Karadâvî’nin İslâm Aile Hukukuna Yaklaşımını ele alan bu çalışma, onun evlilik, boşanma, aile yapısı ve cinsiyet rolleri üzerine görüşlerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Karadâvî’nin fikirlerinin, İslâm hukukunun modern dünyadaki uygulanabilirliği ve esnekliği üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Araştırmanın temel problemi, Karadâvî’nin İslâm Aile Hukukuna dair yaklaşımlarının, değişen toplumsal yapılar karşısında nasıl bir çözüm sunduğunu ve İslâm hukukunun çağdaş meselelerle nasıl uyum sağlayabileceğini ortaya koymaktır. Çalışma, Karadâvî’nin eserleri ve ilgili akademik literatür aracılığıyla, onun aile hukuku çerçevesinde sunduğu yorumları incelerken, bu yorumların günümüz toplumlarındaki hukuki ve sosyal dönüşümlerle ilişkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tez, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Karadâvî’nin hayatı, akademik çalışmaları ve ilmî mirası ele alınmaktadır. Birinci bölümde, İslâm aile hukukunda evlilik ve boşanma konuları incelenirken, ikinci bölümde Karadâvî’nin evlenme ile ilgili hükümler konusundaki yaklaşımları ayrıntılı olarak analiz edilmektedir. Çalışmanın sonuçları, İslâm hukukunun çağdaş meselelere nasıl adapte edilebileceğine dair önemli bir bakış sunarak, bu alandaki akademik tartışmalara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Nikâh, Talâk, Aile Hukuku, Karadâvî.

T.C.

Republic of Türkiye

Bitlis Eren University Graduate School

Department of Basic İslâmic Sciences

YUSUF AL-QARADAWI’S APPROACH TO ISLAMIC FAMILY LAW

Master’s Thesis

Ferhat YUCA

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Şükrü AYRAN

May 2025

ABSTRACT

This study, in the context of Islamic law and social change, comprehensively analyzes Yusuf al-Qaradawi’s approach to Islamic family law, focusing on his views on marriage, divorce, family structure, and gender roles. The study evaluates the impact of Qaradawi's ideas on the applicability and flexibility of Islamic law in the modern world.

The central problem of the research is to explore how Qaradawi's approach to Islamic family law offers solutions in the face of changing societal structures, and how Islamic law can adapt to contemporary issues. Through examining Qaradawi's works and related academic literature, the study aims to assess how his interpretations within the framework of family law relate to the legal and social transformations in today's societies.

The thesis consists of an introduction and two main chapters. In the introduction, Qaradawi's life, academic works, and scholarly legacy are discussed. The first chapter examines the topics of marriage and divorce in Islamic family law, while the second chapter provides a detailed analysis of Qaradawi's views on the regulations concerning marriage. The findings of the study offer valuable insights into how Islamic law can be adapted to contemporary issues, contributing to the academic debates in this field.

Keywords: İslâmic Law, Marriage, Divorce, Family Law, Qaradawi.

ÖNSÖZ

İslâm dininin temel kaynaklarını anlamak ve öğretmek; günümüz dünyasında insanların karşılaştığı güncel sorunları İslâm Hukukunun temel prensipleri çerçevesinde yorumlayabilmek; ekonomik, sosyal, siyasi ve itikadi alanlarda derinlemesine araştırmalar gerçekleştirmek, bireysel çabaların ötesine geçen bir süreçtir. Bu bağlamda, tarihten günümüze bu çalışma alanlarında geniş bir bilgi birikimine sahip, akademik otoritelerin takdirini kazanmış önemli şahsiyetlerin hayatlarını, bilimsel katkılarını ve uygulamalarını anlamak, araştırmalarımıza yön kazandırmaktadır.

Bu çerçevede, yüksek lisans tez çalışmamızda ‘*Yusuf el-Karadâvî’nin İslâm Aile Hukukuna Yaklaşımı*’ konusunu ele almayı amaçladık. Çalışmamız, Yusuf el-Karadâvî’nin eserleri ve İslâm hukuku perspektifinden hareketle, onun İslâm aile hukukuna dair görüşlerini mümkün olan en kapsamlı şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Konunun geniş kapsamı ve çeşitliliği göz önüne alındığında, bu çalışma, alandaki mevcut literatüre katkıda bulunmayı ve Karadâvî’nin düşüncelerinin günümüz toplumsal yapısı içindeki uygulanabilirliğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmamın hazırlanma sürecinde, bilgi ve deneyimleriyle yanımda olan, rehberlik eden değerli danışmanım Doç. Dr. Şükrü AYRAN’a, jüri üyeleri; Doç. Dr. M. Harun KIYLIK ve Dr. Öğr. Üyesi Medeni ŞAVLI hocalarıma minnettarlığımı ifade ediyorum. Araştırma sürecim boyunca yanımda bulunan, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan tüm akademik danışmanlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, bu süreçte sabırlarıyla beni destekleyen aileme en içten şükranlarımı iletmek isterim.

Mayıs 2025, Bitlis

Ferhat YUCA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1.Yusuf el-Karadâvî'nin Yaşadığı XX. Yüzyılda Genel Olarak Mısır ve Karadâvî'nin Yetiştığı Ortam.....	4
1.2. Yusuf el-Karadâvî'nin Yaşadığı XX. Yüzyılda Genel Olarak Mısır (1921-1961)... ..	4
1.3. Yetiştığı Köy Ortamı.....	6
1.3.1. Köydeki Dini Hayat.....	6
13.1. Köydeki Kültürel Hayat ve Sosyal Yapı	7
1.4. Yusuf el-Karadâvî'nin Hayatı	8
1.4.1. Hayatı	8
1.4.2. Yusuf el-Karadâvî'nin Eğitim Hayatı	10
1.4.3. Müslüman Kardeşler Teşkilatı ile Bağı ve İlişkileri	13
1.4.4. Kazanmış Olduğu Ödüller.....	15
1.4.5. Üyelik Yaptığı Kurumlar	16
1.4.6. Resmi Olarak Yaptığı Görevler	17
1.5. Yusuf el-Karadâvî'nin İlmî Kişiliği.....	17

1.5.1. Çağdaş Bir Âlim Olarak Yusuf el-Karadâvî'nin Karakteristik Özellikleri	17
1.5.2. Etkilendiği Kişiler	18
1.5.3. Çalıştığı Alanlar.....	19
1.5.4. Eserleri	20
1.5.4.1. İslâm İlimleri İle İlgili Eserleri	20
1.5.4.2. Eğitim ve Davet İçerikli Eserleri.....	21
1.5.4.3. İslâm Kültür ve Medeniyeti İle İlgili Eserleri.....	21
1.5.4.4. Edebî ve Biyografi Türü Eserleri.....	22
1.5.5. Katıldığı Sempozyum, Konferans ve İlmî Ziyaretler.....	22
1.5.6. İlmî Metodu	25

İKİNCİ BÖLÜM²⁶

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA EVLİLİK VE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

2.1. Aile Kavramı ve Önemi	26
2.2. İslâm Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi	29
2.3. Müslüman Aile Yapısının Temel Özellikleri	33
2.4. İslâm Hukukunda Evlilik ve Sonuçları.....	35
2.4.1. İslâm Hukukunda Evlilik	35
2.4.1.1. Evlilik Öncesi Kadın-Erkek İlişkileri.....	36
2.4.1.1.1. Evlilik Kriterleri	39
2.4.1.1.2. Evlilik Öncesi Görüşme	43
2.4.1.1.3. Nişanlılık.....	47
2.4.1.2. Evlenme Akdinin Tanımı ve Hükmü.....	48
2.4.1.3. Evlenme Akdinin Unsur ve Şartları	50
2.4.1.4. Evlenme Akdi Türleri	51

2.4.1.5. İslâm Hukukunda Evlilik Akdinin Sonuçları.....	53
2.4.1.5.1. Evlilik Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar	53
2.4.1.5.2. Doğum ve Sonuçları	54
2.5. Anne-Baba ve Çocukların Birbirine Karşı Görevleri	55
2.6. Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları	56
2.6.1. Evliliğin Sona Erme Şekilleri	56
2.6.2. Boşanma (Talâk)	63
2.6.2.1. Boşanmanın Tanımı	63
2.6.2.2. Boşanma Selahiyeti	65
2.6.2.3. Boşanma Türleri.....	66
2.6.3. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Hükümler	68
2.6.3.1. İddet.....	68
2.6.3.2. Çocuk Bakımı ve Terbiyesi (Hidâne)	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN EVLİLİĞE DAİR HÜKÜMLERE YAKLAŞIMI

3.1. Yusuf el-Karadâvî'nin İslâm Evliliğine ve Evliliğin Sonuçlarına Yaklaşımı	73
3.1.1. Yusuf el-Karadâvî'nin İslâmi Evliliğe Yaklaşımı	73
3.1.1.1. Evlilik Öncesi Kadın-Erkek İlişkileri.....	77
3.1.1.2. Evlilik Kriterleri.....	78
3.1.1.3. Evlilik Öncesi Görüşme	81
3.1.1.3.1. Nişanlılık.....	82
3.1.1.3.2. Flört.....	83
3.1.1.4. Evlenme Akdi.....	84
3.1.1.4.1. Evlenme Akdinin Tanımı ve Hükümü.....	86
3.1.1.4.2. Evlenme Akdinin Unsur ve Şartları	86

3.1.1.4.3. Evlenme Akdi Türleri	87
3.1.1.4.4. Yusuf el-Karadâvî'nin Evlilik Akdinin Sonuçlarına Yaklaşımı	89
3.1.1.4.5. Evlilik Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar	90
3.1.1.4.5.1. Doğum ve Sonuçları	91
3.1.1.4.5.2. Anne-Baba ve Çocukların Birbirine Karşı Görevleri.....	91
3.1.2.Yusuf el-Karadâvî'nin Evliliğin Sona Erdirilmesine ve Sonuçlarına Yaklaşımı	92
3.1.2.1. Yusuf el-Karadâvî'nin Evliliğin Sona Erdirilmesine Yaklaşımı.....	94
3.1.2.1.1. Evliliğin Sona Erme Şekilleri	94
3.1.2.1.2. Boşanma (Talâk)	95
3.1.2.1.3. Boşanmanın Tanımı	96
3.1.2.1.4. Boşanma Selahiyeti	96
3.1.2.1.5. Boşanma Türleri.....	97
3.1.3. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Hükümler	99
3.1.3.1. İddet.....	100
3.1.3.2. Çocuk Bakımı ve Terbiyesi (Hidâne)	102
3.1.4.Yusuf el-Karadâvî'nin İslâm Aile Hukukunun Güncel Meselelerine Yaklaşımı	104
3.1.4.1. Tüp Bebek... ..	104
3.1.4.2. Süt Bankası.. ..	106
3.1.4.3. Doğum Kontrolü.....	107
SONUÇ.....	111
KAYNAKLAR	114

KISALTMALAR

A.s.	: Aleyhi's -Selam
B.	: Bin, İbn
Bk.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
D.İ.A.	:Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
Md.	: Madde
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
(r.a.)	: Radiyallahu Anhu
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
V.b.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve devamı
Y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Aile, bireylerin doğumdan yetişkinliğe ve hatta ölüme kadar duygusal destek, aidiyet hissi, eğitim, gelişim ve bilişsel evrim açısından kritik bir sosyal yapı olarak tanımlanabilir. Aile, bireylerin yaşamlarının farklı aşamalarında çeşitli ihtiyaçlarını karşılayarak her toplumun temel yapısının inşasında belirleyici bir rol oynamaktadır.¹ Ailenin önemi, bireylerin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılaması, olumlu değerleri modellemesi ve değişim dönemlerinde destek sunması gibi çeşitli yollarla kendini ortaya koymaktadır.²

Aile, toplumun temel bir yapı taşı olarak bireylerin duygusal ve bilişsel gelişimini desteklerken, bu yapıların aynı zamanda genişleyen sosyo-politik ve kültürel değişimlerle sürekli olarak biçimlendiği gözlemlenmektedir. Son yüzyılda dünya genelinde meydana gelen dönüşümler, İslâm hukuku alanında yeniden değerlendirme yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, müslüman ilim adamları, geleneksel metinleri güncel gerçeklikler ışığında yorumlayarak aile gibi temel sosyal yapıların çağdaş dünyadaki yerini ve işlevini yeniden belirleme çabası içine girmişlerdir. Söz konusu âlimlerden biri olan Karadâvî, İslâm aile hukukunun günümüz toplumlarındaki uygulanabilirliğini artırmaya yönelik eserler vermiş ve bu konudaki tartışmaları şekillendirmiştir. Böylece İslâm hukukunun işlevselliği sürdürülerek aile ve hukukun nasıl bir arada evrildiği ve toplumsal değişimlerin bu temel yapılar üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılmıştır.

Çalışmanın Konusu ve Sınırı

Tez çalışmasında günümüz İslâm hukuku ve aile yapısının anlaşılmasında, Karadâvî'nin İslâm aile hukuku üzerindeki etkileri ve yaklaşımları merkezi bir tartışma noktası olarak ele almıştır. Araştırmanın temel amacı, Karadâvî'nin özellikle evlilik, boşanma ve aile içi ilişkilerle ilgili hukukî görüşlerini ortaya koymak ve bu görüşlerin, modern İslâm toplumlarındaki aile yapısına ve hukuk uygulamalarına nasıl etki ettiğini incelemektir. Bu bağlamda, çalışmanın ana odak noktası, Karadâvî'nin '*Fıkhu'z-zevâc ve't-talâk*' (Evlilik ve Boşanma Fıkhi) gibi eserleri olup bu eserler, onun İslâm aile hukukuna dair metodolojisini, düşünsel çerçevesini ve çağdaş sorunlara ilişkin çözüm

¹ Saliha Hallaç - Fatma Öz, "Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 6/2 (2014), 142.

² Figen Ereş, "Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 17/17 (2009), 88.

önerilerini anlamada ana kaynakları oluşturacaktır. Çalışma, Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna dair görüşlerinin geleneksel İslâm fikhî ile modern dünyadaki değişen sosyal dinamikler arasında nasıl bir köprü kurduğunu incelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Karadâvî'nin hukuki bakış açısını daha geniş bir literatür çerçevesinde analiz etmek amacıyla, klasik İslâm fikhî metinlerinden ve çağdaş İslâm hukukçularının eserlerinden faydalanılacaktır. Ayrıca, Karadâvî'nin görüşlerinin, diğer İslâm düşünürlerinin aile hukukuna dair yaklaşım ve uygulamalarından nasıl farklılaştığına dair karşılaştırmalı bir inceleme yapılacaktır. Tez, yalnızca Karadâvî'nin düşüncelerini değil, aynı zamanda onun fikirlerinin pratikteki yansımalarını da gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Karadâvî'nin aile hukuku anlayışının, özellikle boşanma, evlilik sözleşmesi, kadın hakları, çocuk hakları ve miras gibi alanlardaki uygulamalara etkisi de değerlendirilecektir. Sonuç olarak bu tez, Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna ilişkin düşüncelerinin, günümüz İslâm dünyasındaki aile yapılarının ıslahçı bir biçimde nasıl şekillenmesi gerektiğini anlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Amacı

Tez çalışması, Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna ilişkin yaklaşımlarını inceleyerek bu yaklaşımların günümüz İslâm hukuku ve toplumsal yapısındaki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Karadâvî'nin aile hukukuna dair görüşleri, evlilik, boşanma, cinsiyet eşitliği, miras hukuku ve aile içi sorumluluklar gibi önemli konularda ele alınmıştır. Çalışma, Karadâvî'nin eserlerinin yanı sıra çağdaş akademik literatürden faydalanarak, onun düşüncelerinin günümüzdeki ailevi ve toplumsal meseleler için sunduğu çözüm önerilerini detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Ayrıca, Karadâvî'nin İslâm hukukundaki ıslahçı yaklaşımının, geleneksel İslâm fikhî ile modern toplum ihtiyaçları arasındaki dengeyi nasıl sağladığı analiz edilmiştir. Tez, Karadâvî'nin aile hukuku konusundaki görüşlerinin, İslâm dünyasında uygulama bulmuş etkilerini ve toplumsal yapıları dönüştürmeye yönelik önerilerini de irdelemiştir.

Çalışmanın Önemi

Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna dair yaklaşımlarını incelemek, İslâm hukukunun günümüzdeki uygulanabilirliği ve esnekliği hakkında derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Karadâvî'nin çalışmaları, İslâm toplumlarında yaşanan sosyal ve ailevi değişimlerin anlaşılmasını hedeflemektedir. Ayrıca, onun fikirleri, İslâm hukukunun modern dünyadaki sorunlara nasıl uyum sağlayabileceğine dair önemli

örnekler sunmaktadır. Bu çalışma, Karadâvî'nin İslâm hukukuna sağladığı katkılar aracılığıyla akademik ve hukuki çevrelerdeki tartışmalara zenginlik katmayı amaçlamaktadır. Özellikle “*el-Ûsra-kemâ-yurîduhâ 'l-islâm*” (İslâm'ın İsteddiği Aile) ve “*fî-Fıkhi 'l-ekalliyâti 'l-müslime*” (Müslüman Azınlıkların Fıkhi) gibi eserler, bu çalışmanın önemini vurgulamakta ve İslâm hukukunun çağdaş meselelere uygulanmasına dair yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışmasında kapsamlı bir literatür taraması ve doküman analizi yöntemini kullanılarak Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna dair görüşlerini derinlemesine incelenmiştir. Araştırma, Karadâvî'nin yayınlanmış eserleri, konuşmaları, makaleleri ve onun üzerine kaleme alınmış eleştirel akademik çalışmaları sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Karadâvî'nin fikirlerinin geniş İslâm hukuku literatürü içindeki konumunu belirlemek ve çağdaş tartışmalara nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymak hedeflenmektedir.

Araştırmada, özellikle İslâm hukuku ve aile hukuku alanındaki akademik dergiler, konferans bildirileri ve tez çalışmaları gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu yöntem, Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna dair görüşlerinin kapsamlı bir değerlendirmesini sağlarken, aynı zamanda günümüz İslâm hukuku çerçevesindeki yerinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Elde edilen bulgular, hem Karadâvî'nin düşünsel mirasının derinlemesine bir analizini sunmuş hem de İslâm hukukunun günümüzdeki meselelerle ilişkisini ortaya koymuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1.Yusuf el-Karadâvî'nin Yaşadığı XX. Yüzyılda Genel Olarak Mısır ve Karadâvî'nin Yetiştığı Ortam

Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna yaklaşımını incelemeden önce, onun ilmî kişiliğine dair bir değerlendirme yapmak, hayatını, yetiştiği coğrafyayı, tarihi, kültürel, siyasi ve iktisadi ortamı anlamak son derece önemlidir. Bu bağlamda, öncelikle Karadâvî'nin doğup büyüdüğü ve hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Mısır, düşünce dünyasının şekillenmesinde rol oynayan doğduğu köy ortamı, bu köydeki dini, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısı ile hayatı ve ilmî kişiliği üzerinde durulmuştur. Ardından, İslâm aile hukukunda evlilik ve evliliğin sona ermesi konuları ele alınmış, daha sonra da Karadâvî'nin İslâm aile hukukuna ilişkin yaklaşımı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

1.2. Yusuf el-Karadâvî'nin Yaşadığı XX. Yüzyılda Genel Olarak Mısır (1921-1961)

Mısır, resmi adıyla Mısır Arap Cumhuriyeti, Afrika'nın kuzeydoğu köşesi ile Asya'nın güneybatı köşesini kapsayan Sina Yarımadası ile birlikte kıtalararası bir ülkedir. Mısır, Kuzey Afrika'nın en yoğun nüfusuna sahip ülkelerinden biri olup nüfusun büyük çoğunluğu Nil Nehri boyunca yerleşmiştir. Akdeniz ve Kızıldeniz kıyısında konumlanan Mısır'ın güneyinde Sudan, batısında ise Libya yer almaktadır. Medeniyetin beşiği olarak bilinen bu ülke, firavunlar dönemine uzanan tarihi, kültürü ve uygarlığıyla Orta Doğu'da önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin başkenti, en kalabalık şehir olan Kahire'dir. Mısır'ın resmi dini İslâm, resmi dili ise Arapça'dır.³

Mısır, 7.000 yıllık tarihî bir geçmişe sahip olan kadim bir ülkedir. Tarih boyunca ilk medeniyetlere ve milletlere ev sahipliği yapmış; geçmişten günümüze kadar pek çok yönetim, kavim ve devlet burada varlık göstermiştir. Milattan önce, firavunlar tarafından yönetilen Mısır daha sonra sırasıyla Roma ve Bizans İmparatorluklarının hakîmiyetine girmiştir. 642 (Milâdî) yılında Hâlife Hz. Ömer (r.a) (23/644) döneminde Bizanslıların elinden alınan Mısır, İslâm ile tanışmıştır. Ardından sırasıyla Tolunoğulları, Abbâsîler,

³ Suna Doğaner, "Mısır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/9 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/553-555.

İhşîdîler, Fatîmîler, Eyyûbîler, Memlûkler ve Osmanlılar gibi birçok Müslüman devlet Mısır'a hakîm olmuştur.⁴ 1922 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmış ve 1953 yılında cumhuriyetini ilan etmiştir.⁵ Ayrıca Arap Birliği, Afrika Birliği ve İslâm İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşlara üyelik gerçekleştirmiştir ve bu üyeliklerini sürdürmektedir. Mısır, uluslararası ilişkilerde denge politikasını esas almıştır.⁶

Mısır'da 1922 yılında Kral I. Fuad (ö. 1936) döneminde başlayan krallık dönemi, bağımsızlık kazanmış olmasına rağmen, yabancı mîsyonlar ile kraliyet aileleri arasında kurulan olumlu ilişkilerin Mısır'ın kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarına yansımıştır. Bu dönemde irşat faaliyetleri ve çeşitli sosyal hareketler de ön plana çıkmıştır. Özellikle o dönemde resmi statü kazanmış olan Müslüman Kardeşler (İhvân-ı Müslimîn) teşkilatı, Mısır'da etkin bir rol üstlenmiştir. İhvan-ı Müslimîn hareketi, köylerden şehir merkezlerine kadar İslâmi faaliyetlerde bulunan Hasan el-Benna (ö. 1949) öncülüğünde kurulmuştur. Bu teşkilat, faaliyetlerini her alanda etkinleştirerek Kral Faruk (ö. 1965) ve Mahmud Fehmi Nukraşi (ö. 1948) dönemlerine kadar devam etmiştir. 1936 yılında Kral I. Fuad'ın oğlu Faruk'un tahta geçmesiyle bu durum sürmüştür. Özellikle Kral Faruk'un II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı esnasında İngilizlerin Mısır'daki üslerini kullanmasına ses çıkartmaması, Mısır'ın tarafsız kalmasına yol açmıştır. İngilizlerin desteğiyle Mustafa Nahhas (ö. 1965) başbakanlığa getirilmiştir. Bunun yanı sıra, 1940 yılından itibaren halk, kraliyet ailesine karşı eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Bu dönemde, Mısır 1945 yılında II. Dünya Savaşı'na resmen katılmıştır.⁷

Mısır'da, sürekli krallığın değiştiği bu dönemlerde, kralların ülkenin kaynaklarını kendi zimmetlerine geçirmesi de bir gerçektir. Bu olayların ardından ülke, ekonomik buhran ve bunalım sürecine girmiştir. Ekonomi, az da olsa turizm ve sanayi ile birlikte genellikle ticaret, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Sosyal hayat ise, zenginlik ve fakirlik ölçütlerine göre üç tabakaya ayrılmıştır: Yüksek tabaka, orta tabaka ve düşük tabaka. Ayrıca, 1947 yılında Mısır'da büyük bir yıkıma yol açan bir kolera salgını meydana gelmiştir. Bu salgın, genç ve sağlıklı bireyleri de etkilemiştir. Mısır'da kolera

⁴ Fehmî Abdülcélîl Mahmûd, "İntişârü'l-İslâm fî Mısır fî'l-karneyni'l-evvel ve's-sânî li'l-hicre", *Havliyyâtü Külliyyeti Dâri'l-ulûm* 8 (1978), 115-134.

⁵ Hilal Görgün, "Mısır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2/9 (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/569-575.

⁶ Mustafa Said Yazıcıoğlu - Uğur Yasin Asal, "Türk Dış Politikası ve İslâm Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Analizi: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 9/1 (2021), 213.

⁷ Muhammed Behçet, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı'nın İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/2 (2019), 303.

olarak bilinen bu hastalık, ateşin samanı yakıp yıkması gibi hızla tüm ülkeye yayılmış ve kendiliğinden ortadan kalkana kadar binlerce insanın ölümüne neden olmuştur.⁸

Tarihî ve kültürel zenginlikleri ile kadim bir ülke olan Mısır, bu olumsuz durumlarla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında iç karışıklıklar yaşamış ve siyasi tutuklamalar meydana gelmiştir.⁹ Bu süreçten en çok etkilenen İhvân hareketi olmuştur ve Karadâvî de bu tutuklananlar arasında yer almıştır. Kriz sonucunda, 1950 yılından itibaren İngiliz karşıtı gösteriler artış göstermiştir. Bu dönemde Mısır'da milli dava, tek meşguliyet ve amaç hâline gelmiştir. Karadâvî, şiirleriyle milli davaya destek vermiştir. Nihayetinde, İngilizler Mısır'dan kovulmuş ve 1952 yılında iktidâr boşluğu sonucunda Hür Subaylar Hareketi, krallığı devirerek yönetimi ele almıştır. 1953 yılında cumhuriyet ilan edilmiş ve yeniden tutuklamalar başlamıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır (ö. 1970) döneminde üç kez tutuklanan Karadâvî, 1961 yılında Mısır'ı terk ederek Katar'a yerleşmiş ve bu ülkenin vatandaşı olmuştur.¹⁰

1.3. Yetiştği Köy Ortamı

1.3.1. Köydeki Dini Hayat

Karadâvî'nin doğduğu Saft Turab köyü, Garibiye yönetiminin başkenti olan Tanta ilinin batı bölgesinde, en tanınmış illerinden biri olan el-Mahallatu'l-Kubrâ arasında yer almaktadır. Mahalla iline 9 km, Tanta iline ise 21 km mesafededir.¹¹ Saft Turab köyü, Mısır'ın geleneksel dini yaşamını yansıtan tipik bir örnek teşkil etmektedir. Köy halkı, İslâm'ın temel esaslarına sıkı bir bağlılık sergileyerek günlük yaşamlarını bu ilkelere uygun olarak düzenlemektedir. Bebeklerin doğumunda ezan okunması, evliliklerin Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünnetine uygun olarak yapılması, köydeki dini pratiğin temel unsurlarındandır. Şâfiî mezhebinin yaygın olarak benimsenmesiyle birlikte, bireyler günlük yaşamlarında dini emir ve yasaklara büyük bir özen göstermekte; yemeklere başlarken “*Bismillah*”, bitirirken ise “*Elhamdülillah*” derler. Ayrıca, bu kültürün bir yansıması olarak ekmeğe hürmet edilir ve ona “*nimet*” denilerek saygı gösterilir.¹²

⁸ Yusuf el-Karadâvî, *Hatıralarım, Köy ve Mektep Çocuğu-1*, çev. Murat Padak (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2021), 1/265.

⁹ Behçet, “Arap Baharı”, 304.

¹⁰ Muhammed Bilal Polat, “Müslüman Kardeşlerin Mursi İktidârı Tecrübesi Sonrası Türkiye'nin Pozisyonu”, *Ahi Evran Akademi* 4/1 (2023), 65.

¹¹ Yusuf el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre* (Kahire: Darü's-Şürûk, 2001), 1/2.

¹² el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/29.

Köydeki dini eğitim, camilerdeki derslerle sürdürülmektedir. Saft Turab'da beş cami bulunmakta olup bunlar köy halkının dini ibadetlerini yerine getirdiği ve dini bilgiye erişim sağladığı merkezlerdir. Karadâvî, dini eğitimini bu camilerdeki âlimlerden almış ve özellikle Mütevelli Camisi'nde düzenlenen derslere katılmıştır. Köydeki dini eğitim faaliyetleri, Ezher Üniversitesi'nden gelen hocalar tarafından desteklenmiş olup bu âlimler, köylülerin dini bilgiye ulaşmalarını sağlayan önemli figürlerdir. Köy halkı, dini bilgiyi yüksek bir değer olarak kabul etmekte ve bu bilgilerin toplumun her kesimine aktarmak amacıyla camilerde düzenli olarak hutbeler ve dersler verir.¹³

Köy halkı, geleneksel Mısır dindârlığını benimsemiş ve tarikatlara mensubiyet oldukça sınırlıdır; yalnızca Şazeli ve Biyumîyye gibi birkaç tarikatın müritleri bulunmaktadır. Karadâvî, çocukluğundan itibaren bu tarikatlara mesafeli durmuş ve daha çok orta yolu savunmuştur. Köyde, dini özel günler büyük bir önem taşır; kurban kesilir, ikramlar yapılır ve aileler için iyilikler gerçekleştirilir. Ayrıca, köy halkı Kur'ân'a ve sadakaya büyük saygı gösterir; her evin günlük olarak Kur'ân okuması ve sadaka vermesi gerektiği inancı yaygındır. Kur'ân eğitimi için dört kurs bulunmakta, sadaka genellikle ekmek gibi temel ihtiyaçlarla yerine getirilmektedir.¹⁴

Dinî hayatın dolu dolu yaşandığı bu ortamda, maalesef birçok yozlaşma ve bidat halk arasında oldukça yaygındır. Örneğin, taşlarla teberrük etme, temime ve tılsımlar takma, Allah'ın veli kullarını ve salih zatlara aşırı bir şekilde övme, onları yardıma çağırma, Kâbe'yi tavaf eder gibi onların kabirlerini tavaf etme, mezarlara adaklarda bulunma ve bu kişiler için kurban kesme gibi uygulamalar gözlemlenmektedir. Ayrıca gaybın örtülerini açtıklarını iddia eden kâhinlere, falcılara, müneccimlere ve baht açan kişilere başvurma alışkanlıkları da bulunmaktadır.¹⁵

13.1. Köydeki Kültürel Hayat ve Sosyal Yapı

Karadâvî'nin doğup büyüdüğü Saft Turab köyünde, kültürel hayat genel olarak sınırlı ve zayıf bir yapı sergilemektedir. Köyde kültürel yaşamı destekleyen herhangi bir kütüphane, sinema salonu veya tiyatro gibi olanaklar bulunmamaktadır. Bu sebeple, kültürel etkinlikler büyük ölçüde köye gelen misafir şairlerin gerçekleştirdiği şiir dinletileri ve halk hikâyeleri ile sınırlıdır. Şairlerin, özellikle Ebû Zeyd'in (40/660) kıssalarını saz eşliğinde anlatmaları, köydeki nadir kültürel eğlencelerden biridir. Gazete

¹³ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/37.

¹⁴ el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab*, 1/58.

¹⁵ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/60.

okuma alışkanlığı ise, köyün elit tabakasındaki az sayıda kişi tarafından benimsenmiştir. Köyde kütüphane olmaması nedeniyle, gezici kitapçılar köye sınırlı sayıda kitap getirmekte, ancak bu kitaplar genellikle ahlâk, adap ve halk hikâyeleri gibi dâr kapsamlı konuları işlemektedir. Eğitimli bireyler arasında, çoğunluğu Ezher mezunu olmak üzere, Dâr’ul-Muallimin ve Dâr’ul-Ulum fakültelerinin mezunlarından bazıları da yer almaktadır.¹⁶ Camiler, köyde kültürel hayatın en etkin ve faal mekânlarıdır; burada düzenlenen ilmî sohbetler ve dini konuşmalar, köy halkının kültürel gelişimi açısından önemli bir işlev görmektedir.¹⁷

Köyün sosyal yapısı, ekonomik yapısına paralel olarak üç ana sınıfa ayrılmaktadır: yüksek sınıf, orta sınıf ve düşük sınıf. Yüksek sınıf, köydeki zengin ve toprak sahibi ailelerden oluşmaktadır ve bu sınıf, köyün eşrafını oluşturur. Nüveyr ve Hıdır aileleri bu sınıfta bulunmaktadır. Orta sınıf, daha küçük arazi sahipleri ve başarılı tüccarlardan meydana gelmektedir. Orta sınıfın öne çıkan ailelerinden bazıları arasında Ebû Ziyad el-Fehvanî, Ebû Zehra, Ebû Emene gibi isimler bulunmaktadır. Düşük sınıf ise, fakir köylülerden oluşmakta olup bu sınıfın üyeleri, köydeki iş gücünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ebû Ziyad el-Fehvanî, Ebû Zehra, Ebû Emene, Neccar ed-Devî, Muhammed Zeğlul’un oğulları, Şeyh Hamza en-Neccar vb. aileler bu sınıfta bulunmaktadır.¹⁸ Köydeki ekonomik faaliyetlerin başında tarım ve hayvancılık yer almakta olup yerel pazarlar, özellikle haftalık çarşamba pazarları, köy ekonomisini büyük ölçüde etkilemektedir. Köyde ayrıca çeşitli ustalık gerektiren meslek grupları da bulunmaktadır; demirci, marangoz, terzi, su dolabı ustası ve tarım aletleri üreticileri gibi iş kolları, köydeki ekonomik yapıyı destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır.¹⁹

1.4. Yusuf el-Karadâvî’nin Hayatı

1.4.1. Hayatı

Tam adı Yusuf bin Abdullah bin Ali bin Yusuf olan Yusuf el-Karadâvî, 9 Eylül 1926 tarihinde Mısır’ın Garibiye iline bağlı, sahabe Abdullah bin Haris’in (84/703) medfun bulunduğu Saft Turab köyünde dünyaya gelmiştir. 26 Eylül 2022 tarihinde

¹⁶ Hatice Erkoç - Abdurrahman Candan, “Yusuf el-Karadâvî’nin Fıkhü’z-Zekât Eseri Bağlamında ‘fi sebîlillâh’ Kavramı”, *Van İlahiyat Dergisi* 8/13 (2020), 194.

¹⁷ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/106.

¹⁸ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/123.

¹⁹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/104.

Katar'ın Doha şehrinde vefat etmiştir. Saft Turab, Garibiye yönetiminin başkenti olan Tanta ilinin batı bölgesinde, en tanınmış illerinden biri olan el-Mahallatu'l-Kubrâ arasında yer almaktadır. Mahalla iline 9 km, Tanta iline ise 21 km mesafededir.²⁰ Karadâvî nisbesi, köken olarak '*Karada*' olarak bilinen köyden gelmektedir. Bu köyün mensubu olan aile, bu nisbeti kullanmıştır. Söz konusu kelimenin doğru telaffuzu '*Karadâvî*' şeklindedir. Bahsi geçen köy, Akdeniz kıyısında, İskenderiye iline komşu bir il olan Kafrû's-Şeyh bölgesine bağlıdır.²¹

Karadâvî, ailesinin geçmişini ve kendi doğumunu şu şekilde ifade etmektedir: Babası, ilk evliliğinden çocuk sahibi olamayınca eşinden boşanmış ve ardından annesiyle evlenmiştir. Annesi, dul bir kadındı ve daha önce halasının oğlu ile evlenmiş, Kahire'de yaşamış ancak bu dönemde dini bir yaşamdan uzak, modern bir hayat sürmüştür. Annesinin önceki eşi, dinî değerlere sahip olmayan, alkol kullanan ve gece geç saatlerde sarhoş bir şekilde eve dönen biriydi. Annesi ise köy kökenli bir aileden geldiği için, bu tür olumsuz yaşam koşullarından uzak bir şekilde yetişmiştir. Evliliğinde mutsuz olan annesi, eşinden korkarak dedesinin evine gitmiş ve burada dedesi, onu kocasından boşatmıştır. Annesi evine döndüğünde hamile kalmış ve bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Bu çocuğa '*Ruhiyye*' adı verilmiş ve Ruhiyye, Karadâvî'den sekiz yaş büyüktür.²² Bu süreçte, Karadâvî'nin ailesi, küçük ancak çevresinde nitelik açısından güçlü bir aile olarak tanınıp bilinmektedir. Aile, Hacı Ali Karadâvî ismiyle tanınan dedelerinden gelmektedir. Babasını kaybettikten sonra, hayatta kalan tek amcası Ahmed, Karadâvî'nin bakımını üstlenmiştir. Karadâvî, küçük yaşlardan itibaren İslâmi ilimlere ilgi duymaya başlamış ve henüz 10 yaşına geldiğinde Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek tecvid ilmini tamamlamıştır.²³

Karadâvî, hafızlık eğitimini tamamladığı köyündeki Kur'ân kursunun ardından ilköğretim ve ortaöğretim eğitimine devam etmek üzere Mısır'ın kuzeyindeki Tanta şehrine gitmiş, burada Din Mektebi'ne kaydolarak eğitimine devam etmiştir. Eğitim sürecinin ilk dönemlerinde annesinin sıtma hastalığına yakalanarak vefat etmesi, Karadâvî'nin yaşamında derin bir etki bırakmıştır.²⁴ Ortaöğretim birinci sınıfında

²⁰ Ahmed Karaduman, "Dinim Yaşasın Diye, Gülümseyerek Öleceğim" Diyen Âlim: Şeyh Yusuf el-Karadâvî", *Söz&Kalem Dergisi*, (2023), 32.

²¹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/121.

²² el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/125.

²³ Abdülazîz ed-Dib, *Yusuf el-Karadâvî: Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrîhî ve fıkıhî mübdât ileyhi fî bulûğî seb'in* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/19.

²⁴ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/131.

Müslüman Kardeşler teşkilatının kurucusu Şeyh Hasan el-Benna ile tanışması, hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde İhvân ile yakın ilişkiler kurarak Mısır'ın çeşitli bölgelerinde aktif davet çalışmalarına katılan Karadâvî, 1949 yılında ilk kez tutuklanarak cezaevine girmiştir; buna rağmen lise eğitimini başarıyla tamamlamıştır.²⁵ Serbest bırakıldıktan sonra, Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'ne bağlı Usûlu'd-Din Fakültesi'ne girmiş ve 1952-1953 yıllarında yüksek lisans eğitimini birincilikle tamamlamıştır. 1954 yılında yeniden tutuklanan Karadâvî, siyasi koşulların değişmesiyle tekrar serbest bırakılmıştır. Mısır'ın bu çalkantılı döneminde ilmi faaliyetlerden uzak durmayan Karadâvî, 1954 yılında Arap Dili Bölümü Uzmanlık Diploması alarak bu alandaki çabalarını sürdürmüştür. 1958 yılında Yüksek Arap Araştırmalar Enstitüsünden Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuş, 1960 yılında mezun olduğu Usûlu'd-Din Fakültesinde Kur'ân ve Sünnet İlimleri alanında yüksek lisans programına kabul edilen tek öğrenci olmuştur. 1973 yılında aynı üniversitede '*Ez-zekât ve eseruhâ fî halli'l-meşâkili'l-ictimâiyye*' (Zekât ve Zekâtın Toplumsal Sorunların Çözümündeki Yeri) başlıklı teziyle doktorasını birincilikle tamamlamıştır.²⁶

Karadâvî, Mısır'da aldığı eğitim sonrasında İhvân ile birlikte köy ve şehirlerde irşat, davet ve ilmî faaliyetlerde bulunmuş; ayrıca Lübnan, Ürdün, Suriye ve Filistin gibi ülkeleri gezerek konferanslar vermiştir. Batı'nın etkisi altındaki İslâm dünyası ve Müslüman Arapların değerlerinden uzaklaşmasını sert bir dille eleştiren Karadâvî, bu durumu engellemek amacıyla hem fiili hem de ilmî çabalar sarf etmiştir. 3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır'da gerçekleştirilen askerî dârbe sonrasında yargılanarak idama mahkûm edilen 529 kişiden biri olarak dünya basınında yer alan Karadâvî, fikirlerinden ve inancından taviz vermemesiyle dikkat çekmiştir. 26 Eylül 2022'de Katar Doha'da vefat eden Karadâvî, evli ve yedi çocuk babasıdır.²⁷

1.4.2. Yusuf el-Karadâvî'nin Eğitim Hayatı

Karadâvî'nin eğitim serüveni, köyündeki geleneksel dini eğitimle başlamıştır. Karadâvî, küçük yaşlarda köyünde mevcut olan dört farklı Kur'ân kursunda eğitim almıştır. Bu kurslar, köyün merkezi konumuna yakın olan iki kurs ve köyün doğu ile batı bölgelerinde bulunan diğer iki kurs şeklinde dağılmıştı. Karadâvî, ilk olarak en yakın

²⁵ Yusuf el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre* (Kahire: Darü's-Şürûk, 2001), 2/117.

²⁶ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Sîre ve Mesîre", <https://www.al-qaradawi.net/>, *Sîre ve Mesîre* (Erişim 18 Aralık 2024).

²⁷ ed-Dib, *Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî*, 1/272.

kurslardan biri olan Yemanî Murad Hoca'nın kursuna katılmıştır. Ancak, burada sadece bir gün kalabilmiş, çünkü hocanın öğrencilerine karşı sergilediği sert tutum ve şiddet, onun burada eğitim almasını engellemiştir. Annesinin yönlendirmesiyle Hamid Hoca'nın kursuna devam eden Karadâvî, burada hafızlık yaparak Kur'ân'ı ezberlemiş ve dini bilgilerini derinleştirmiştir. Bu dönemde, aynı zamanda “*Tuhfetu'l-Etfâl*” adlı tecvit kitabını ezberleyerek Kur'ân'ın doğru okunması noktasındaki bilgilerini de pekiştirmiştir.²⁸

Köydeki diğer önemli eğitim kaynağı, camilerdeki ilmî sohbetler ve hutbelerdî. Karadâvî, camilerdeki dini sohbetlere katılarak köydeki âlimlerin dini konuşmalarını dinlemiş ve bu sohbetler, onun dini bilgilere olan ilgisini artırmıştır. Karadâvî, köyünde geçirdiği bu ilk yıllarda, hem bireysel olarak aldığı eğitimle hem de toplumdaki dini atmosferin etkisiyle entelektüel olarak şekillenmiştir. Bu yaygın eğitim, ona teorik bilgi kadar pratik dini deneyimler kazandırmış ve bu tecrübeler, ilerleyen yıllarda onun düşünsel gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.²⁹

Karadâvî'nin örgün eğitim serüveni, köydeki geleneksel eğitimden sonra şehirde devam etmiştir. İlkokula yedi yaşında kaydolun Karadâvî, burada tarih, coğrafya, fen bilgisi gibi temel derslerin yanı sıra sağlık bilgisi, matematik, imla, hat, araştırma ve metin okuma gibi derslere de katılmıştır. Bu dersler, onun temel akademik becerilerini geliştirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Karadâvî'nin ilkokul eğitimi, ona yalnızca okuryazarlık değil, aynı zamanda düşünme ve araştırma becerisi kazandırmıştır.³⁰

Lise eğitimine Mısır'ın Tanta şehrindeki Ezher Lisesi'nde devam eden Karadâvî, burada dönemin önde gelen hocalarından ders almıştır. Tanta, Mısır'ın kültürel ve dini merkezlerinden biri olarak Karadâvî'nin eğitim hayatında önemli bir yere sahiptir. Lise eğitimi sırasında, okulun müfredatına ek olarak pek çok klasik Arap edebiyatı eserini incelemiş ve böylece entelektüel dağarcığını genişletmiştir. Dâru'l-Kutup (Kütüphane/Yayınevi) kurumunun daimi üyesi olan Karadâvî, burada özellikle Mustafa Lütfi Menfelutî'nin (ö. 1924) eserlerini okumuş ve yazılarını incelemiştir. Aynı zamanda, Tanta'daki Mektebetü Fekkü'l-Ezme adlı kütüphanede düzenli olarak kitap kiralayarak okuma alışkanlığını sürdürmüştür. Karadâvî, lisede sadece ders kitaplarıyla değil, aynı zamanda dönemin önemli yazarlarının eserleriyle de kendisini geliştirmiştir. Bu süreç,

²⁸ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/140.

²⁹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/142.

³⁰ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/156.

onun akademik perspektifinin genişlemesinde önemli bir adım olmuştur.³¹ Lise yıllarında şiire de ilgi duyan Karadâvî, “*Sefâratü'l-İnzâr*” (Siren Sesi) adlı şiiri yazmış ve bu eser, İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle biçimlenmiştir. Ayrıca, Hz. Yusuf’un hayatını konu alan “*Yusuf es-Sıddık*” adlı bir piyes yazmış ve bu eser pek çok şehirde sahnelenmiştir. Karadâvî, lise yıllarında sadece dini alanda değil, edebiyat ve sanat alanlarında da kendini geliştirmiştir. Lise eğitiminde, Şeyh Muhammed ed-Defdar ve Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa’ravî (ö. 1998) gibi önemli hocalardan ders almış, bu hocalar onun ilmi ve edebi gelişiminde büyük etkiler bırakmıştır.³²

Ezher Üniversitesi’ne adım attığında ise Karadâvî, Mısır’ın en köklü ve prestijli eğitim kurumlarının birinde eğitim almanın ayrıcalığını yaşamıştır. Usûlü’l-Din Fakültesi’ne kaydolarak burada tefsir, hadis, felsefe, İslâm felsefesi, mantık, psikoloji ve tarih gibi geniş bir akademik yelpazeye sahip derslere katılmıştır. Karadâvî, Ezher Üniversitesinde hem akli hem de nakli ilimlerde derinlemesine bilgi edinmiş, bu dersler onun akademik gelişimini hızlandırmıştır. Tefsir derslerini Şeyh Muhammed Emin Ebû’r-Revs, hadis derslerini Muhammed Ahmedeyn ve Abdülhamit eş-Şa’zelî gibi önemli isimlerden almıştır. Ayrıca, felsefe derslerinde Abdülhâlim Mahmud ve mantık derslerinde ise *Kutub’ş-şemsiyye* adlı eser üzerinden eğitim görmüştür. Ezher Üniversitesindeki bu eğitim, Karadâvî’nin entelektüel birikiminin temellerini atmış, ona çok yönlü bir düşünür olma fırsatı tanımıştır.³³

Ezher Üniversitesindeki lisans eğitiminin ardından, Karadâvî yüksek lisans ve doktorasını da aynı üniversitede tamamlamıştır. Yüksek lisans çalışmaları ve doktora süreci, onun İslâm ilimlerine olan katkılarını derinleştirmiş, entelektüel birikimini daha da pekiştirmiştir. Karadâvî, Ezher Üniversitesinden birincilikle mezun olarak akademik kariyerine sağlam bir temel atmıştır. Eğitim hayatı boyunca kazandığı ilmi birikim, onun yalnızca dini bir lider değil, aynı zamanda önemli bir akademisyen ve düşünür olmasında belirleyici bir rol oynamıştır.³⁴

³¹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/183.

³² el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/238.

³³ el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab*, 1/257.

³⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Hatıralarım, Köy ve Mektep Çocuğu-2*, çev. Murat Padak (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2021), 2/280.

1.4.3. Müslüman Kardeşler Teşkilatı ile Bağ ve İlişkileri

Karadâvî, ortaöğretim birinci sınıfında İhvân teşkilatıyla tanışmış ve Hasan el-Benna'nın konuşmasını dinledikten sonra resmi olarak İhvân'a katılmıştır. Bu üyelik, onun düşünsel ve toplumsal aktivizminin temelini oluşturmuş ve hayatı boyunca devam edecek İhvân ile olan bağlılığını pekiştirmiştir.³⁵

Karadâvî, İhvân teşkilatından dini ve ilmî açıdan önemli faydalar elde ettiğini belirtmektedir. Bu faydalar, aşağıdaki şekilde özetlenebilir:³⁶

- Karadâvî, İhvân teşkilatıyla olan ilişkisi sayesinde İslâmî anlayışını derinleştirerek Allah'ın iradesi, Kur'an ve Resulullah'ın davetini daha iyi kavramıştır. Cemaatle çalışma ruhunu benimseyerek, bireysel çabaların yetersiz olduğunu, toplumsal birlik ve güçlü bir imanla büyük hedeflere ulaşılacağını vurgulamıştır.
- İhvân ile tanıştıktan sonra, Karadâvî köyündeki sıradan vaizliğinden çıkıp toplumu İslâmî bilinçle ayağa kaldırma amacını benimsemiştir. Kişisel hedeflerini bir kenara bırakıp ümmete hizmet etmeye yönelik daha büyük ve kapsamlı amaçlar belirlemiştir.
- İhvân, Mısır'daki eğitim sisteminin çift yapısından kaynaklanan yalnızlık ve içe kapanıklığı aşarak, farklı eğitimlerden geçen öğrenciler arasında birlik oluşturmuş ve sosyal, kültürel engelleri ortadan kaldırmıştır. Karadâvî, İhvân şubelerinde liseli öğrencilerle tanışarak onlardan faydalanmış ve her birini dinlemiştir.
- İhvân, Mısır'daki eğitim sistemindeki sosyal ve kültürel engelleri aşarak öğrenciler arasında birlik oluşturmuş. Bu süreç, onun toplumsal ve kültürel açıdan gelişmesine katkı sağlamıştır.

Karadâvî'nin İhvân teşkilatı içindeki faaliyet alanları şu şekilde özetlenebilir:³⁷

- Davet Yayma Birimi: Karadâvî, bu birimde çalışarak Mısır'ın farklı bölgelerine gönderilmiş ve zaman zaman Mısır dışına, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Filistin gibi ülkelere de seyahat etmiştir.

³⁵ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/198.

³⁶ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 2/92.

³⁷ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 2/240.

- İslâm Âlemiyle İletişim Birimi: Bu birimde görev alarak, İslâm âleminin doğusundan batısına kadar tüm meseleleriyle ilgilenme amacını gütmüştür.
- Üsre Birimi (Ders Halkası): Bu birimde de görev almış; Müslüman kardeşlerin eğitimine odaklanarak onları ruhen, aklen ve bedenen müttekâmil bir seviyeye ulaştırma çabasını sürdürmüştür.
- Öğrenci Birimi: Karadâvî'nin en aktif olduğu birim, başkanlığını Üstad Muhammed Ferit Abdulhâlık'ın yaptığı Öğrenci Birimi olmuştur. Bu birim, öğrencilere eğitim ve etkinlikler düzenleyerek onların kişisel ve akademik gelişimlerine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Karadâvî, İslâmi davetini yaymak amacıyla özellikle Garbiye bölgesindeki şehirleri ve çevre illeri ziyaret etmiştir. Minufiye, Şebin el-Kum, Tala, Kuvaysina gibi şehirlerin yanı sıra, Zagazig ve Dekahliye'nin Mansûre gibi köyleri de kapsamına alarak davet çalışmalarını genişletmiştir. Bu ziyaretler, onun İslâm'ın mesajını daha geniş bir kitleye ulaştırma çabasının bir parçasıdır.³⁸

Karadâvî, Ezher hocalarının yanı sıra İhvân hocalarından da faydalanmıştır. Bu hocalar arasında özellikle Şeyh Hasan el-Benna öne çıkmakta olup, Karadâvî, Şeyh Muhammed Gazâlî, Şeyh Seyyid Sâbık (ö. 1948) ve Şeyh el-Behî el-Hulî (ö. 1966) gibi şahsiyetlerden de önemli ölçüde istifade ettiğini ifade etmiştir. Bu etkileşimler, onun İslâmi ilimlere olan katkısını ve düşünsel gelişimini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır.³⁹

Karadâvî, lise yıllarında İhvân-ı Müslimîn teşkilatından etkilenen ve el-Behî el-Hulî'nin kurduğu Ketîbetü'z-Zebîh (Adanmışlar Takımı) grubunda yer almıştır. Bu dönemde, İngilizlerin Mısır'dan kovulması için milli mücadeleye katılmış ve Filistin meselesine destek vermek amacıyla yürüyüşler düzenlemiş, halkı cihada teşvik etmiştir. 1948'de Mısır hükümetinin İhvân'ı kapatıp tutuklamalar başlatması üzerine Karadâvî de tutuklanmış, ancak hükümet değişikliği ile serbest bırakılmıştır. Bu süreç, onun siyasi ve toplumsal aktivizminde önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁰ Karadâvî, İhvân hareketindeki etkinliğine rağmen, teşkilatın faaliyetlerine eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirileri, bir özeleştirî olarak değerlendirir; sürekli olarak bir yerden bir yere gönderilmesinin yıpratıcı olduğunu ve öğrencilerin eğitimine yeterli önem verilmediğini

³⁸ el-Karadâvî, *İbn el-karye ve 'l-kitab*, 2/161.

³⁹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 2/196.

⁴⁰ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 2/58.

dile getirmiştir. Ayrıca, İhvân'ın kültürel ve ilmî açıdan zayıf olduğunu, cihat ruhunun ilmî yönlerden daha baskın geldiğini kabul etmiş ve gençlerin potansiyellerinin daha verimli şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu eleştiriler, Karadâvî'nin İslâmi hareketin gelişimine dair bakış açısını yansıtmaktadır.⁴¹

Karadâvî, İhvân hakkında eleştirilerde bulunmuş olmasına rağmen, bu eleştirilerin davetin özüne, yüce hedeflerine ve İslâm dini ile Müslümanlar için gösterilen büyük gayretlere yönelik olmadığı gözlemlenmektedir. Hayatı boyunca, hem Mısır'da hem de diğer ülkelerde İhvân ile olan bağı ve desteğini vefatına kadar sürdürmüştür. Her fırsatta, bu teşkilata olan desteklerini ve bağlılığını devam ettirmiştir. Bu tutum, onun İhvân'a olan derin bağlılığını ve İslâmi hareketin değerlerine olan inancını yansıtmaktadır.

1.4.4. Kazanmış Olduğu Ödüller

Karadâvî, hayatı boyunca birçok ödül kazanmıştır. Bu ödüller arasında, 1937 yılında Tanta'daki Garbiye İdâre Meclisi Bölge Eğitim Dairesi tarafından kendisine verilen bölgenin en iyi Kur'ân hafızı ödülü dikkate değer olanıdır; bu ödül, bir tam ve çeyrek cüneyh şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, eğitim hayatı boyunca okul birincisi olarak elde ettiği diğer ödüller de bulunmaktadır. Bununla birlikte, farklı alanlarda birçok başka ödüle de layık görülmüştür. Bu ödüller, onun akademik ve dini alandaki başarılarını ve katkılarını vurgulamaktadır.⁴²

Karadâvî, İslâm iktisat alanındaki çalışmaları neticesinde 1991 yılında İslâm Bankası tarafından ödüllendirilmiştir. 1994 yılında ise İslâmi Bankacılık ve İslâmi İlimler alanındaki katkılarından ötürü Uluslararası Melik Faysal Ödülü'nü kazanmıştır. Bu ödül, Malezya devleti tarafından Müslüman dünyasındaki üniversitelerin dekanları arasından seçilerek verilmiştir. Bu ödüller, Karadâvî'nin İslâm iktisadı ve bankacılığı konusundaki önemli katkılarını ve etkisini tescillemektedir.⁴³ Ayrıca, 1997 yılında Sultan Hassan al-Bolkiah Ödülü (Brunei Ödülü) ile ödüllendirilmiştir. 1999 yılında ise ilmî ve kültürel alandaki çalışmalarının sonuçlarıyla Sultan Avîs Ödülü'nü kazanmıştır. Son olarak, 2019 yılında Dubai'de Kur'ân-ı Kerîm Çalışmaları Ödülü'nü alarak ödül listesine bir yenisini

⁴¹ el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 2/94.

⁴² el-Karadâvî, *Hatıralarım*, 1/156.

⁴³ Elif Dursunüst, *Yusuf el-Karadâvî'nin Çağdaş Fıkıh Araştırmalarında İzlediği Yöntem* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007), 8.

eklemiştir. Bu ödüller, Yusuf el-Karadâvî'nin akademik ve kültürel katkılarını uluslararası düzeyde tanıyan önemli göstergelerdir.⁴⁴

1.4.5. Üyelik Yaptığı Kurumlar

Karadâvî, ilmî çalışmalarında elde ettiği başarılar sayesinde İslâm âleminde güven kazanmış ve çeşitli kurumlarda üyelik görevleri üstlenmiştir. Bu görevlerden bazıları şunlardır: Katar İslâm Devletleri Bankası Üyeliği, Katar Yüksek Eğitim Kurulu Üyeliği, Katar Fetva Heyeti Üyeliği, Katar Devleti Şer'î Denetim Heyeti Başkanlığı, Fas ve İsviçre'deki Takva Bankası Üyelikleri, merkezi Hartum'da bulunan Afrika İslâmî Davet Örgütü Meclis Üyeliği, Bahreyn'deki Faysal İslâm Bankası Üyeliği, Kahire'deki İslâm İktisadî Üniversitesi Kurum Üyeliği, Cidde'deki İslâm Konferansı Örgütü'ne bağlı Fıkıh Kurulu Uzmanlığı, Mekke'deki İslâm Fıkıh Kurulu Üyeliği, İslâmabad'daki Uluslararası İslâm Üniversiteleri Güvenlik Konseyi Üyeliği, Ürdün Krallığı İslâm Medeniyeti Araştırmaları Kurulu Üyeliği, Kahire'deki İslâm İktisadî Cemiyeti Üyeliği, Kahire İslâm Ekonomi Derneği Kurum Üyeliği, Medîne-i Münevvere İslâm Üniversitesi Yüksek Meclis Dönem Üyeliği, Hindistan'daki Al-Kahnu Üyeliği, Oxford'daki İslâm Araştırmaları Merkezi Üyeliği, Kuveyt'teki Uluslararası Hey'et-i Hayriyye Üyeliği ve İcra Komitesi İdâre Meclis Üyeliği, Kuveyt'teki Uluslararası Zekât Heyeti Başkan Yardımcılığı, Doha'daki Katar İslâm Bankası Şer'î Denetim Heyeti Üyeliği ve Bahreyn, Pakistan ve Mısır'daki Faysal İslâm Bankası İdâre Meclis Üyeliği bulunmaktadır. Bu görevler, onun İslâmî alanındaki derin bilgi birikimini ve otoritesini pekiştiren önemli unsurlardır.⁴⁵

Bunların yanı sıra, Avrupa'da bulunan Müslümanların dini sorunlarına yanıt bulmak amacıyla kurulan ve güncel fıkıh çalışmaları açısından önemli bir yere sahip olan Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulunun kurucu üyesi olan Karadâvî, vefatından önce bu kurulda en son başkanlık görevini üstlenmiştir. Bu rolü, onun İslâmî meselelerdeki otoritesini ve Avrupa'daki Müslüman topluluklara yönelik katkılarını pekiştirmiştir.⁴⁶

⁴⁴ İslâm Telîme, *Yusuf el-Karadâvî: Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukuhâ* (Dimaşk: Matabiü'l-Vefa, 2001), 8.

⁴⁵ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Sîre ve Mesîre", <https://www.al-qaradawi.net/>, *Sîre ve Mesîre* (Erişim 18 Aralık 2023).

⁴⁶ The European Council for Fatwa, Research, "Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu".

1.4.6. Resmi Olarak Yaptığı Görevler

Karadâvî'nin resmi görevleri, üniversite yıllarında başlamış olup camilerde irşat ve hitabet görevini üstlenmesiyle devam etmiştir. Ardından, Mısır Vakıflar Bakanlığına bağlı İmamlık Enstitüsünde müfettişlik görevini icra etmiştir. Bu görevden sonra, Ezher Üniversitesinde bulunan Davet ve İrşad İdâresi Müdürlüğüne bağlı Sanat Okulunda el yazmalarının teftişi amacıyla İslâm Kültür İdâresi Genel Müdürlüğünde bir süre görev almıştır. Bu süreç, onun dinî ve akademik kariyerinde önemli bir aşama teşkil etmiştir.⁴⁷

Karadâvî, 1961 yılında Katar Din Enstitüsünde dekanlık görevini üstlenmiştir. 1973 yılında, Katar Üniversitesi bünyesinde erkek ve kız öğrenciler için ayrı eğitim veren İslâm İlimler Bölümünün kurulması amacıyla yoğun çaba sarf etmiş ve bu çabaları netice vermiştir. 1977 yılında Katar Üniversitesi İslâmî Araştırmalar ve İlahiyat Fakültesinin kurulmasına destek sağlamış ve bu fakültenin dekanlık görevini 1989-1990 eğitim yılının sonuna kadar sürdürmüştür. Ayrıca, 1990-1991 eğitim yılında Katar Devleti tarafından Yüksek İslâm Enstitüleri ve Üniversiteleri İlim Meclisleri Müdürlüğü görevini yürütmek üzere Cezayir'e atanmıştır. Bu görevden sonra, yeniden Katar Üniversitesinde Sünnet ve Peygamber Biyografisi Araştırma Merkezindeki müdürlük görevine devam etmiştir; bu görev, vefatından önceki son görevini teşkil etmektedir.⁴⁸ Bu görevden sonra, Karadâvî, Katar Üniversitesinde Sünnet ve Peygamber Biyografisi Araştırma Merkezindeki müdürlük görevine devam etmiştir. Bu pozisyon, vefatından önceki son görevini teşkil etmektedir.⁴⁹

1.5. Yusuf el-Karadâvî'nin İlmî Kişiliği

1.5.1. Çağdaş Bir Âlim Olarak Yusuf el-Karadâvî'nin Karakteristik Özellikleri

Karadâvî, hem klasik hem de güncel İslâm sorunlarına çözüm arayan, Şerî ilimleri güncel/modern ilimlerle sentezleyerek özgün bir yöntem geliştiren önemli bir âlimdir. Hanefî mezhebi hukukuna dayalı bir eğitim almış olsa da mutedil bir tavır sergileyerek, aşırılıklardan kaçınarak insanların maslahatını gözeten ve hoşgörülü bir yaklaşım benimsemiştir. Bu özellikleri, onun uzlaştırıcı ve ılımlı bir tavır sergilemesine imkân tanımaktadır.⁵⁰ Yusuf el-Karadâvî, fıkıh metodolojisinde kolaylaştırma ilkesini benimsemiş, zorluklardan kaçınarak ruhsatları tercih etmiştir. Cüz'î meselelerden küllî

⁴⁷ Erkoç - Candan, "Fikhü'z-Zekât Eseri Bağlamında 'fi sebîlillâh' Kavramı", 193.

⁴⁸ Karaduman, "'Dinim Yaşasın Diye, Gülümseyerek Öleceğim'' Diyen Âlim: Şeyh Yusuf el-Karadâvî".

⁴⁹ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 21.

⁵⁰ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 9.

kaidelere, nafilelerden farzlara, ihtilaflı konulardan ittifak edilen meselelere kadar birçok alanda kolaylaştırma ve müjdelemeyi savunmuş, itidali, yenilik ve içtihat yapmayı teşvik etmiştir. Bu yaklaşım, fiil ve aksiyonun önemini vurgulayarak tartışmalar yerine pratik çözümler sunmaya yönelmiştir.⁵¹

Karadâvî, farklı düşüncelere karşı hoşgörüyü savunmuş, somut gerçeklerle ilgilenmeye ve toplumla bir arada yaşamaya önem vermiştir. Kısa vadeli çözümler yerine kalıcı, tüm insanları ilgilendiren çözümler geliştirmeyi, siyasi sorunlardan çok sosyal meselelerde çalışmayı ön planda tutmuştur. Ayrıca, hüküm verme sürecinde uygulanacak kaideler ve kuralların önemini vurgulamıştır.⁵² Karadâvî, hem selefi eğilimden etkilenmiş hem de yenilikçi bir yaklaşımı benimsemiş, maslahatlar ve hükümlerde dengeleyici bir metodoloji izlemiştir. Kat'î meseleleri ön planda tutarak nasslara dayalı muhakemelere eğilmiş, cüz'î meseleleri küllî bir perspektifle ele almış ve taklitten kaçınarak yenilikçi bir tutum sergilemiştir. Ayrıca, fıkıhta kolaylaştırıcı bir yaklaşım benimsemiş, nefretten ve taassuptan uzak durarak tartışmalardan kaçınmıştır. Bununla birlikte, fıkıh usulünde yenilikçi bir tutum sergileyerek güncel problemler üzerine yoğunlaşmış ve İslâm bilimlerinin çeşitli alanlarında aktif bir çaba göstermiştir.⁵³

1.5.2. Etkilendiği Kişiler

Karadâvî, yaşadığı dönemde ve sonrasındaki süreçlerde sayısız insan üzerinde etkili olmuştur. Ancak kendisinin de etkilendiği önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Karadâvî'nin hayatı incelendiğinde, köyündeki vaaz ve hutbelerini dinlediği önemli figürlerin yanı sıra, eserlerinden etkilendiği yazarlar, İhvân-ı Müslimîn teşkilatı çerçevesinde tanıştığı kişiler ve eğitim hayatı boyunca ders aldığı hocaların etkisiyle kendini geliştirmiş bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

Karadâvî, özellikle çocukluk döneminde kendi köyünde Şeyh Abdulmuttalip el-Bette'nin Mütevellî Camisi'nde verdiği dersleri sürekli takip ettiğini belirtmekte ve köyündeki diğer âlimlerden de önemli ölçüde faydalandığını vurgulamaktadır. Lise döneminde okuduğu Gazzâlî'nin (505/1111) "*Minhâcû'l-âbidîn*" ve "*İhyâu-ulûmi'd-dîn*" eserleri, Karadâvî'nin ilmî çalışmalarında metodolojik bir rol oynamıştır. İlerleyen

⁵¹ Ahmed Assal, *ed-Dâiyetü'l-fakîh eş-Şeyh Yûsuf el-Karadâvî ve mesîre hamsîne âmen fi'd-da'veti il'allâh*, ed. Yusuf el-Karadâvî (Kahire: Dârü's-Şürûk, 2000), 1/164.

⁵² Ahmed Muhammed Esbâhî, "Kelimetü vefâin", *Dîb, Yûsuf el-Kardâvî* (Kahire: Dârü's-Şürûk, 1994), 1/84.

⁵³ Erkoç - Candan, "Fikhü'z-Zekât Eseri Bağlamında 'fi sebilillâh' Kavramı", 94.

⁵⁴ Erkoç - Candan, "Fikhü'z-Zekât Eseri Bağlamında 'fi sebilillâh' Kavramı", 201.

dönemlerde İbn Teymiyye (622/1225) ve onun öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (751/1350) eserlerini de incelemiş ve bu âlimlerden etkilenmiştir. Bu durum, onun belli bir ölçüde selefi düşüncenin tesirinde kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, bu âlimleri taklitten kaçınırken, görüşlerinde onlara sıkça başvurması dikkat çekicidir.⁵⁵

Karadâvî, eğitimine devam ettiği Ezher Üniversitesinde tanıştığı Müslüman Kardeşler teşkilatının kurucusu Hasan el-Bennâ'dan hem siyasi hem de ilmî anlamda önemli ölçüde etkilenmiş ve onun fikirlerine sürekli bir değer atfetmiştir. Ayrıca, Seyyid Kutup (ö. 1966), Muhammed Reşit Rıza (ö. 1935), Muhammed Gazzâlî, Rızâ Şeltût (ö. 1963), Abdulmuîz Abdulsettâr, Şeyh Muhammed Hızır Hüseyin (ö. 1958), Şeyh Muhammed Abdullah Dıraz (ö. 1958) ve Abdulhalîm Mahmûd (ö. 1978) gibi şahsiyetler de Karadâvî'nin etkilendiği önemli figürler arasında yer almaktadır. Bu isimler, onun düşünsel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.⁵⁶

1.5.3. Çalıştığı Alanlar

Karadâvî'nin yalnızca bir alanda çalıştığını ifade etmek mümkün değildir. Zira Karadâvî'nin eserleri incelendiğinde, İslâm ilimleriyle ilgili birçok farklı alanda çalıştığı görülmektedir. İbadet, îtikad, iktisat, siyaset ve güncel meseleleri kapsayan fıkıh ve fetva çalışmaları, ayrıca ziyaretler, konferanslar, davet ve irşat faaliyetleri ile kongre ve kurul çalışmalarının tümü, Karadâvî'nin kapsamlı çalışma alanlarını oluşturmaktadır.⁵⁷

Karadâvî'nin farklı gazete ve dergilerde kaleme aldığı makaleler, onun geniş çalışma alanını sergilemektedir. Bu dergiler arasında Katar'da yayımlanan '*ed-Doha*' ve '*el-Ümmet*'; Mısır'da çıkan '*Nûru'l-İslâm*', '*el-Ezher*' ve '*Minberu'l-İslâm*'; Kuveyt'te yayımlanan '*el-Arabî*', '*el-Va'yü'l-İslâmî*' ve '*el-Müctema*'; Şam'da yayımlanan '*Hadâratü'l-İslâm*'; Hindistan'da çıkan '*el-Ba's-İslâmî*'; Beyrut'ta yayımlanan '*eş-Şihâb*'; Riyad'da çıkan '*ed-Da've*'; Abu Dabi'de yayımlanan '*Menâru 'l-İslâm*' ve Lübnan'da çıkan '*el-Müslimü'l-Mu'âsır*' gibi önemli dergiler bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, Karadâvî'nin düşünsel katkılarının geniş bir yelpazede yer bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁸

⁵⁵ Muhammed Tâyi Hâniye, “Şeyh Yusuf el-Karadâvî ve Menhecü'l-vasatiyyeti'l-islâmiyye”, *Dib, Yusuf el-Karadâvî* (Mısır: Matâbiu'l-Vefâ, 1994), 2/886.

⁵⁶ ed-Dib, *Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî*, 1/21.

⁵⁷ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 3.

⁵⁸ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Sîre ve Mesîre”, <https://www.al-qaradawi.net/>, *Sîre ve Mesîre* (Erişim 26 Ekim 2024).

Karadâvî'nin radyo, televizyon ve kendi adıyla kurulan internet sitesi aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışmalar, tüm İslâm dünyasına ulaşmıştır. Cuma günleri okuduğu hutbelerin yanı sıra, her cuma akşamı Katar televizyonu'nda ve davet edildiği çeşitli televizyon ve radyo kanallarında gerçekleştirdiği *‘Min-Mişkâtî'n-Nebevviyye’*, *‘Nûrun ve Hidâyetûn’* Nûr ve Hidâye veya *‘Hedyü'l-İslâm’* gibi programlar, halk arasında büyük bir teveccüh kazanmıştır. Ayrıca, kurulmasında etkin olduğu qaradawi.net ve islâmonline.net gibi siteler, Karadâvî'ye dünya genelinde internet üzerinde ulaşma imkânı tanımıştır. Bu çalışmalar aracılığıyla, Karadâvî, Müslümanların karşılaştığı güncel problemleri ele alarak tüm insanlığa hitap etmeyi amaçlamıştır.⁵⁹

Karadâvî, doktora tezi olarak ele aldığı zekât konusunu derinlemesine inceleyerek güncel bir bağlamda tatmin edici bir yanıt sunmuştur. Zekât felsefesini kapsamlı bir şekilde oluşturmuş olan Karadâvî, Katar'da kurduğu *‘Zekât Fonları’* ve Kuveyt'te tesis ettiği *‘Hey'et-i Hayriye’* gibi uygulamalarla bu teorik bilgileri pratik hayata geçirmiştir. Bu çalışmalar, Karadâvî'nin geniş bir yelpazede faaliyet gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁰

1.5.4. Eserleri

Karadâvî, akademik çalışmalarının yanı sıra toplamda yüz otuz sekiz eser kaleme almıştır. Bu eserler, onun ilmi kişiliğini ve entelektüel derinliğini yansıtmaktadır. Eserleri, farklı konuları kapsadığı için aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir

1.5.4.1. İslâm İlimleri İle İlgili Eserleri

Karadâvî, birçok alanda gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalar ve yazılarla önemli bir yere sahip olup İslâm İlimleri konusundaki eserleri aşağıdaki gibidir.⁶¹

Mevâkıfû'l-islâm min küfri'l-yahûdi ve'n-nesârâ, Keyfe nete'âmelu ma'a'l Kur'ân-i'l-azîm, el-Helâl ve'l-harâm fi'l-islâm, Zevâcû'l-misyâr, Davâbitü's-şer'iyyeti libinâi'l-mesâcit, el-Müntekâ mine't-terğîb ve't-terhîb (iki cilt), Hakîkatu't-tevhîd, el-Îmân bi'l-kader, Fıkhu't-tahâre, eş-Şefâ'atu beyne'l-akl ve'n-nakl, Kutûfün dâniyetün mine'l-Kitâb ve's-Sünne, Fetâvâ mu'âsıra (3 cilt), Medhâl li-dirâseti's-şer'i'ati'l-islâmiyye, Keyfe nete'âmelu ma'a'ssünneti'n-nebevviyye, el-Îmân ve'l-hayât, , Avâmilü's-

⁵⁹ İbrahim Sâlih Naîmî, “Kelimetü'l-üstâd ed-duktûr İbrahim Sâlim Na'îmî”, *Dib, Yusuf el-Karadâvî* (Kahire: y.y, 1984), 17.

⁶⁰ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 12.

⁶¹ Telîme, *Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukuhâ*, 16.

siâ ve'l-murûne, fi'ş-şerî'ati'l-islâmiyye es-Sabr fi'l-islâm, Vücûdullah, Tefsîru'l-fikh li'l-müslim mu'âsır, Fıkhu's-siyâm, Nahve mevsû'ât li'l-hadîsi'n-nebevî, Tefsîru Sûrati Ra'd, Fıkhu'l-ğınâ ve'l-musikî fî dav'i'l Kitâb ve's-sünne, el-Medhal li-dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye, Fıkhu'l-cihâd, Fıkhu'l-ekalliyâtî'l-müslime, Fetevâ beyne'l-inzibât ve't-tesyîb, el-İctihâdü'l- mu'âsır beyne'l-inzibât ve'l-infirât, Min fikhî'l-devleti fi'l-islâm, es-Sünne masdâran li'l-ma'rifeti ve'l-hadâra el-Akl ve'l-ilm fi'l-Kur'ân-ı Kerîm.

1.5.4.2. Eğitim ve Davet İçerikli Eserleri

Risâletü'l-Ezher beyne'l-emsi ve'l-yevm ve'l-ğad, Fî fikhi'l-evleviyyât, el-İslâm ve'l-ilmâniyye vechen livechin, el-Hallü'l-islâmî ferîda ve'd-dârûra, en-Nikâb li'l-mer'eti beyne'l-kavli bi-bid'atiyyih ve'l-kavli bi-vucûbih, Fetâvâ li'l-mer'eti'l-müslime, es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne'l-cuhûd ve't-tatarruf, Melâmihi'l-mücteme'i'l-müslimellezi nünşiduhû, Ğayrû'l-müslimîn fi'l-mücteme'i'l-islâmî, el-Vaktü fî hayâtî'l müslimEyne'l-halel, Şerîatü'l-islâm sâlihatü't-tatbîk fî külli zemân ve'l-mekân, el-Ekalliyâtü'd-dîniyyeti ve'l-hallü'l-islâmî, Ceylû'n-nasri'l-menşûd, en-Nas ve'l-hak, et-Tetarrufu'l-ilmâniyye fî muvâceheti'l-islâm, Ümmetünâ beyne karneyn, Sekâfetünâ beyne'l-infîtâh ve'l-ingîlâk, Fetâvâ min ecli Fılistîn, el-Kudüs kadiyyetün küllî Müslim, el-Ğarb ve'l-islâm, ed-Dîn fî asri'l-ilm, el-İslâm ve'l-fen, Merkezü'l-mer'eti fi'l-hayâtî'lislâmiyye, Beyyinâtü'l-hallü'l-islâmî ve şübühâtî'l-ilmâniyyîn ve'lmüteğarribîn, İ'dâü'l-halli'l-islâmî, Dersü'n-nükbeti's-sâniye, es-Sekâfetü'l-arabiyyeti'lislâmiyye beyne'l-asâleti ve'l-mu'âsıra, es-Sekâfetü'd-dâ'ie, et-Terbiyetü'l-islâmiyye ve medresetü Hasan el-Bennâ, İhvân-ı müslimûn âmen fi'd-da'veti ve't-terbiye, es-Sahvetü'l-islâmiyye ve humûmu'l-vatani'l-arabiyyi'l islâmî, es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne'l-ihtilâfî'l-meşrû' ve't-teferruki'l-mezmûm, el-Ümmetü'l-islâmiyyetü hakikatün la vehmun, Zâhiratü'l ğuluv fî't-tekfîr, el-Hulûlü'l-müstavride ve keyfe cenet âlâ ümmetinâ, el-Mübeşşirât bi'ntisâri'l islâmî, Müstakbelü'l-usûliyyeti'l-islâmî, er-Risâletü'l-hadâriyyetü'l-islâmî, Mebâdi'u fi't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-islâmiyye, er-rasûl ve'l-ilm, Evleviyyâtü'l-hareketi'l islâmiyye fi'l-hareketi'l-kâdime, Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sunne.⁶²

1.5.4.3. İslâm Kültür ve Medeniyeti İle İlgili Eserleri

Hasâisü'l-âmmeti li'l-islâm, el-'İbâde fi'l-islâm, Medhâl li-ma'rifeti'l-islâm, el-İslâm hadâratü'l-ğad, el-Mürâcca'âtî'l-ulyâ fi'l-islâm li'l-Kur'ân ve's-Sunne, Şümûlü'l-

⁶² Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Mektebetün el-Karadâvî”, <https://www.al-qaradawi.net/>, Mektebetün el-Karadâvî (Erişim 26 Ekim 2024).

*islâm, Muvakkafü'l-islâm mine'l-ilhâm ve'l keşf ve'r-ru'yâ ve mine't-temâim ve'l-kehâneti ve'r-rukye, Riâyetü'l-bey'ati fî şerîati'l-islâm, es-Siyâsetü'sşer'iyye fî dav'i'n-nusûsi'sşer'ati ve maksadihâ.*⁶³

1.5.4.4. Edebî ve Biyografi Türü Eserleri

*el-Müslimûne kâdimûne, Yusuf Sıddık, eş-Şeyh Ebû'l-hasan en-Nedvî kemâ'araftuhû, Nisâun mü'minâtün, Nefhatün ve lefhatün, İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, İbnü'l-karye ve'l-kitâb (İki cilt), Âlimün ve tâğiyetün, Ömer b. Abdülazîz hâmisü'l-hul'fâi'r-râşidîn*⁶⁴ bu alanda kaleme aldığı başlıca eserlerdir.⁶⁵

1.5.5. Katıldığı Sempozyum, Konferans ve İlmî Ziyaretler

Karadâvî, uluslararası düzeyde birçok bilimsel ziyarette bulunmuş ve çeşitli konferanslar ile sempozyumlara katılım sağlamıştır. Bu bilimsel ziyaretler, özellikle üniversite yıllarında Şam bölgesine (Lübnan, Suriye ve Ürdün) gerçekleştirdiği konferanslarla başlamıştır. Bu süreç, onun akademik kariyerinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve uluslararası bilimsel etkileşimde bulunmasına zemin hazırlamıştır.

Karadâvî'nin katıldığı bilimsel çalışmalarından bazıları, uluslararası düzeyde önemli kongre ve sempozyumları içermektedir. Bunlar arasında, Medine-i Münevvere'de İslâm Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen I. ve II. Uluslararası Davetçileri Tertip ve Davete Yönlendirme Kongresi, aynı yerde düzenlenen I. Uluslararası Uyuşturucu, Alkol ve Sigara Kongresi, Kahire'de katıldığı İslâm Araştırmaları Kongresi, İslâm ve Tıp Kongresi, Riyad'da İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi öncülüğünde yapılan I. Uluslararası Fıkıh Kongresi ve Mekke-i Mükerreme'de Melik Abdülazîz himayesinde gerçekleştirilen I. Uluslararası İslâm İktisadı Kongresi yer almaktadır. Ayrıca Ürdün'de düzenlenen İslâm Medeniyeti Araştırmaları Kongreleri, Libya'da katıldığı İslâm Teşrî Kurulu, Kuveyt, İstanbul ve diğer bazı bölgelerde katıldığı İslâm Bankaları Kongreleri, Cezayir'deki İslâm Fikriyatı Toplantıları, İslâmâbad'da tertip edilen Kur'ân ve Sünnet'in Evrensel İcâzı Kongresi ile Kahire İslâm Üniversitesi ile bağlantılı olarak Kuveyt'te düzenlenen Zekât Kongresi de önemli etkinlikler arasındadır. Bu kongreler, Karadâvî'nin uluslararası akademik katkılarını ve etkileşimlerini önemli ölçüde artırmıştır.⁶⁶

⁶³ ed-Dib, *Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî*, 1/980-981.

⁶⁴ ed-Dib, *Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî*, 2/836.

⁶⁵ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 14.

⁶⁶ "Sîre ve Mesîre".

Karadâvî, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinde Müslümanların bilinçlendirilmesi amacıyla birçok konferansa katılmıştır.⁶⁷ Bu konferanslar, Müslüman toplulukların sosyal, kültürel ve dini meseleler hakkında daha fazla bilgi edinmelerini sağlamak ve onların bilinçlenmesine katkıda bulunmak amacı taşımaktadır. Karadâvî'nin bu tür etkinliklere katılımı, İslâm düşüncesinin uluslararası alanda yayılmasına ve Müslümanların karşılaştıkları sorunların ele alınmasına önemli bir katkı sağlamıştır.⁶⁸

Karadâvî, 1996 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen '*I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*'ne katılmıştır. Bu kongrede, '*Zekât*' konulu oturumda '*Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı*' başlıklı bir tebliğ sunmuştur. Bu tebliğ, İslâm ticaret hukuku bağlamında zekâtın günümüzdeki uygulamalarını ve bu uygulamaların ticaret malları üzerindeki etkilerini inceleyen önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir.⁶⁹

Karadâvî'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaretler ve gerçekleştirdiği faaliyetler, İslâm düşüncesi ve pratiği üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde ve kurumlarda İslâm hukuku, ekonomi ve sosyal meseleler üzerine birçok konferans düzenlemiştir. Bu bağlamda, ziyaretleri ve faaliyetleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:⁷⁰

- Konferanslar: Karadâvî, Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde İslâm ticaret hukuku, fıkıh ve sosyal adalet konularında sempozyumlar düzenlemiştir. Bu etkinliklerde, katılımcılarla bilgi paylaşımında bulunmuş ve güncel meseleler üzerine tartışmalar yürütmüştür.
- Eğitim Faaliyetleri: Genç akademisyenler ve öğrencilerle bir araya gelerek, İslâm düşüncesinin modern uygulamaları üzerine dersler ve seminerler vermiştir. Bu faaliyetler, katılımcıların İslâm düşüncesine dair bilgi ve anlayışlarını derinleştirmeyi hedeflemiştir.
- İslâmi Kurumlarla İşbirliği: Türkiye'deki birçok İslâmi kuruluşla işbirliği yaparak, İslâm'ın sosyal ve ekonomik boyutları üzerine çalışmalara katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede, İslâm bankacılığı ve finansı üzerine eğitimler

⁶⁷ Yusuf el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre* (Kahire: Dârü's-Şürûk, 2001), 4/137.

⁶⁸ Assal, *ed-Dâiyetü'l-fakîh*, 161.

⁶⁹ Yusuf el-Karadâvî, "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekâtı", *İslâm Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya, 1997), 471-525.

⁷⁰ el-Karadâvî, "İslâm Ticaret Hukuku Kongresi", 460-520.

düzenleyerek katılımcıların bu alandaki bilgi birikimlerini artırmayı amaçlamıştır.

- Ziyaret Ettiği Üniversiteler: Karadâvî, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında bulunmuş ve burada seminerler ile konferanslar vermiştir.

Bu ziyaretler ve faaliyetler, Karadâvî'nin Türkiye'deki İslâm düşüncesine ve akademik tartışmalara olan katkısını artırmış, ayrıca genç nesil arasında İslâmî bilincin gelişmesine önemli bir destek sağlamıştır.⁷¹

Karadâvî, birçok ülkede çeşitli üniversitelere ziyaretlerde bulunmuş ve bu ziyaretler sırasında genç öğrencilerle birlikte üniversite hocalarıyla buluşmuştur. Ziyaret ettiği üniversiteler arasında Mısır'daki Kahire, Ezher, İskenderiye, Şems, Ayn ve Mansûra Üniversiteleri; Malezya'daki İslâm Üniversitesi; Rabat'taki Muhammed Hâmis Üniversitesi; Kuveyt Üniversitesi; Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi; Bahreyn'deki Hâliç Üniversitesi; Cidde'deki Melik Abdilaziz Üniversitesi; Dammam'daki Melik Faysal Üniversitesi; Fas'taki Kadı İyaz Üniversitesi; Yemen'deki San'a Üniversitesi; Lahor'daki Pencap Üniversitesi; İslâmâbad'daki İslâm Üniversitesi; Sudan'daki Hartum ve Derman Üniversiteleri; Hindistan'daki İlimler Fakültesi ve Ulema Kurulu Yüksek İslâm Fikriyatı Enstitüsü; Cezayir'deki Cezayir Üniversitesi; Suudi Arabistan'daki Medine-i Münevvere İslâm Üniversitesi; Melik Faysal İslâm Araştırmaları Enstitüsü; Ürdün ve Yermük Üniversiteleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Cidde'deki İslâm İktisadî Araştırma Merkezi, Amman'daki Kültür Cemiyeti, Abu Dabi'deki Medeniyet Akademisi, Amerika'daki Uluslararası İslâm Fikriyatı Enstitüsü, Mekke-i Mükerrreme'deki Edebiyat Cemiyeti, Kahire'deki İslâm İktisadî Cemiyeti, Tokyo'daki bazı cami dernekleri ve Asya, Avrupa ile Avustralya'daki çeşitli kuruluşlar, Karadâvî'nin ziyaret amacıyla konferans verdiği önemli mekânlar arasında yer almaktadır. Bu ziyaretler, Karadâvî'nin İslâm düşüncesinin uluslararası düzeyde yayılmasına ve farklı akademik çevrelerle etkileşimde bulunmasına önemli katkılar sağlamıştır.⁷²

Karadâvî, farklı coğrafyalardaki insanlarla etkileşimde bulunarak, İslâm düşüncesinin evrensel meselelerle bağlantısını ve çözüm arayışlarının kapsamını

⁷¹ Yusuf el-Karadâvî, *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre* (Kahire: Darü's-Şürûk, 2001), 3/152.

⁷² Mevki'ü Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Sîre ve Mesîre", <https://www.al-qaradawi.net/section, Sîre ve Mesîre> (Erişim 04 Aralık 2023).

genişletmiştir. Bu, onun ilmî birikiminin ve metodolojisinin günümüz dünyasının sosyal, kültürel ve dini sorunlarına ışık tutma kapasitesini ortaya koymaktadır.

1.5.6. İlmî Metodu

Karadâvî, İslâm ilimleri alanında geniş bir bakışa sahip bir âlim olarak, hem geçmiş hem de güncel sorunlara çözüm aramıştır. Mutedil bir yaklaşım benimseyen Karadâvî, mezheplerin görüşlerini değerlendirirken bağnazlıktan kaçınmış ve kolaylaştırma ilkesini esas alarak özgün bir metodoloji geliştirmiştir. Bu metodolojisinin şekillenmesinde, Eb  Hâmid el-Gazzâlî, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Hasan el-Benna gibi önemli şahsiyetlerin etkisi belirleyici olmuştur.⁷³

Karadâvî'nin fıkıh anlayışında, asıl olanın mübah olduğu, zaruretlerin haramları mubah kıldığı ve zamanla hükümlerin değişebileceği gibi prensipler  ne çıkmaktadır. İnsanların yaşamını kolaylaştırmayı amaçlayan bu yaklaşım, Karadâvî'yi toplumsal meselelerle ilgilenmeye ve tüm insanları etkileyen sorunlar üzerinde yoğunlaşmaya yöneltmiştir. Gayb  meseleler yerine mevcut sorunlarla ilgilenmesi, onun fıkıh metodolojisini ve sosyal sorumluluğunu anlamamıza katkı sağlamaktadır.⁷⁴

Karadâvî, bazı görüşleriyle selefi, bazı yönleriyle de yenilikçi bir düşünür olarak tanımlanabilir. Selefi gibi nassların bağlayıcılığını savunarak muhkem meseleleri ve kat'ı konuları tercih etmiş, yenilikçi bir yaklaşımla içtihat ve fıkıhta yeniliği savunmuştur.⁷⁵ İnsanları kolaylıklara yönlendirme ve  z n biçimden daha önemli olduğunu vurgulama gibi anlayışlar, onu hem geleneksel hem de yenilikçi bir düşünür yapmaktadır. Bu  ifte kimlik, Karadâvî'nin düşünsel mirasının derinliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır.⁷⁶

⁷³ Yusuf el-Karad vi, *Sosyal Hayatta İslâmi Terbiye: Müslüman Kardeşler Pratiği*,  ev. Süleyman Koçak Galip Yavuz (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2002), 67.

⁷⁴ ed-D b, *Kelimât f  tekr mihi ve buhûs f  fikrihi*, 1/85.

⁷⁵ Yusuf el-Karad vi, *Fıkıh ' -l-vasat yyeti 'l-islâmîyye ve 't-tecdîd* (Doha: Merkez el-Karadâvî lil-vasat yye el-islâmîyye ve et-tecdîd, 2009), 148.

⁷⁶ İslâm Telîme, *Hasâisu 'l-meşrû 'i 'l-fıkhiyyi li ř-şeyh Yusuf el-Karadâvî* (Dimaşk: Matâbiu 'l-Vefâ, 2000), 2/571.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA EVLİLİK VE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

2.1. Aile Kavramı ve Önemi

Aile, bir erkek ile bir kadının karşılıklı olarak birbirlerine yüklediği haklar ve sorumluluklar çerçevesinde, hukuki olarak belirlenmiş bir bağla oluşan sosyal bir yapıdır. Bu bağ, tüm semavi dinler tarafından yasallaştırılmış, kutsanmış ve kabul edilmiştir. Meşru bir aile kurmanın tek yolu, bu evlilik bağının kabul edilmesidir.⁷⁷ Aile yapısı, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilenecek farklılık göstermektedir. Geniş aile, ataerkil ya da anaerkil bir düzende olabilir ve genellikle bir aile reisi tarafından yönetilir. Diğer yandan, dâr aile modeli, esas olarak bir karı-koca ve çocuklardan oluşur. Aile yapıları, hakîmiyetin baba (ataerkil) veya anne (anaerkil) üzerinde olmasına göre sınıflandırılabilir. Ayrıca, aileler eşlerin sayısına göre monogami (tek eşlilik) ve poligami (çok eşlilik) gibi kategorilere ayrılmaktadır.⁷⁸ Aile yapılarının tarihsel bakışı, zaman içinde kültürel, dini ve ekonomik faktörlerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Örneğin, Türk aile yapısı, tarihsel olarak taşıdığı kutsallıkla özel bir öneme sahip olmuş ve bu anlamda toplumsal değerler tarafından pekiştirilmiştir. Bu tarihsel süreç, tek ebeveynli ailelerin artışı gibi farklı aile yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aile yapılarındaki değişimleri incelemek, modern aile anlayışını şekillendiren karmaşık sosyal dinamikleri daha derinlemesine anlamamıza olanak tanımaktadır.⁷⁹

Evlenme, peygamberlerin sünnetlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.), bu konuda şöyle buyurmuştur: “*Dört şey, tüm peygamberlerin sünnetlerindendir: Utanma duygusu, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve nikâhlanmak.*”⁸⁰ Aile kavramı, kültürel ve dini unsurların etkisi altında şekillenmekte olup, bu unsurlar aile içindeki görev ve ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle İslâm dini, bazı toplumlarda aile yapısını derinden etkilemiş ve değerlerin önemini vurgulayarak dinin aile hayatındaki rolünü öne çıkarmıştır. Bu dini

⁷⁷ Yusuf el-Karadâvî, *el-Üsra kemâ yurîduhe'l-İslâm* (Kahire: Dârü's-Şürûk, 2005), 5.

⁷⁸ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

⁷⁹ Faruk Turğut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet Ve Toplum Dergisi* 1/1 (2017), 94.

⁸⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî/el-Câmi'u's-sahîh* (Mısır: Matbaâtu Mustafa el-Bâbi Halebi, 1975), 1080.

çerçeve, aile birimi için sağlam bir temel oluşturmakta ve aile içindeki rollerin ve ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, aile kavramını ve onun belirli bir toplumdaki önemini ele alırken, kültürel ve dini bağlamı göz önünde bulundurmak son derece kritik bir öneme sahiptir.⁸¹

Günümüz toplumundaki değişen aile dinamikleri, daha akıcı ve evrilen bir aile kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern toplumun çoğulcu yapısı, bireylerin daha hareketli hale gelmesine ve sürekli değişime yol açarak geleneksel aile yapılarını etkilemiştir. Ayrıca, ailenin gelişimsel modeli, bu değişiklikleri yaşam döngüsü perspektifinden ele alarak aile üyelerinin yaşamın farklı aşamalarında değişen rollerini ve görevlerini vurgular.⁸² Aile kavramının modern toplumdaki önemini tam olarak anlamak ve takdir edebilmek için, ailenin sosyal ve kültürel rolünü, aile dönüşümünü ve günümüzde mevcut olan çeşitli aile yapılarını incelemek büyük bir öneme sahiptir.

En küçük sosyal birim olan aile, üyeleri arasında duygusal destek ve bağların sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aile içindeki duygusal destek, arkadaşlık, sevgi ve samimiyet gibi çeşitli yönleri kapsamaktadır.⁸³ Ayrıca, ebeveynler ve çocuklar arasındaki güvenli bağlanma, çocukların duygusal gelişimi için önemlidir. Aile iletişimde sorunlar ortaya çıktığında, bu sorunları çözmek ve duygusal farkındalığı artırmak için profesyonel destek gerekli olabilir. Duygusal desteğin yanı sıra aileler, üyelerine sosyalleşme ve değerlerin aktarılmasında da hayati bir rol oynamaktadır.⁸⁴ Aile içi eğitim, bireylerin toplumdaki sorumluluklarını şekillendiren temel değerleri, ahlâk kurallarını ve yaşam becerilerini öğrenmelerine yardımcı olur. Aile içindeki sosyalleşme değerleri, bireye veya gruba verilen önem, çocuğun ekonomik veya psikolojik değeri gibi çeşitli boyutlarda kendini gösterir. Ayrıca, ailenin dini ve sosyo-kültürel değer yapısı, ailenin ekonomik yönelimlerinin şekillenmesinde doğrudan etkiye sahiptir. Ekonomik işbirliği ve kaynak yönetimi, ailenin diğer önemli işlevlerindendir. Aile yaşamının ekonomik boyutunda, aile bireylerinin kazandığı gelirler ortak bir havuzda toplanmakta ve tüketim kararları birlikte alınmaktadır. Yüksek gelirli aileler, artan zenginlik nedeniyle ekonomik kaynaklarını yönetmek için daha kapsamlı bir planlamaya ihtiyaç duyabilir.

⁸¹ Adnan Selman, “Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller”, *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi* 4/1 (2018), 13.

⁸² Turgut, “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü”, 14.

⁸³ Muhammed Esad, *Kur’ân Mesajı*, çev. Cahit Kaytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 350.

⁸⁴ Mustafa Genç, “İslâm Hukukunda Aile Hayatı”, *İslâm Aile Hukuku’nda Güncel Çalışmalar*, ed. Mehmet Dirik - Hakîme Reyhan Yaşar (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2023), 22.

Aileler, çocuklara ev içi disiplini, sınırları belirlemeyi ve ödül-ceza dengesini öğretmede önemli bir rol oynar. Ayrıca, çocukları gelecekte toplumda üstlenecekleri sorumluluklara hazırlamada da etkili bir işlev görür.⁸⁵ Müslüman kadının çalışma hayatına katılma meselesine değinen Karadâvî, bu katılımı caiz ancak belirli şartlara bağlı olduğunu ifade etmektedir. İlk olarak kadının icra ettiği mesleğin İslâmi kurallara uygun olması, yani haram unsurların bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca kadının tesettür ve edep kaidelerine riayet etmesi, giyimi, konuşması ve davranışlarının İslâmi ahlak ilkeleriyle uyumlu olması zorunludur. Kadının çalışma hayatı, ailevi sorumluluklarını ihmal etmemeli, özellikle eş ve çocuklara karşı olan yükümlülüklerini aksatmamalıdır. Karadâvî, müslüman kadının toplumsal hayatta aktif bir rol üstlenmesini sağlarken, çalışma değerleri İslâmi değerlerin uyumlu bir şekilde sürdürülmesinin mümkün olduğunu vurgular.⁸⁶

Güçlü aile bağları, bireylerin ruh sağlığının korunmasına önemli katkı sağlamaktadır. Aile, sosyal yapısı itibarıyla çocuğun gelişimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Sağlıklı bir aile ortamı, bireyin zihinsel sağlığına olumlu katkılarda bulunurken, işlevsiz aile dinamikleri çocuk bakımında ve genel ruh sağlığında zorluklara yol açabilir. Her birey bir ailede doğduğundan ve o ailenin dinamiklerinden etkilendiğinden, bireyin ruh sağlığının ailesinin ruh sağlığından ayrı olarak değerlendirilmemesi gerektiği kabul edilmelidir. Güçlü aile bağlantılarının ruh sağlığı üzerindeki bazı önemli faydaları şunlardır:⁸⁷

- Gelişmiş duygusal destek sağlanması
- Geliştirilmiş iletişim becerilerinin kazandırılması
- Olumlu başa çıkma mekanizmalarının oluşturulması
- Büyüme ve gelişme için besleyici bir ortamın tesis edilmesi

Aile, bireylerin dayanıklılık ve uyum sağlama yeteneklerini geliştirmede kritik bir rol oynamaktadır ve bu süreç, bireylerin hayatları boyunca karşılaştıkları çeşitli zorluklarla başa çıkabilme becerilerini güçlendirmektedir. Klasik İslâm hukuk kaynaklarında, ailenin kuruluş aşaması ve aile hayatına dair konular, genellikle

⁸⁵ Rıza Gökler - Elva Atamtürk, “Ebeveynlik Rollerindeki Değişim”, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* 2/2 (2021), 151-177.

⁸⁶ Yusuf el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, çev. Muhammed Recai Gündüz (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019), 224.

⁸⁷ Zeliha Koçak - Hatice Harmancı, “Covid-19 Pandemi Sürecinde Ailede Ruh Sağlığı”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2020), 183-207.

‘‘Kitabü’n-Nikâh’’ başlığı altında ele alınmıştır.⁸⁸ Dayanıklı bir aile, olumsuz deneyimlere uyum sağlama kapasitesi ve zorlu koşullar altında bile olumlu uyum davranışlarını sürdürme becerisiyle tanımlanır. Çocukların manevi bağışıklığı ve karakter gelişimi, büyük ölçüde aile yapısı ve ebeveynlerin tutumları tarafından şekillendirilmektedir. Aile birimi içinde güçlü bir dayanıklılık ve uyum sağlama duygusu geliştirildiğinde, bireyler, yaşamın çeşitli zorluklarıyla başa çıkma konusunda daha hazırlıklı hale gelir ve eğitim gibi yaşam alanlarında daha başarılı olurlar. Dayanıklı bir aile yapısının oluşmasında etkili olan faktörler ise çok yönlüdür ve bu faktörler, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir refah için önem taşır.⁸⁹

- Açık iletişim ve duygusal ifadenin sağlanması
- Destekleyici ve besleyici ebeveynlik stillerinin benimsenmesi
- Problem çözme becerilerinin teşvik edilmesi
- Aidiyet ve bütünlük duygusunun geliştirilmesi

Sağlıklı bir toplum sağlıklı ailelerin varlığına bağlı olduğundan, aile istikrarı sosyal uyum ve topluluk gelişiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Aileler toplumun ilk ve en güçlü çekirdeği olarak hizmet eder ve bireylere temel değerleri, inançları ve davranışları sağlar.⁹⁰ Farklı ülke, toplum ve bölgelerde bulunan çeşitli aile yapıları; eğitim düzeyi, ekonomik durum, sosyal nedenler gibi faktörlerden etkilenmektedir. Sosyal hareketlilik, ailenin içinde bulunduğu sosyal tabaka ve toplumun sosyo-ekonomik yapısına göre de incelenebilir. Aile istikrarı genel toplumsal refaha aşağıdaki yollarla katkıda bulunur:⁹¹

- Güçlü ahlâki ve etik değerlerin geliştirilmesi
- Toplumsal katılım ve katılımcılığın teşvik edilmesi
- Toplumsal uyum ve karşılıklı saygının desteklenmesi
- Bireylerde sorumluluk ve hesap verebilirlik duygusunun geliştirilmesi

2.2. İslâm Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi

İslâm öncesi Arap toplumunda geleneksel evlilik uygulaması, aile yapısının ve dinamiklerinin şekillenmesini etkilemiştir. Evlilikler, genellikle aileler veya kabileler

⁸⁸ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 3/30.

⁸⁹ Kübra Arslan, ‘‘Sosyal Hizmet Uygulamalarında Aile Dayanıklılığına Etki Eden Faktörler’’, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (2021), 365-374.

⁹⁰ Koçak - Harmanlı, ‘‘Ailede Ruh Sağlığı’’, 187.

⁹¹ Alev Torun, *Tükenmişlik, Aile Yapısı ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Marmara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995), 17.

arasında düzenlenmekte olup evlilik kurumu insanların yaşam kurallarından, dini-ahlâki değerlerinden ve gelenek-göreneklerinden derin bir şekilde etkilenmiştir. Evlilik bağının kurulması, çoğunlukla zenginlik, sosyal statü ve kabileler arasında ittifak kurma arzusu gibi faktörlere dayanmaktaydı. Bazı durumlarda, yüksek statüye sahip kadınların eşleri hakkında karar verme hakları bulunmakta ve hatta evlenmeye zorlanmamaktaydılar. Bu durum, İslâm öncesi Arabistan'daki evlilik geleneklerinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını vurgulamaktadır.⁹²

Miras ve mülkiyet hakları, İslâm öncesi Arap aile hukukunun önemli unsurlarındandı. Zenginlik ve mülkiyetin bir nesilden diğerine aktarılması, sosyal düzenin ve kabile birliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Miras genellikle, ölen kişinin sosyal statüsü, bireyin ölen kişiyle olan ilişkisi ve hayatta kalan akrabaların varlığı gibi faktörler tarafından belirlenmekteydi. Bazı durumlarda, kadınlara kişisel mülkiyet hakları tanınmakta ve kadına verilen önem, ceza hukuku uygulamalarında da açıkça gözlemlenmektedir. Bu durum, İslâm öncesi Arap toplumunun, toplumun genel organizasyonuna ve istikrarına katkıda bulunduğunu, nispeten karmaşık bir miras ve mülkiyet hakları sistemine sahip olduğunu göstermektedir.⁹³

İslâm öncesi Arabistan'da kadının rolü, sosyal statüsü, kabile mensubiyeti ve kültürel normlar gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermekteydi. Bazı kadınlar, aileleri ve kabileleri içinde belirli bir özerkliğe ve karar alma yetkisine sahipken, diğerleri özgürlüklerini ve eylemliliklerini sınırlayan kısıtlayıcı uygulamalara maruz kalmaktaydılar. Yüksek statüdeki bazı kadınlar, eşleri hakkında karar verme hakkına sahip olup evlenmeye zorlanmamaktaydılar. Ancak, İslâm öncesi Arap toplumunda kadınların deneyimlerinin homojen olmadığını ve rollerinin çeşitli faktörlere bağlı olarak önemli ölçüde farklılık gösterdiğini kabul etmek önemlidir. Bu durum, İslâm öncesi Arap toplumundaki kadın rollerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamak için gerekli bir perspektif sunmaktadır.⁹⁴ Bu, İslâm öncesi Arap aile hukukunda ve bir bütün olarak

⁹² İsmail Metin, "İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış", *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (2022), 554.

⁹³ İbrahim Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslâm Ülkelerindeki İz Düşümü", *Journal Of İslâmic Law Studies*, (2017), 29.

⁹⁴ Vanessa Baird, *Cinsel Çeşitlilik*, çev. Hayrullah Doğan (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 65.

toplumda kadın rollerinin karmaşık ve çeşitli doğasına ilişkin incelikli bir anlayışa duyulan ihtiyacın altını çiziyor.⁹⁵

Erken dönem İslâm aile hukukunda evlilik kavramı, kadının evlilik sözleşmesinden doğan ilk mali hakkı olarak kabul edilen mehir uygulamasıyla yakından ilişkilidir. Mehir, evlilik sırasında ödenen ve kadının maddi güvencesini sağlayan para veya maldır. Bu uygulamanın insan uygarlığında uzun bir geçmişi bulunmaktadır ve İslâm hukukunda bir tür evlilik sigortası olarak değerlendirilmektedir.⁹⁶ Dolayısıyla, mehir, evlilik sırasında kadınlar için bir rezerv fonu işlevi görmekte ve ihtiyaç anında finansal istikrar sağlamaktadır. Önemli bir nokta, mehirin evlilik sözleşmesinin geçerliliği için bir ön koşul olarak değil, hukuki bir sonuç olarak kabul edilmesidir; yani geçerli bir evlilik olmadan talep edilemeyeceğidir.⁹⁷

Boşanma, karı-koca arasındaki evlilik ilişkisinin sürdürülemez hale geldiği durumlarda şeriat tarafından öngörülen bir mekanizmadır ve erken dönem İslâm aile hukukunun önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Bu nedenle, aile hukuku düzenlemelerinde yalnızca eşlerin değil, aynı zamanda çocukların, akrabalık bağlarının ve evliliğin sona ermesinin yol açtığı sosyal sonuçların da dikkate alınması gerekmektedir. İslâm hukukunda, erkeğin başlattığı tek taraflı boşanma ile eşlerin karşılıklı rızasıyla gerçekleşen boşanma gibi, aile birliğini sona erdirebilecek çeşitli boşanma şekilleri bulunmaktadır. Bu hukuki düzenlemelerin amacı, sadece eşitliğe odaklanmak yerine, aile birliğini korumak ve adalet duygusunu sürdürmektir.⁹⁸

Çocukların velayeti ve vasilîği, özellikle evliliğin sona erdiği durumlarda, erken dönem İslâm aile hukukunda önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak, velayet geleneklere uygun olarak babaya veya babanın erkek akrabalarına, örneğin dede veya amcaya verilmektedir. İslâm hukuku açısından velayet, öncelikle çocuğun bakım ve refahıyla ilgili iken, vesayet tipik olarak çocuğun mallarının yönetimiyle ilişkilidir. İslâm aile hukuku, eşitlikten ziyade adalet ilkesini vurgulayarak tüm bireylerin temel hak ve sorumlulukları bakımından eşit muamele görmesini sağlamaktadır. Velayet ve vesayet tahsisinde adalet ve hakkaniyete odaklanılması, çocuğun yüksek menfaatlerinin

⁹⁵ Ayşen Esin Çilingir, *İran ve Suudi Arabistan'da Kadın* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016), 40.

⁹⁶ Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389-391.

⁹⁷ Dilara Çimen, "İslâm Öncesi Türk Hukuku'nda Kadın Algısına Bakış", *İstanbul Üniversitesi*, (2020), 20.

⁹⁸ Ahmet Özkiraz - Gül İşçi Baş, "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 18 (2016), 91.

korunmasına ve insanca bir yaşam sürme hakkının desteklenmesine katkıda bulunmaktadır.⁹⁹

Abbâsî hâlifeliği, içtihatların ilerlemesi yoluyla İslâm aile hukukunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde İslâm hukuku, Raşid hâlifelerinden etkilenmiş ve fıkıh kavramı, hukuk ilminin önemli bir yönü olarak ön plana çıkmıştır. Tebeü't-Tabi'în döneminde İslâm hukuku, sahabeden ve tabiinden nakledilen rivayetlerin desteğiyle sistematize edilerek aile hukukuna yapı ve organizasyon kazandırılmıştır. Eşitlik yerine adalet ilkesine odaklanma, tüm bireylere temel haklar bakımından eşit muamele etme anlayışı, bu dönemde İslâm aile hukukunun belirleyici bir özelliği olmuştur.¹⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğu, İslâm aile hukukunun kanunlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönem, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli değişikliklerin yanı sıra, devleti Batılılaştırma çabalarının da yaşandığı bir süreçtir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti İslâm-Osmanlı Aile Hukuku ve ilgili aile hukuku kararnamelerinin gelişimine tanıklık etmiştir. İslâm aile hukukunun bu dönemdeki uygulama örnekleri, zaman içinde hukuk kurallarında yapılan değişiklikleri ve uyarlamaları yansıtmaktadır. Modern anlamda ilk İslâmi Aile Hukuku Kanunu olan “*Aile Hukuku Kararnamesi*” 1917 yılında Osmanlı İmparatorluğunda kanunlaştırılarak İslâm aile hukukunun gelişiminde önemli bir dönüm noktasını temsil etmiştir.¹⁰¹

Çağdaş İslâm aile hukuku, modern değişimlerden geçerek çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Günümüz İslâm hukukunun ana alanlarında, hukuk ilkelerinin çağdaş toplumun ihtiyaçlarına daha iyi uyacak şekilde uyarlama ve geliştirme girişimleri söz konusu olmuştur. İslâm hukuku, asrî anlamda tek bir kanuna sahip olmamakla birlikte, başlangıcından bu yana dağınık bir biçimde hukuki hükümleri içeren kitaplar ve eserler barındırmaktadır. Bu değişimler, nitelikli hukukçular tarafından yürütülen içtihat süreciyle birlikte, çağdaş dönemde İslâm aile hukukunun gelişimini şekillendirmiştir. İslâm aile hukukunun süregelen evrimi, hem tarihsel gelişmeleri hem de günümüz hukuk

⁹⁹ Saliha Okur Gümrükçüoğlu, “Osmanlı Hukuk Uygulamasında Kadının Çocuğu Üzerindeki Velayet ve Vesayet Hakkı”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/1 (2021), 105-144.

¹⁰⁰ Mustafa Demirci, “İslâm’da Vakfın Doğuşu ve Abbasiler Döneminde Hanefiler ile Malikiler ve Şafiler Arasında Vakıf Tartışması”, *Vakıflar Dergisi* 57 (2022), 21.

¹⁰¹ Mustafa Şentop, “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5 (2005), 657.

düşüncesinin etkisini yansıtarak çağdaş toplumun değişen ihtiyaçlarını ve zorluklarını ele almaya devam etmektedir.¹⁰²

2.3. Müslüman Aile Yapısının Temel Özellikleri

Evlilik, insanın yaratılışına dayanan fitrî cinsellik ve birlikte yaşama arzusunun doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Yeryüzünün imarı ve neslin devamı, ancak evlilik kurumu aracılığıyla mümkün olabilecektir.¹⁰³ Evlilik, aile yapısının temelini teşkil etmekte olup özellikle Müslüman toplumlarda sağlam bir aile temeli inşa edilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Tarihsel süreçte, evlilik kurumu evrensel olarak varlığını sürdürmüş ve toplumların temel birimi olarak işlev görmüştür. Müslüman aile yapısı bağlamında, evlilik sözleşmesi, eşlere belirli haklar ve sorumluluklar yükleyen bir yasal çerçeve sunarak, sağlam bir aile yapısının temellerini atmaktadır. Bu sözleşme, aile birliğinin sürekliliğini ve istikrarını sağlayarak toplumsal yapının güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁰⁴

Müslüman aile yapısında uygun bir eş seçmenin önemi, evliliğin ve sonraki aile biriminin gücünü ve istikrarını doğrudan etkilemesi nedeniyle göz ardı edilemez. Temel toplumsal birim olan ailenin yapısını ve içinde meydana gelen değişiklikleri açıklamak amacıyla farklı teorik yönelimlere başvurulmuştur. Müslüman toplumda eşlerin belirli sorumlulukları yerine getirmeleri ve birbirlerinin haklarına saygı duymaları beklenmektedir; bu durum, aile birimi içinde uyumun sağlanmasına katkıda bulunur. Benzer değerleri, inançları ve beklentileri paylaşan bir eşin dikkatle seçilmesi, başarılı bir evliliğin ve sağlam bir aile temelinin oluşma olasılığını artırır.¹⁰⁵

Müslüman bir evlilikte hem kadın hem de erkek, aile biriminin genel istikrarına ve uyumuna katkıda bulunan farklı haklar ve sorumluluklara sahiptir. Bu haklar ve sorumluluklar, evlilik sözleşmesinde açıkça belirtilmiş olup ilişkide güç ve saygı dengesinin korunmasına hizmet etmektedir. İslâm hukukuna göre, evlilik içinde karşılıklı anlayış ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla, erkeğin kadınına ve kadının da erkeğine karşı hakları bulunmaktadır. Eşler, kendi görevlerini yerine getirerek ve birbirlerinin

¹⁰² İhsan Şerif Kaymaz, “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Atatürk Yolu Dergisi* 12/46 (2010), 342.

¹⁰³ Muhammed Ali Sâbûnî, *ez-Zevâcû'l-İslâmî el-Mübekkir* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1991), 10.

¹⁰⁴ Abulfez Süleymanov, “Çağdaş Türk Toplumlarda Aile ve Evlilik İlişkileri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 17/17 (2009), 13.

¹⁰⁵ Sümeyra Ünalın Turan - Vejdi Bilgin, “Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (2020), 471.

haklarına saygı göstererek çocukları ve diğer aile üyeleri için destekleyici ve besleyici bir ortam oluşturabilirler; bu durum, Müslüman aile yapısını daha da güçlendirme potansiyeline sahiptir.¹⁰⁶

Müslüman ailelerde aile ile din arasındaki yakın ilişki, anne-babaya saygı ve itaate güçlü bir vurgu yapmaktadır. Aile ve inanç arasındaki bu bağlantı, devletlerin karakterini oluşturan yapının temel taşı olarak kabul edilmektedir. Anne-babaya itaat etmek ve saygı göstermek, İslâm hukukundaki dini öğretilerle de pekiştirildiği üzere, her çocuk için bir yükümlülük olarak görülmektedir. Saygı ve itaate yapılan bu vurgu, güçlü bir aile bağının korunmasına katkıda bulunarak, aile birimi içindeki genel istikrara ve uyuma yardımcı olmaktadır.¹⁰⁷

Ebeveynlerin çocuklarına dini ve ahlâki eğitim vermedeki rolü, Müslüman aile yaşamının en önemli yönlerinden biridir. Aile, dini yaşamın merkezi olarak kabul edildiğinden ebeveynler, çocuklarının dini ve ahlâki değerlerinin oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır. Bu sorumluluğun temeli, ailenin esasını oluşturan evliliğin doğal ve ilahi bir kurum olduğu inancına dayanmaktadır. Dini öğretiler, ebeveynlere çocuklarına manevi rehberlik sağlama ve onları İslâmi ilke ve değerlere dayalı sağlam bir temelle yetiştirme görevini yüklemektedir. Aile içinde din ve ahlâk eğitime verilen bu önem, müslüman aile yapısının bir diğer önemli özelliği olan güçlü aile bağlarının ve açık iletişimin sürdürülmesidir. İslâm inancında aile ilişkilerinin kutsallığına büyük bir önem atfedilmektedir; bu durum, Türk aile yapısına atfedilen tarihsel değerle de örtüşmektedir. Aile bağlarını korumaya yönelik bu bağlılık, aile içindeki roller ve ilişkiler konusunda rehberlik sağlayan Kur’ân ve hadis öğretilerinde açıkça ifade edilmektedir. Yakın aile bağlarının sürdürülmesi ve aile birimi içinde açık iletişimin teşvik edilmesi, bireylerin güçlü bir destek ağına güvenebilmelerine ve yaşamları boyunca sağlıklı ilişkiler geliştirebilmelerine katkıda bulunur. Aile birliğine yapılan bu vurgu, hızla değişen bir dünyada Müslüman ailelerin istikrarının ve refahının devamı için elzemdir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 24.

¹⁰⁷ Melike İlerisoy - Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2022), 82.

¹⁰⁸ Birsan Şahan - Turan Akbaş, “Kültürel Olarak Farklı Ailelerle Psikolojik Danışma ve Türk Aile Yapısında Kültürün Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 46 (2018), 228.

2.4. İslâm Hukukunda Evlilik ve Sonuçları

2.4.1. İslâm Hukukunda Evlilik

Nikâh, sözlük anlamında ‘*birleştirme, bir araya getirme, evlenme, evlilik, cinsel ilişki*’ gibi anlamlara gelen bir terimdir.¹⁰⁹ Fıkıh terminolojisinde ise, şer’an aranan şartlar çerçevesinde, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ile bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ifade eder. Bu akit, eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini oluşturarak her iki taraf için belirli haklar ve sorumluluklar doğurur. İslâmi açıdan bakıldığında, nikâh dini ve ahlâki bir bağ teşkil eder; dolayısıyla evlilik yalnızca bireyler arasındaki bir ilişki değil, aynı zamanda toplumsal ve ailevi bir yapı oluşturur.¹¹⁰ Nikâh, ‘*sözleşme*’ anlamında da kullanılır ve genellikle ‘*nikâh akdi*’ olarak adlandırılır. Bu akit, tarafların rızasıyla gerçekleşir ve belirli şartlar altında icra edilir. Nikâhın temel amacı, aile yapısını kurmak, toplumda düzeni sağlamak ve cinsel ilişkilerin meşru bir çerçevede gerçekleşmesini temin etmektir. İslâm’daki nikâhın önemi, hem bireylerin hem de toplumun istikrarı için elzem olmasıdır. Kur’ân¹¹¹ ve hadislerde, nikâhın teşvik edildiği ve evliliğin Allah’ın bir emri olarak kabul edildiği vurgulanır. Dolayısıyla, nikâh yalnızca hukuki bir süreç değil, aynı zamanda manevi bir bağdır; evliliğin temelinde sevgi, saygı ve karşılıklı haklara saygı yer alır. Bu çerçevede, nikâh, bireyler ve toplum arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.¹¹²

Hz. Peygamber, evlenme imkânı bulan gençlerin evlenmesini teşvik etmiş, bunun huzurlu ve günahsız bir hayata katkı sağlayacağını belirtmiştir. İmkânı olmayanlara ise, kendilerini günahlardan korumak amacıyla oruç tutmalarını tavsiye etmiştir. İslâm dini, evliliği teşvik etmekte ve ümmetin çoğalmasını istemekte, bu yönüyle evliliğin bireyin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir fonksiyon üstlendiğini kabul etmektedir.¹¹³

¹⁰⁹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, ed. Safvân Ahmed Dâvûdî (Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Sâmiyye, 1412), 2/1376-1377.

¹¹⁰ Muhyiddin Abdülhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İrşâd, 2018), 40.

¹¹¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), en-Nûr 24/32.

¹¹² Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

¹¹³ Zeyn ed-din Ahmed b. Ahmed b. Abd el-Latif ez-Zebidî, *Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, çev. Kâmil Miras (Ankara: T.C. Diyanet İşleri Reisliği, 1939), 1/253-254.

2.4.1.1. Evlilik Öncesi Kadın-Erkek İlişkileri

Evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerinin sağlam bir temele oturtulması, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir. Bu hedefe ulaşmanın etkili bir yolu, açık ve sürekli diyalog kurmaktır. Düzenli ve dürüst iletişim, her iki bireyin de birbirinin fikirlerini, arzularını ve sınırlarını daha iyi anlamasını sağlar. Eşler, güven ve şeffaflık ortamını teşvik ederek uyumluluklarını etkili bir şekilde değerlendirebilir, duygusal bağlarını güçlendirebilir ve başarılı bir evliliğin temellerini atabilirler. Bu tür görüşmeler, potansiyel sorunları ve çatışmaları belirleyip ele almak için fırsatlar sunar; dolayısıyla yanlış anlamaların önlenmesine yardımcı olur ve güven ile saygıya dayalı sağlıklı bir ilişkinin geliştirilmesine katkı sağlar. Evlilik öncesi bu tür bir iletişim süreci, bireylerin ilişkilerinde karşılıklı anlayış ve destek oluşturmaya zemin hazırlayarak evlilik kurumu için kritik bir hazırlık aşaması teşkil eder.¹¹⁴

Evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerinin bir diğer önemli boyutu, temel değerlerin ve beklentilerin belirlenmesi ve tartışılmasıdır. Eşlerin inançlarını, isteklerini ve önceliklerini açıkça iletmeye zaman ayırmaları, evliliğin başarısını ve sürdürülebilirliğini belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Tartışılması gereken konular arasında aile planlaması, kariyer hedefleri, finansal yönetim ve ev sorumluluklarıyla ilgili tercihlerin yer alması mümkündür. Eşler, bu konuları ilişkinin erken safhalarında ele alarak ortak hedefler geliştirebilir ve birlikte gelecekleri için sağlam bir temel oluşturabilirler. Bu tür bir iletişim, eşlerin birbirlerinin beklentilerini anlamalarına yardımcı olurken, potansiyel çatışmaların da önüne geçilmesine katkı sağlar. Dolayısıyla temel değerlerin ve beklentilerin net bir şekilde belirlenmesi, sağlıklı bir evlilik dinamiğinin oluşturulmasında hayati öneme sahiptir.¹¹⁵

Kaygıları ve olası zorlukları birlikte ele almak için eşler proaktif problem çözme ve işbirlikçi karar alma süreçlerine dâhil olmalıdır. Bu, erken evlilik ve buna bağlı riskler gibi potansiyel engellerin tartışılmasını ve bunların üstesinden gelmeye yönelik stratejiler geliştirmek üzere birlikte çalışmayı gerektirebilir. Eşler, bu sorunları doğrudan ele alarak ve açık iletişim hatlarını sürdürerek yanlış anlamaları en aza indirebilir ve zorluklar karşısında bağlarını güçlendirebilirler. Sonuçta problem çözme ve karar verme

¹¹⁴ Celaleddin Çelik, “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 2 (2010), 32.

¹¹⁵ Ersan Ersoy, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 217.

konusundaki bu işbirlikçi yaklaşım, karşılıklı saygı, destek ve anlayışa dayalı güçlü, kalıcı bir evliliğin temelini sağlar.¹¹⁶

Evlilik öncesi ilişkilere dair İslâmi bakış, hem erkekler hem de kadınlar için iffet ve ahlâkın önemini vurgulamaktadır; zira bu erdemler, ahlâki açıdan dürüst bir toplumun sürdürülmesi için elzem kabul edilmektedir. İslâm hukukunda zina, yasal bir evlilik dışındaki her türlü cinsel aktiviteyi tanımlamakta olup kesin bir yasakla karşılaşmaktadır.¹¹⁷ Bu yasak, İslâm hukukundaki cinsiyet eşitliği ilkesini yansıtarak hem erkekler hem de kadınlar için eşit biçimde geçerlidir. Böylece, iffet ve ahlâki sorumlulukların korunması, sağlıklı aile yapılarının oluşturulmasında kritik bir öneme sahiptir.¹¹⁸ Kur'ân, tevazu ve iffeti koruma konusunda hem erkeklerin hem de kadınların ortak bir sorumluluğa sahip olduğunu öğretir; çünkü bu değerler sadece bireysel onuru korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal uyuma da katkıda bulunur.¹¹⁹

Zina, İslâm hukukunda ve ahlâkında ciddi sonuçlar doğuran bir eylem olarak kabul edilmektedir. Kur'ân, zina suçunu işleyen erkekler ve kadınlar için ciddi cezalar öngörür ve bu cezalar, toplumun ahlâki bütünlüğünü koruma adına büyük bir önem taşır.¹²⁰ Zina suçunun ciddiyetini vurgulayan bu cezai hükümler, aynı zamanda toplumda iffetin korunması gerektiği anlayışını pekiştirir. Kur'ân, sadece zina suçunu değil, aynı zamanda zina ile potansiyel olarak bağlantılı olan fuhuş gibi gayri meşru ilişkileri de yasaklamaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, cinsel davranışların düzenlenmesine yönelik İslâm'ın kadın ve erkekleri eşit etik standartlara tabi tutma amacını yansıtarak ahlâki açıdan dürüst bir toplum oluşturulmasını teşvik eder.¹²¹

Nişanlanma ve evlilikle ilgili düzenlemeler de bu ahlâki yapının temelini oluşturur. Nişanlanma, evlenme sürecinin ilk adımlarını atan ve toplumda evlilikle ilgili sağlıklı bir temele dayanan ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlayan bir aşamadır. Nişan, bir kadının ve bir erkeğin evlenme niyetiyle karşılıklı olarak vaatlerde bulunmalarını

¹¹⁶ Fatih Töremen, *Öğrenen Okul* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011), 102.

¹¹⁷ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'u lil'l-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 2010), 3/110-117.

¹¹⁸ Muhsin Yılmazçoban, "Türk Aile Yapısında Evlilik Öncesi Süreç Etkisi Görücü ve Flört Tipi Yapılanma", *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi* 11/2 (2016), 1325.

¹¹⁹ Mehmet Fatih Akgüç, *Evlilik Öncesi Sürecin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisans Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 40.

¹²⁰ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/63-64.

¹²¹ en-Nûr 24/2, el-İsrâ 17/32.

ifade eder ve toplumda evlilik için atılan ilk adımdır.¹²² Bu süreç, erkek ve kadının birbirine olan sadakat ve güvenlerini pekiştirirken, evlilik öncesi ilişkilerin sınırlarını çizen İslâm hukukunun temel ilkelerini de belirler. Nişanlanma için belirli bir süre öngörülmemekle birlikte, eşlerin birbirlerini daha yakından tanımalarına olanak sağlayan bu süre, evlilik hazırlıklarının sağlıklı bir şekilde yapılmasına yardımcı olur. Bu bağlamda, İslâm'ın önerdiği evlilik, sadece bireyler arasında ahlâki bir bağ kurmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahın temelini oluşturan, sevgi, adalet ve dayanışma ilkelerine dayanan bir yapıyı da destekler.¹²³

Sonuç olarak, hem zina ile ilgili düzenlemeler hem de evlilik öncesi ilişkilerdeki sınırlar, İslâm hukukunun bireylerin ve toplumların manevi, ahlâki ve sosyal gelişimine katkıda bulunmayı amaçladığını gösterir.¹²⁴ İslâm, bu iki alandaki düzenlemelerle, bireylerin sağlıklı ve ahlâki temellere dayalı ilişkiler kurmalarını teşvik ederek uyumlu ve dürüst bir toplumun inşasına olanak tanır. Bu anlayış, hem bireylerin mutluluğu hem de toplumun huzuru için kritik bir rol oynamaktadır.¹²⁵

Mahrem ve namahrem ilişkileri kavramı, İslâm hukukunda evli olmayan erkek ve kadın arasındaki etkileşim kurallarının anlaşılmasında hayati bir öneme sahiptir. İslâm geleneğinde ‘mahrem’, yakın kan veya akrabalık bağları dolayısıyla evlenmesi dinen yasak olan bireyi tanımlamaktadır.¹²⁶ Bu bağlamda mahremler arasında ebeveynler, kardeşler ve çocuklar örnek olarak verilebilir. Aksine, ‘namahrem’ terimi, aralarında herhangi bir kan veya akrabalık bağı bulunmayan ve bu nedenle İslâm hukuku açısından evlenmelerine izin verilen kişileri ifade eder. Mahrem ve namahrem ilişkileri arasındaki bu ayrımın anlaşılması, evli olmayan erkekler ve kadınlar arasındaki kabul edilebilir etkileşimlerin sınırlarını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu ayrım, toplumda ahlâki ve etik normların korunmasına yönelik önemli bir zemin sunar.¹²⁷

¹²² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İslâhatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/7.

¹²³ Mehmet Ünal, “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, *Türk Yurdu* 34/1 (1977), 212.

¹²⁴ Orhan Çeker, “Halvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/384-386.

¹²⁵ en-Nûr 24/30-31.

¹²⁶ Ebü's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî ġaribi'l-hadis ve'l-eser*, ed. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1963), 1/448.

¹²⁷ Salim Öğüt, “Mahrem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/388-389.

Cinsiyet ayrımı ve karma toplantılara ilişkin İslâmi kurallar, hem erkekleri hem de kadınları, İslâm hukukunda haram kabul edilen evlilik öncesi ilişkilere girmekten korumak amacıyla tasarlanmıştır. Bu kurallar, genellikle karşı cinsten namahrem olmayan bireyler arasındaki yakın teması ve mahrem konuşmaları engellemeyi amaçlamaktadır. Belirli durumlarda, örneğin aile etkinlikleri veya eğitim ortamlarında karma toplantılara izin verilmekte, ancak bu durumlarda da tevazu ve saygı ilkelerine riayet edilmesi gerekmektedir. Karma toplantılara yönelik bazı temel kurallar aşağıda belirtilmiştir:¹²⁸

- Mahrem olmayan kişiler arasında saygılı bir mesafenin korunması, toplumsal normlara ve İslâmi ahlâka uygun bir davranış biçimidir.
- Fiziksel temastan veya çapkın davranışlardan kaçınmak, hem bireysel onuru korumak hem de toplumsal düzeni sağlamaya yönelik bir önlemdir.
- Mütevazı giyinmek ve uygun İslâmi kıyafetlere riayet etmek, hem cinsiyetler arası ilişkilerde saygıyı artırmakta hem de Müslüman kimliğini yansıtan önemli bir unsurdur.

Evli olmayan erkek ve kadınlar arasındaki etkileşimlerin düzenlenmesinde ailenin ve topluluğun rolü, evlilik öncesi ilişkilerle ilgili İslâmi ilkelerin desteklenmesi açısından son derece önemlidir. Aileler, bireylerinin namahrem olmayan kişilerle etkileşimde bulunma kurallarını ve evlilik öncesinde iffetlerini korumanın önemini anlamalarını sağlamaktan sorumludurlar. Bu bağlamda, aileler, çocuklarına bu değerlerin gerekliliğini aşılayarak, sağlıklı ve ahlâki ilişkilerin temellerini atmalıdır. Öte yandan, topluluk, cinsiyet ayrımı ve evlilik öncesi ilişkilerle ilgili İslâmi öğretilere bağlılığın teşvik edilmesinde destekleyici bir rol oynamaktadır. Bu, eğitim programları, dini rehberlik ve İslâmi değerlerle uyumlu sosyal normların güçlendirilmesi yoluyla gerçekleştirilebilir. Böylece toplum, bireylerin manevi ve ahlâki gelişimlerine katkıda bulunarak uyumlu ve etik bir sosyal ortamın oluşmasına yardımcı olur.¹²⁹

2.4.1.1.1. Evlilik Kriterleri

Uyumluluk ve paylaşılan değerler, bir hayat arkadaşı seçerken dikkate alınması gereken temel unsurlardır. İyi bir evliliğin temeli, ortak ilgi alanları, değerler ve hedefler

¹²⁸ İbrahim Yıldız, “Kur’ân ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2019), 90.

¹²⁹ Lokman Doğan, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik Öncesi ve Sonrası Uygulamalarda Kadın-Erkek Eşitliği ve İstisnaları”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 512.

gibi temel tercihlerdeki uyum ile sağlanır. Evlilik uyumu için güçlü bir temel, paylaşılan normatif inançlar ve benzer kültürel geçmişler aracılığıyla oluşturulabilir. Örneğin, Türk toplumunda geleneksel değerler ve ailenin evlilik uygulamalarındaki belirleyici rolü, evlilik uyumunun sağlanmasında önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Ayrıca inanç benzerliğinin kişilerarası ilişkilerin güçlendirilmesi ve duygusal yakınlığın sağlanmasında etkili olduğu çeşitli araştırmalarla vurgulanmaktadır. Ancak katılımcıların yaş düzeyleri ilerledikçe evlilik uyumunun azalabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.¹³⁰

Bir hayat arkadaşı seçerken duygusal ve finansal istikrar, dikkate alınması gereken kritik unsurlar arasında yer almaktadır. Düğün sonrasında her iki eş için de destek, barınma ve duygusal güvenliğin sağlanmasında finansal istikrarın önemi büyüktür. Çocuk yetiştirmede finansal istikrarın rolü, birçok tartışmada vurgulanmaktadır; zira uygun bir planlama yapılmaksızın genç bir ebeveyn olmanın getirdiği karmaşıklıklar çeşitli zorluklara yol açabilir. Öte yandan, eşler arasında yakınlık ve güçlü bir bağın kurulmasıyla sağlanabilecek sağlıklı ve destekleyici bir ilişkinin sürdürülebilmesi için duygusal istikrar önemlidir. Evlilik uyumu, maddi sorunlarla baş etme becerisi, eşin kardeşleriyle olan ilişkiler gibi faktörlere bağlıdır. Ayrıca, evlilik uyumunun cinsiyet, evlilik süresi, yaş ve çocuk sayısı gibi değişkenlere göre farklılık gösterebileceği bilinmelidir.¹³¹

İletişim ve çatışma çözme becerileri, bir hayat arkadaşı seçerken dikkate alınması gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır. Evlilik ilişkisindeki eşler, sıklıkla çatışma çözümünü ve problem çözme gibi iletişimle ilgili konularda zorluk yaşadıklarını ifade etmektedirler. Her yakın ilişkide çatışma kaçınılmazdır ve bazı eşler çatışmalarını açık bir şekilde ve doğrudan tartışma yoluna gitmektedirler. Sağlıklı ve uyumlu bir evliliğin sürdürülebilmesi için etkili iletişim ve çatışma çözüm yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Araştırmalar, evlilik uyumu, iletişim becerileri ve çatışma çözme tarzlarının birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve evliliğin başarısında önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.¹³²

¹³⁰ Zeynep Korkmaz - Hakkı Karaşahin, “Evlilik Uyumu ve Manevi İyi Oluş Hâli Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 169.

¹³¹ Fatma Pınar Eşsiz, “Finansal İstikrar ve Makro İhtiyatı Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3/1 (2017), 38.

¹³² Yağmur Soylu - Dilek Yelda Kağnıcı, “Evlilik Uyumunun Empatik Eğilim, İletişim ve Çatışma Çözme Stillere Göre Yordanması”, *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 5/43 (2015), 50.

İslâm hukukunda evlenmeye uygunluk, yaş ve olgunluk gibi belirli kriterler etrafında şekillenmektedir. Yasal evlilik için İslâm hukukunda belirli bir alt yaş sınırı bulunmamakla birlikte, başarılı bir evlilik hayatı için belirli bir olgunluk düzeyinin gerekli olduğu kabul edilmektedir. Bu olgunluk şartı, evliliğe giren bireylerin beraberinde gelen sorumluluklara ve zorluklara hazırlıklı olmalarını sağlamak amacıyla, dünya genelindeki birçok hukuk sistemiyle uyumlu olarak asgari yaş sınırlarını belirlemektedir.¹³³

İslâm hukukunda evlenmenin bir diğer temel uygunluk kriteri, zihinsel ve duygusal istikrardır. Güçlü ve istikrarlı bir evlilik, aile kurumunun temel yapı taşını teşkil etmektedir. Bu nedenle, evliliğe adım atan bireylerin, karşılaşacakları yükümlülüklerle ve zorluklara zihinsel ve duygusal olarak hazır olmaları büyük önem taşımaktadır. Dini uyumluluk da Müslümanları yapacakları evliliklerde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir; zira dini uyum, evlilikteki bağlılığı, istikrarı ve aile dayanıklılığını artırmakta ve eşlerin evlilik krizlerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. İslâm âlimleri, aile için güçlü bir temel oluşturma amacıyla evliliğin çeşitli unsurlarını ve koşullarını kapsamlı bir şekilde ele almışlardır.¹³⁴

İslâm hukukunda bireylerin evlenmeye uygunluğunun belirlenmesinde dini uyumluluk önemlidir.¹³⁵ İslâm hukukuna göre müstakbel eşler arasındaki din farklılıkları evliliğe engel teşkil eder. Ancak bu kuralın müslümanlarla gayri müslimler arasındaki evlilikler gibi bazı istisnaları vardır. Belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim, sağlam ve sağlıklı bir evlilik birliğinin kurulmasına yönelik çok sayıda tedbir ve tavsiye içerirken, kefareti konusunu açıkça belirtmemektedir. Bu durum dini uyumluluğun önemine ve bireylerin evlenmeden önce müstakbel eşlerinin dini inanç ve uygulamalarını dikkatle değerlendirmeleri gerektiğine işaret etmektedir.¹³⁶

İslâm hukukunda, mali sorumluluklar ve destek, her iki eşin de ailenin istikrarına ve refahına katkıda bulunmasını sağlayan evlilik sözleşmesinin temel unsurlarıdır. Koca, öncelikle karısına ve çocuklarına yiyecek, giyecek ve barınma gibi maddi destek

¹³³ Adem Yenidoğan, “Doktrinde Çocuk Evliliği Kabul Edilen Yaş Sınırı Bağlamında Günümüz İslâm Toplamlarının Aile Hukuku Kanunlarında Asgari Evlilik Yaşı”, *Mizanü'l-Hak: İslâmi İlimler Dergisi* 15 (2022), 188.

¹³⁴ Yahya Bilginer - Nuri Kahveci, “Medeni Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Evlenmenin Geçici Engelleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2021), 127.

¹³⁵ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *el-Bidâye fî şerhi'l-hidâye* (Beyrut: Mektebetu Vehbe, 1990), 2/617.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991), 5/ el-Bakara 2/221.

sağlamaktan sorumludur. Bu yükümlülük, kişinin ailesinin geçimini sağlaması ve refahını temin etmesi yönündeki İslâm ilkesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, İslâm Aile Hukuku, bireyler arasındaki yaratılış ve yetenek farklılıklarını tanımanın ve saygı duymanın önemini vurgular; bu, her eşin aileye yaptığı katkıların değerlendirilip takdir edilmesini sağlar. Bu bağlamda, evlilikte karşılıklı sorumlulukların ve rollerin net bir şekilde belirlenmesi, aile yapısının sağlamlığını ve toplumsal uyumu destekleyecektir.¹³⁷

Eşler arasındaki karşılıklı saygı ve muamele, İslâm hukukunda başarılı bir evliliğin hayati bileşenleridir. Bu, eşlerin birbirlerine sevgi ve sadakat göstermelerini, karşılıklı olarak güçlü ve zayıf yönlerini anlamalarını ve kabul etmelerini, ayrıca hem iyi hem de zor zamanlarda ekip olarak birlikte çalışmalarını içerir.¹³⁸ Eşler, evlilik içindeki ilgili sorumluluklara saygı göstermeli ve bu sorumlulukları yerine getirmelidir. Bu bağlamda, eşlerin rollerini ve yükümlülüklerini açık bir şekilde tanımlamak, aile dinamiklerini güçlendirir ve evliliğin istikrarını artırır. Böylece, her iki taraf da bireysel ve ortak hedeflere ulaşmada daha etkili bir şekilde iş birliği yapabilir.¹³⁹

- Duygusal destek ve teşvik sağlamak,
- Açık ve dürüst iletişimi sürdürmek,
- Ailenin ihtiyaçlarına öncelik vermek ve onların çıkarlarına en uygun kararları almak,
- Çocukların uygun bakım ve eğitiminin sağlanması.

Bu unsurlar, İslâm hukukunun evlilikteki temel ilkelerini ve eşler arasındaki karşılıklı yükümlülükleri tanımlar. Eşlerin bu sorumlulukları yerine getirerek aile yapısının istikrarını sağlamaları ve sağlıklı bir aile ortamı oluşturmaları beklenmektedir. Bu durum, evliliğin sadece bireysel bir ilişki değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu da ortaya koymaktadır.

İmam Şâfiî (204/820), “*Kadınların evlenme işlerinde denk olmalarından daha önemli bir şey bilmiyorum.*”¹⁴⁰ diyerek, evlilikte eşler arasındaki uyumun ve eşitliğin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, İslâm hukukunda sağlıklı bir evliliğin sürdürülebilmesinde çatışma çözümü ve iletişim stratejileri kritik bir rol oynamaktadır.

¹³⁷ Hüseyin Karayaka, “İslâm Hukukunda Eşlerin Mali Mükellefiyetleri”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/2 (2023), 51.

¹³⁸ İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1999), 15/510-512.

¹³⁹ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”, *Bilimname* 37 (2019), 572.

¹⁴⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Matabiü'l-Vefa, 1993), 5/25.

Anlaşmazlıklar ortaya çıktığında, eşlerin bu meseleleri açık, dürüst ve yapıcı bir şekilde ele almaları, karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler üretmeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda, arabulucu veya hakem gibi tarafsız bir üçüncü tarafın yardımına başvurmak, iletişim sürecini kolaylaştırarak çatışma çözümüne katkı sağlayabilir. Bu yaklaşım, aile biriminin refahına öncelik veren ve evlilik bağının korunmasını savunan geleneksel Müslüman değerlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla evlilikte açık iletişimin ve etkili çatışma çözme stratejilerinin teşvik edilmesi, eşlerin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerini sağlayarak ilişkilerini güçlendirmelerine olanak tanır.¹⁴¹

2.4.1.1.2. Evlilik Öncesi Görüşme

Evlilik öncesi görüşmeler, İslâm hukukunda bireylerin hayatlarını birleştirmeden önce birbirlerini daha iyi tanımalarına, değerlerini, hedeflerini ve beklentilerini paylaşmalarına olanak tanır. Bu süreç, Müslümana yakışan kriterler çerçevesinde, evlilikte karşılaşılabilecek potansiyel sorunları proaktif bir şekilde ele alabilmek için bir zemin oluşturur. Ayrıca kişisel uyumun yanı sıra ailelerin sosyal ve kültürel bağlarının da dikkate alınması, evlilik bağının sağlam temeller üzerine inşa edilmesine yardımcı olur. Güven, saygı ve anlayışın geliştirilmesi açısından bu görüşmelerin önemi, İslâm hukukunun evliliğe dair ilkeleriyle de desteklenmektedir. Dolayısıyla eşler, bu konuları ele alarak uyumluluklarını ve ortak değerlerini daha iyi kavrayabilir, gelecekteki evlilikleri için sağlam bir temel oluşturma fırsatı bulurlar.¹⁴²

Potansiyel çatışma alanlarının belirlenmesi, evlilik öncesi görüşmenin kritik bir bileşenidir; zira bu süreç, eşlerin evliliklerinde ortaya çıkabilecek sorunları proaktif bir biçimde ele almalarına imkân tanır. Açık ve kapalı uçlu sorular, yapılandırılmış görüşmeler, kontrol listeleri ve empatik iletişim gibi çeşitli araçların kullanımı, eşlerin potansiyel duygusal çatışmalarını, rol ve güç mücadelelerini ile iletişim zorluklarını tespit etmelerine yardımcı olabilir. Araştırmalar, çözüm odaklı kısa vadeli danışmanlık yaklaşımlarının, evlilik öncesi, çift ve aile danışmanlığında bu potansiyel çatışma alanlarının ele alınmasında etkili olabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede, eşler, olası

¹⁴¹ Ahmet Rifat Geçioğlu - Ertuğrul Döner, “İslâm’da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular Üzerine Psiko-Sosyal Bir Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)* 19/2 (2019), 606.

¹⁴² Ferhat Aydın, “İslâm’da Evlilik ve Aile Önemi”, *İnsani ve İslâmi Değerlerimiz*, (2020), 295.

çatışmaları belirleyip ele alarak evlilikleri için sağlam bir temel oluşturma ve karşılaşabilecekleri zorluklarla başa çıkma konusunda daha donanımlı hale gelebilirler.¹⁴³

Açık iletişim kurmak, evlilik öncesi görüşme sürecinin kritik bir bileşenidir. Evlilik, son derece ödüllendirici olabilmekle birlikte, aynı zamanda ortaklar arasında sağlam bir güven ve iletişim temeli gerektiren zorluklarla da birlikte gelir. Evlilik öncesi görüşme, eşlere açık iletişim kurma, iletişim tarzlarını keşfetme ve çatışma çözme, uyum sağlama ve iletişim becerilerini geliştirme fırsatı sunar. Eşler, evlilik öncesi görüşme sırasında açık iletişimi teşvik ederek güçlü ve sağlıklı bir evliliğin temellerini atabilir ve evlilik yaşamının karmaşıklıklarıyla başa çıkma konusunda daha iyi bir hazırlık süreci yaşayabilirler.¹⁴⁴

Kişilerin birbirinin değerlerini ve inançlarını anlaması, İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışmaların kritik bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu süreç, eşlerin müstakbel eşlerinin din, aile yapısı ve kişisel arzular gibi yaşamın farklı alanlarına ilişkin düşüncelerini, görüşlerini ve bakış açılarını keşfetmelerine olanak tanır. İslâm, güçlü ve uyumlu bir toplumun temeli olarak aile birimine ve evliliğe büyük bir değer atfettiğinden bu konu özel bir önem taşımaktadır. Eşler, değerleri ve inançları hakkında açık ve dürüst diyaloglar kurarak uyumluluklarını daha iyi belirleyebilir ve böylece başarılı ve uyumlu bir birliktelik sağlama yönünde önemli bir adım atmış olurlar.¹⁴⁵

Evlilik için sağlam bir temel oluşturmak, İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışmaların bir diğer hayati boyutunu teşkil etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), aile içindeki olumlu ve etkili iletişimin önemini vurgulayarak huzurlu ve mutlu evliliklerin zeminini hazırlamıştır. Bu örneği takip etmek amacıyla, eşlerin finansal planlama, ev sorumlulukları ile ilgili beklentiler ve çocuk yetiştirme felsefeleri gibi kritik konuları ele almak için evlilik öncesi tartışmalara girmeleri gerekmektedir. Bu tür konuşmalar, eşlerin ortaklıklarını güçlendirmeye ve gelecekteki ilişkilerine dair daha net bir anlayış geliştirmeye yardımcı olabilir.¹⁴⁶

¹⁴³ Deniz Kublay - Vesile Oktan, “Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 5/44 (2015), 26.

¹⁴⁴ Didem Toprak Gültekin - Hanifi Parlar, “Evlenme Biçimi ve Evlenme Süresi Bağlamında Evlilik Öncesi Sürecin Kadınlardaki Evlilik Doyumuna Etkisi”, *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi* 2/1 (2019), 42.

¹⁴⁵ Ali Ayhan Yılmaz, *Evlilik ve Aile İlişkileri: İslâmi Perspektifler* (İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2020), 115.

¹⁴⁶ Doğan, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik Öncesi ve Sonrası Uygulamalarda Kadın-Erkek Eşitliği ve İstisnaları”, 504.

- Anlaşma alanlarının ve potansiyel çatışma noktalarının belirlenmesi,
- Zorlukların üstesinden gelmek için ortak stratejilerin geliştirilmesi,
- Güçlü bir ekip çalışması ve ortaklık duygusunun pekiştirilmesi.

Bu hedefler, evlilik öncesi tartışmaların kapsamı içinde ele alınarak eşlerin ilişkilerinde dayanıklılığı artırmaya ve gelecekteki sorunlarla başa çıkma becerilerini geliştirmeye yönelik önemli adımlar sunmaktadır.

Uyumluluğun ve ortak hedeflerin sağlanması, İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışmaların temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. İslâm Hukuku, eşlerin birbirlerini daha iyi anlamaları ve uyumlarını değerlendirmeleri amacıyla evlenmeden önce helal toplantılara ve etkileşimlere katılmalarını teşvik etmektedir. Empati, çatışma çözümünde ve evlilik uyumunun artırılmasında kritik bir rol oynar; bu nedenle, etkili evlilik terapisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Evlilik öncesi tartışmalar aracılığıyla eşler, kariyer planları, eğitim hedefleri ve toplumsal katılım gibi ortak amaçlarını ve arzularını keşfetme fırsatı bulabilirler. Bu konuların açık bir şekilde ele alınması, eşlerin gelecekteki yaşamları için ortak bir vizyon geliştirmelerine olanak tanır ve hedeflerine birlikte ulaşma yönünde çalışmalarını teşvik eder. Sonuç olarak bu süreç, evlilik bağlarını güçlendirir ve uzun vadeli mutluluk ile başarıyı garanti altına alır.¹⁴⁷

Şah Velîyullah ed-Dihlevî (1176/1762), aile içindeki huzur ve sükûnün sağlanmasının eşlerin birbirlerine içten bir sevgi beslemeleriyle mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ailenin hem dini hem de dünyevi menfaatlerinin, o ailenin yeterli sayıda çocuğa sahip olmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Kadının kocasını sevmesinin, yalnızca onun kadınlık mizacının ve duygusal sağlığının bir göstergesi olmakla kalmayıp aynı zamanda kadının diğer erkeklere karşı bir ilgisinin olmadığını ve tüm süslenme çabalarını sadece kocasına tahsis etmesini sağlayacağını vurgulamaktadır. Şah Velîyullah'a göre, aile planlaması ve çocuk sahibi olma, İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışılması gereken temel konular arasında yer almaktadır; zira çocukların ebeveynleri üzerindeki hakları, evlilik gerçekleşmeden önce de başlamaktadır.¹⁴⁸ Bu bağlamda, söz konusu meselelerin evlilik öncesinde ele alınması, her iki tarafın beklentilerini uyumlu

¹⁴⁷ Bedri Aslan, “İslâm Hukukuna Göre Evlilik Öncesi Yapılan Tıbbi Tahlillerin Hükmü”, *Şarkiyat* 11/1 (2019), 124.

¹⁴⁸ Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa: İslam Düşüncesinin İlkeleri*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 2/90.

hale getirerek ebeveynlik sorumluluklarını üstlenmeye yönelik hazırlık yapmalarını sağlamaktadır. Evlilik ve çocuk sahibi olma konularının önceden açıkça tartışılması, sağlıklı bir aile yapısının temelini oluşturmak için kritik öneme sahiptir. Bu konuda eşlerin konuşması gereken konular şunlardır:¹⁴⁹

- İstenilen çocuk sayısı
- Ebeveynlik stilleri ve değerleri
- İş ve aile yaşamının dengelenmesi
- Çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi konusundaki beklentiler

Eşler, evlilik öncesinde bu meseleleri ele alarak sağlıklı ve başarılı bir aile yaşamı için güçlü bir temel oluşturabilirler.

Finansal beklentiler ve sorumluluklar, İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışmalar sırasında ele alınması gereken bir diğer kritik konudur. Evlilikte finansal istikrar ve güvenliğin önemi göz önüne alındığında, eşlerin finansal rolleri ve sorumlulukları konusunda net bir anlayışa sahip olmaları önemlidir. Mali tartışmaların bazı önemli yönleri şunlardır:¹⁵⁰

- Gelir ve gider yönetimi
- Ortak veya ayrı banka hesapları
- Tasarruf ve yatırım stratejileri
- Finansal hedefler ve öncelikler

Bu konuların evlenmeden önce tartışılması, olası yanlış anlamaların ve çatışmaların önlenmesine yardımcı olabilir, daha uyumlu ve mali açıdan güvenli bir birlik sağlanmasına yardımcı olabilir.

Evlilikteki roller ve sorumluluklar, eşlerin beklentilerini ve sınırlarını tanımlamaya yardımcı oldukları için İslâm hukukunda evlilik öncesi tartışmaların kritik bir bileşenidir. Bu tartışmalar, aşağıdaki gibi çok çeşitli konuları kapsayabilir:¹⁵¹

- Ev işlerinin ve sorumlulukların bölünmesi,
- Her birey için kariyer ve eğitim hedefleri,

¹⁴⁹ Meryem Cangir (Arı), *İslâm Hukukuna Göre Nikâhta Aleniyet ve İlan Şartı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 18.

¹⁵⁰ Abdul Rahim Abdul Rahman, “Financial Management in İslâmic Context: Principles and Practices”, *International Journal of İslâmic Finance* 9/1 (2017), 48.

¹⁵¹ Aziz al-Azmeh, *İslâmic Law: Social and Historical Contexts* (London: Routledge, 2015), 136.

- İlişki içindeki karar verme süreçleri,
- Kişisel ve ortak çıkarların dengelenmesi.

Eşler, evlilik öncesinde roller ve sorumluluklar hakkında açık ve dürüst iletişim kurarak beklentilerini net bir şekilde anlayabilirler. Bu, zorlukların üstesinden gelmeyi ve güçlü, destekleyici bir ortaklığı sürdürmeyi kolaylaştırır.

2.4.1.1.3. Nişanlılık

İslâm hukukunda, niyetin ve rızanın evlilik sürecindeki önemi büyüktür. Fıkıh terminolojisinde, evlenme niyetinin beyanı ‘‘*hitbe*’’¹⁵² olarak adlandırılır; bu niyeti ifade eden erkeğe ‘‘*hatib*’’, bu niyetin bildirildiği kadına ise ‘‘*mahtûbe*’’ denir.¹⁵³ Nişanlılık, iki taraf arasında yapılan karşılıklı bir anlaşmadır ve bu, onlara evlilik gibi birlikte yaşama hakkı ve yetkisi vermez. Bu nedenle, her iki bireyin de evlenme rızasını ve niyetini ifade etmesi, güçlü ve kararlı bir ilişkinin temelini oluşturduğundan son derece önemlidir. İslâm hukukunda nişan, taraflara evlenme zorunluluğu getirmediğinden, tek taraflı olarak veya karşılıklı anlaşmayla, sebepli veya sebepsiz bir şekilde sona erdirilebilir.¹⁵⁴

Nişanlanma sürecinde velinin rolü, İslâm hukukunda önemli bir yer tutmaktadır. İslâm Aile Hukukuna göre, evlilik düşünülürken velinin görüşü alınmalıdır. Vasilik, potansiyel eşin uygunluğu konusunda değerli bilgiler sağlayabildiğinden, bu durum sosyal bir gerekçeye dayanmaktadır. Vasi genellikle kadının babasıdır; ancak bazı durumlarda, başka bir erkek akraba da bu rolü üstlenebilir. Velinin katkısı önemli olmakla birlikte, İslâm’ın temel haklarda adalet ve eşitlik ilkesini desteklemesi nedeniyle, evlenme konusunda nihai karar ilgili bireylere aittir. Vasinin rolünün, katılım sürecini dikte etmek veya kontrol etmek değil, rehberlik etmek ve tavsiyelerde bulunmak olduğunu unutmamak önemlidir.¹⁵⁵

İslâm hukukunda, bir erkeğin evlenme teklifinde bulunduğu kadına başka bir erkeğin evlenme teklif etmesi yasaklanmış olup bu kural nişanlılık döneminin toplumsal ve dini önemini vurgulamaktadır.¹⁵⁶ Nişanlılık süreci, İslâm toplumlarında farklı kültürel

¹⁵² Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbinî el-Kâhirî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meâni elfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dar’ül Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 3/128.

¹⁵³ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 2/7.

¹⁵⁴ H. İbrahim Acar, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/152-154.

¹⁵⁵ H. İbrahim Acar, “İslâm Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2005), 75.

¹⁵⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi sahihi'l-Buhârî* (İstanbul: Polen Yayınları, 2020), 9/198.

ve bölgesel geleneklerle şekillenmekle birlikte, genel olarak nişanlı çift ile aileleri arasındaki bağı güçlendirmeyi amaçlar. Bu dönemde, mücevher veya kıyafet gibi hediyelerin verilmesi ve çeyiz ödemesi gibi yaygın uygulamalar bulunmaktadır. İslâm, İslâm öncesi Arap toplumunda kadının bir ‘‘satış malı’’ olarak görülmesinin aksine, kadınlara ödenecek bir mehir (ücret) anlayışını benimsemiş ve kadınların değerini yasal olarak güvence altına almıştır. Ancak, resmi nikâhtan önce gerçekleştirilen dini nikâh, Medeni Kanun kapsamında hukuki bir yaptırıma sahip olmadığı için sadece dini bir yükümlülük taşır.¹⁵⁷ Bu gelenek ve görenekler, nişanlı çift için anlamlı ve zenginleştirici bir deneyim sağlayabilir; ancak İslâm hukukunda başarılı bir evliliğin temeli, karşılıklı rıza, niyet ve velinin rehberliği üzerine kurulmuştur.¹⁵⁸

2.4.1.2. Evlenme Akdinin Tanımı ve Hükümü

İslâm hukukunda akd; nikâh, hibe, vasiyet, satış ve kira gibi karşılıklı taahhütlere dayalı işlemleri ifade eder ve bu işlemler, tarafların icap (teklif) ve kabul (onay) süreçleriyle gerçekleşir. Bu süreçlerin toplamı, şer’î literatürde mün’akit olarak adlandırılır. Akdin oluşumu ise in’ikad¹⁵⁹ terimiyle tanımlanır; yani icap ve kabulün uygun bir şekilde birleşmesi, geçerli ve bağlayıcı bir irtibatın kurulmasını sağlar.¹⁶⁰ Özellikle nikâh akdi söz konusu olduğunda, bir tarafın icap ve diğer tarafın kabulü, şer’î açıdan evlilik sözleşmesinin geçerliliğini tesis eder. Akdi gerçekleştiren taraflara ‘‘âkid’’¹⁶¹ denir; tekil kullanıldığında bir tarafı, çoğul kullanıldığında ise her iki tarafı ifade eder (âkideyn). Akdin konusu olan ögeye ise makudün aleyh denir; bu da akdin kapsamını belirler.¹⁶²

İslâm hukukunda evlilik sözleşmesi kavramını anlamak, İslâm hukukundaki evlilik ilişkilerini çevreleyen hukuki çerçeveyi tam olarak kavrayabilmek açısından son derece önemlidir. İslâm hukuku doktrininde evlilik, devlet otoritesi ve kontrolünden bağımsız bir yapı olarak değerlendirilmekte ve bir medeni hukuk veya aile hukuku sözleşmesi niteliği taşımaktadır. Zira İslâm hukukunda evlilik, ebedi bir kurum olarak

¹⁵⁷ Alaaddin Yanardağ, ‘‘Örf ve Adetler Sosyolojisi’’, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 44.

¹⁵⁸ Hayreddin Karaman, ‘‘Akid’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/251-256.

¹⁵⁹ H. Yunus Apaydın, ‘‘In’ikad’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/314-315.

¹⁶⁰ Alâüddin Ebu Bekir b. Mes’ûd Kâsânî, *Bedâ’i ‘u’s-sanâ’i ‘fi tertîbi’s-şerâ’i* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1974), 2/228.

¹⁶¹ Karaman, ‘‘Akid’’, 2/251-256.

¹⁶² Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 2/34.

kabul edilmekte ve bu mahiyete aykırı olan evlilikler geçersiz sayılmaktadır. “*Evlilik sözleşmesi*” kavramının anlamı ve mahiyeti, iyi bilinmesi ve yaygın olarak kabul edilmesi nedeniyle İslâm hukukunda açık bir şekilde tanımlanmamıştır. Evlilik, aile yaşamının temel bir yönünü oluşturmakta ve İslâm hukukuna göre tüm eşitsizlikler adaletsizlik olarak değerlendirilmemektedir. Eşlerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri, devlet memurunun beyanından bağımsız olarak evlilik sözleşmesinden doğmaktadır. Geçerli bir İslâm hukukuna uygun, evlilik sözleşmesine sahip olmak için belirli temel unsurlar ve şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. İslâm hukukunda “*in’ikad şartları*” olarak bilinen bu unsurlar, evlenmeye engel bir durumu bulunmayan bir erkek ve bir kadının varlığını da kapsamaktadır. Geçerli bir evlilik, yalnızca bu unsurların ve şartların bir araya gelmesiyle mümkün olmaktadır. İslâm hukukuna göre, bir evlilik sözleşmesinin geçerli olabilmesi için belirli şartları içermesi gerekmektedir. Bu şartlar arasında her iki tarafın rızası, şahitlerin hazır bulunması ve damattan geline çeyiz verilmesi yer almaktadır. Devlet memurunun beyanı, evlilik sözleşmesinin kurulmasında kurucu bir unsur olmayıp eşlerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri evlilik sözleşmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁶³

İslâm düşünce yapısında evlilik sözleşmesi, hem hanıma hem de kocaya çeşitli haklar ve sorumluluklar yükleyerek birlikteliklerinin devamını temin eder. Bu hak ve sorumluluklardan bazıları aşağıda belirtilmiştir:¹⁶⁴

- Kocanın, hanımına ve ailesine maddi destek ve nafaka sağlama sorumluluğu,
- Kadının evin idâresi ve çocukların bakımını sağlama sorumluluğu,
- Çiftin birbirine saygı duyma, birbirini sevmeye, duygusal ve ruhsal olarak destekleme konusunda karşılıklı sorumluluğu,
- Çiftin ölüm halinde birbirinin mirasçısı olma hakkı.

İslâm hukukunda evlilik akdinin temel amacı aile birliğini korumak ve kalıcı bir evliliği teşvik etmektir. Evliliğin devamına engel bir durum bulunmadığı takdirde evlilik devam edecek ve eşler, sözleşmede belirtilen hak ve sorumluluklarını yerine getireceklerdir.¹⁶⁵

¹⁶³ Atar, “Nikâh”, 33/112-117.

¹⁶⁴ Memet Zeki Uyanık, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 59.

¹⁶⁵ Nuri Kahveci, *İslâm’a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları* (İstanbul: Hikmet Evi Yayınları, 2017), 71-82.

2.4.1.3. Evlenme Akdinin Unsur ve Şartları

İslâm hukukunda “*nikâh*” olarak da bilinen evlilik sözleşmesi, evlilik kurumunda önemli bir rol oynamaktadır. Evlilik ilişkisine giren her iki tarafın hak ve sorumluluklarının sağlanması, bu sözleşmenin önemli bir bileşenidir. Evlilik akdinin oluşturulması süreci, eşlerin birbirini tanımasını ve evlilik için gerekli hazırlıkları yapmasını içermektedir. Bu ilk aşama, eşlerin ilişkileri için sağlam bir temel oluşturmasına olanak tanır ve birbirlerinin evlilikteki beklenti ve gereksinimlerini daha iyi anlamalarını sağlar.¹⁶⁶

İslâm hukukunda geçerli bir evlilik sözleşmesi, birliğin yasallığını ve meşruiyetini sağlamak için yerine getirilmesi gereken belirli unsurlardan oluşur. Evlilik sözleşmesinin temel unsurlarından bazıları şunlardır:¹⁶⁷

- Teklif ve kabul: Her iki tarafın da birbirleriyle evlenme niyetini belirtmesi ve evlenme teklifini kabul etmesi gerekir.
- Gelinin velisi: Gelinin velisi evliliğe rıza göstermelidir.
- Tanıklar: Sözleşmenin imzalanması sırasında evliliğin geçerlilik kazanması için en az iki yetişkin, güvenilir tanığın hazır bulunması gerekir.
- Mehir: Damadın, sözleşme gereği geline belirli bir hediye veya para miktarı vermesi gerekmektedir.

Bu unsurlar, evlilik sözleşmesinin İslâm bakış açısına ve ilkelerine uygun olmasını sağlar ve böylece çiftin ilişkisi için sağlam bir temel oluşturur. İslâm hukukuna göre bir evlilik akdinin geçerli sayılabilmesi için, temel unsurların yanı sıra bazı şartların da gerçekleşmesi gerekir. Nikâh akdinin bu şartları, esas olarak icap ve kabulden ibaret olup bu iki unsur, şer’î açıdan nikâhın geçerli olabilmesi için gerekli olan temel öğelerdir.¹⁶⁸ Nikâhta icap ve kabul, ilgili beldelerin örf ve adetlerine göre belirlenen ve nikâh akdinin inşasında kullanılan sözlü beyanlardır. Bu beyanlar, taraflar arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilen teklif ve kabul sürecini oluşturur ve bu süreç, nikâh akdinin gerçekleşmesi için gereklidir. Yani, nikâhın vücuda gelmesi, söz konusu

¹⁶⁶ Bediha Karapınar, *Erkek Bakış Açısıyla Türkiye’de Nafaka Olgusu* (Mersin: Mersin Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021), 4.

¹⁶⁷ Zeki Koçak, “Şart Nazariyesi Açısından İslâm Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma”, *EKEV Akademi Dergisi* 64 (2015), 346.

¹⁶⁸ Ebu’l-Ferec Şemsüddîn Abdürrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhu’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1983), 7/373.

beyanların belirli bir biçimde ve şer'î kurallara uygun olarak yapılmasına dayanır.¹⁶⁹ Yine temel koşullardan bazıları şunlardır:¹⁷⁰

- Özgür rıza: Her iki tarafın da herhangi bir zorlama olmaksızın kendi isteğiyle evliliğe girmesi gerekir.
- Hukuki ehliyet: Evlenecek kişinin aklı başında olması ve İslâm hukukuna göre erginlik çağına ulaşmış olması gerekir.
- Geçici engellerin olmaması: Evliliğin gerçekleşmesini engelleyen hiçbir yasal, dini veya ailevi engel olmamalıdır.

Eşlerin hak ve yükümlülükleri doğrudan sözleşmeden kaynaklandığından, memur beyanının evlilik sözleşmesinin kurulması için gerekli bir unsur olmadığını belirtmek önemlidir. Eşler bu şartlara bağlı kalarak evlilik sözleşmelerinin İslâm hukuku ilkelerine uygun olmasını sağlayabilir ve başarılı, kalıcı bir birlikteliğin temelini atabilir.

2.4.1.4. Evlenme Akdi Türleri

Geçerli bir evlilik; sözleşmenin kurulması ve geçerliliği için gerekli olan tüm koşulların sağlandığı bir hukuki ilişkidir. Bu tür bir sözleşme, evliliğin tüm geçerli sonuçlarını doğurur. İslâm hukuku bağlamında bu koşullar, mükelleflerin eylemleri için şer'an'ın gerektirdiği vaat edilen hükümlerle ilgili olan rükün ilkelerine dayanmaktadır. Geçerli bir evlilik sözleşmesi, erkeğin evlenmek istediği kadına vasisinden teklif etmesiyle oluşur ve sözleşme, erkek ile kadının vasisi arasında yapılan bir anlaşmaya dayanır.¹⁷¹

İslâm hukukunda evlenme akit türleri, toplumun temel yapısını oluşturan önemli bir konudur. Bu akitlerin en yaygını nikâh olup tarafların rızası, şahitlerin varlığı ve mehir gibi unsurları içerir. Müslüman erkeklerin Müslüman olmayan (Kitap Ehli) kadınlarla evlenmesine izin verilirken, Müslüman kadınların bu durumda evlenmesi caiz değildir. Geçici evlilik (müt'a)¹⁷² belirli bir süre için yapılan bir akitken, günümüzde

¹⁶⁹ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 2/14.

¹⁷⁰ Fulya Erlüle, "Erken Yaşta Evlilikle Mücadele Kapsamında Ergin Olmayanlarla Evliliğin Bir Süresiz Geçersizlik (Mutlak Butlan) Sebebi Olarak Düzenlendiği İsviçre Medeni Kanunu'nun Revizyonuna Yönelik Ön-Tasarı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/2 (2022), 1005.

¹⁷¹ Ahmet Faik Arslantürk, *İslâm'da Evlenme Âdâbı ve Müslüman Kadını* (Konya: Can Kitabevi, 1983), 56.

¹⁷² İbrahim Kâfi Dönmez, "Müt'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174-180.

tartışmalıdır,¹⁷³ eşcinsel evlilik ise kesinlikle yasaktır. Ayrıca, İslâm, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine müsaade etmekte, ancak adalet şartını getirmektedir. Tüm bu türler, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda çeşitli şekillerde uygulanmakta ve İslâm'ın ahlâki değerleriyle ilişkilidir.¹⁷⁴

İslâm hukukunda geçerli bir evlilik, sözleşmenin hem kurulmasını hem de geçerliliğini sağlayan tüm gerekli şartların eksiksiz bir şekilde yerine getirildiği bir evlilik olarak tanımlanmaktadır. Bu şartlar, tarafların karşılıklı rızası, tanıkların mevcut bulunması ve çeyiz ödenmesi gibi unsurları içermektedir. Geçerli bir evlilik sözleşmesi, her iki eşin hak ve sorumluluklarını da kapsayarak evliliğin tüm hukuki sonuçlarını doğurmaktadır. İslâm hukukunda geçerli bir evlilik sözleşmesinin önemi, dinin insanlığın mükemmelliği ile aile hayatının önemine vurgu yapmasıyla belirginleşmektedir. İslâm hukukundaki geçerli bir evliliğin bazı kritik unsurları şunlardır:¹⁷⁵

- Her iki tarafın rızası: Evlilik akdinin geçerliliği için eşlerin karşılıklı rızalarının varlığı zorunludur.
- Tanıkların hazır bulunması: Evlilik akdinin hukuki geçerliliği için en az iki tanığın mevcut olması gerekmektedir.
- Çeyizin ödenmesi: Evlilik akdinin bir unsuru olarak çeyizin ödenmesi, sözleşmenin geçerliliğini sağlamaktadır.
- Haklar ve sorumluluklar: Evlilik, taraflar arasında belirli haklar ve sorumluluklar doğurmakta, bu durum evliliğin hukuki sonuçlarını oluşturmakta önem arz etmektedir.

Geçersiz veya yozlaşmış evlilikler, geçerli bir evlilik sözleşmesinin şartlarını karşılamayan ve dolayısıyla herhangi bir hukuki sonuç doğurmayan evlilikler olarak tanımlanmaktadır. Terimler klasik İslâmi kaynaklarda sıklıkla birbirinin yerine kullanıldığından, geçersiz ve yozlaşmış evlilikler arasındaki ayrımı yapmak güç olabilir. Ancak, geçersiz bir evlilik sözleşmesinin başlangıçtan itibaren hükümsüz kabul edilen bir sözleşme olduğunu, yozlaşmış bir evlilik sözleşmesinin ise başlangıçta geçerli olup belirli faktörler nedeniyle daha sonra yozlaşmış sayılabileceğini belirtmek önemlidir. Bu karmaşıklıklara rağmen İslâm hukukunun genel hedefi, evlilik ve aile hayatının

¹⁷³ Abdullah Kahraman, "Müt'a Nikâhı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 153-170.

¹⁷⁴ Semra Peker, "İslâm Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (2020), 207.

¹⁷⁵ Atar, "Nikâh", 33/112-117.

bütünlüğünü koruyarak bu hayati sosyal kurumların temelini oluşturan değer ve ilkeleri desteklemektir.¹⁷⁶

2.4.1.5. İslâm Hukukunda Evlilik Akdinin Sonuçları

2.4.1.5.1. Evlilik Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar

İslâm geleneğinin hedeflediği evliliklerde çeyiz kavramı, kocanın karısına ve onun ailesine olan bağlılığını simgeleyen evlilik sözleşmesinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Mehir¹⁷⁷, kadının ailesinin kocaya vermesi yerine, kocanın karısına sunduğu bir hediye niteliği taşıdığı için, diğer kültürel ve dini geleneklerdeki çeyiz kavramlarından belirgin bir farklılık göstermektedir. İslâm anlayışı çerçevesindeki evliliklerde mehirin bu özgün niteliği, kocanın karısının geçimini sağlama ve onun mali güvenliğini temin etme sorumluluğunun önemini vurgulamaktadır.¹⁷⁸ İslâm inancının hedeflediği evliliklerde mehir ile ilgili bazı kritik noktalar şunlardır:¹⁷⁹

- Mehir, evlilik akdinin zorunlu bir unsurudur.
- Mehir miktarı her iki tarafça kararlaştırılır ve taksitle veya toplu olarak ödenebilir.
- Mehir, kocanın karısına karşı bağlılığının ve sorumluluğunun sembolü olarak hizmet eder.

İslâm hukukunda nafaka ve maddi destek, özellikle boşanma durumunda her iki eşin refahının sağlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Evlilik sözleşmesi her iki tarafın hak ve sorumluluklarını özetlediği gibi, boşanma durumunda koca da karısına nafaka vermekle yükümlüyken, kadının da nafaka alma hakkı vardır. Bu mali yükümlülük, evliliğin sona ermesi sonrasında eşin zor durumda kalmamasını ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. İslâm hukukunda nafaka ve mali desteğin önemli yönleri şunlardır: ¹⁸⁰

- Nafaka, boşanmadan sonra kocanın karısına karşı borcudur.

¹⁷⁶ Ahmet Yıldırım, *İslâm Hukukunda Geçersiz ve Yozlaşmış Evlilikler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2018), 112.

¹⁷⁷ Aydın, “Mehir”, 28/389-391.

¹⁷⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en en-Nevevî, *Açıklamalı Minhâc Tercümesi*, çev. Mithat Acat (Ankara: Lazer Ofset, 2001), 227.

¹⁷⁹ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, “Çeyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/2 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/297-298.

¹⁸⁰ Lütfiye Akgül, “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı”, *EKEV Akademi Dergisi* 62 (2015), 30.

- Kadının evlilik süresince ve boşandıktan sonra nafaka ve maddi destek alma hakkı vardır.
- Nafaka ödemelerinin miktarı ve süresi; evliliğin süresi, her iki tarafın maddi durumu gibi faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir.

İslâm anlayışı çerçevesindeki evlilikler, çeyiz ve nafaka gibi mali sorumlulukların yanı sıra her iki eşe de çeşitli hak ve yükümlülükler yüklemektedir.¹⁸¹ Bu haklar ve yükümlülükler, karı koca arasında dengeli ve uyumlu bir ilişki tesis edilmesine katkıda bulunarak karşılıklı saygı ve anlayışı teşvik etmektedir. Örneğin, koca, ailesinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunu üstlenirken, kadın da evin geçimini sağlama ve çocukların bakımına dair görevler üstlenmektedir. Bununla birlikte, ilişkilerinde uyumluluğu ve mutluluğu sağlamak amacıyla bu roller, eşler arasında müzakere edilebilir ve ayarlanabilir. İslâm hukukunda, evliliklerde temel haklar ve yükümlülükler şunları içermektedir: ¹⁸²

- Kocanın, karısına ve ailesine maddi destek ve koruma sağlama sorumluluğu.
- Kadının evi geçindirme ve çocuklara bakma yükümlülüğü.
- Her iki eşin de saygı, nezaket ve anlayışla davranma hakkı.

2.4.1.5.2. Doğum ve Sonuçları

Nesep kavramı, çocuk ile ebeveynleri arasındaki ilişkinin tesis edilmesi açısından İslâm hukukunda büyük bir öneme sahiptir. Anne ile nesep ilişkisinin kurulabilmesi için doğum gibi biyolojik bir olayın gerçekleşmesi gerekmektedir. Öte yandan, babayla nesep ilişkisinin tesis edilmesi, annenin babayla meşru bir evlilik içinde bulunmasına bağlıdır. Nesep, yalnızca meşru bir evlilik çerçevesinde doğumla kurulabilir ve bu durum, çeşitli hukuki hak ve sorumlulukların belirlenmesi açısından elzemdir.¹⁸³

Velayet ve velayet hakları, İslâm hukukunun temel unsurlarından biridir ve vesayet, bir hukuki temsil kurumu olarak tanımlanmaktadır. Bu kurumu temsil eden kişi ‘‘vasî’’ olarak adlandırılır ve velayetten doğan kişiler ile mallar üzerinde yetki sahibi olmaktadır. İslâm hukukunun Türk hukukuna etkisi, İslâm hukukunda velayet hakkının

¹⁸¹ Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 1324), 2/145.

¹⁸² Hasan Aydın, *Evlilik ve Nafaka: İslâm Hukuku Çerçevesinde İnceleme* (Ankara: Din İşleri Yüksek Kurulu Yayınları, 2020), 128.

¹⁸³ İbrahim Kâfi Dönmez, ‘‘Nesep’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/573-575.

Türk hukukuna entegre edilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, bazı Müslüman ülkelerde geleneksel vesayet yerine “*kefâle*” adı verilen alternatif bir velayet şekli uygulanmaktadır. İslâm hukuku, fetüsün yaşamını sürdürmek ve korumak amacıyla anneye karşı verilen cezaların doğum yapana kadar ertelenmesini öngörmektedir. Bu durum, İslâm hukukunda hem annenin hem de çocuğun haklarının ve refahının korunmasının önemini vurgulamaktadır. Miras ve mali sorumluluklar, varlıkların dağılımını ve aile üyelerinin yükümlülüklerini belirlediği için İslâm hukukunda büyük bir öneme sahiptir. İslâm miras hukukuna göre, kız ve erkek çocukların mirastaki payları, oranları farklı olsa dahi önceden belirlenmiştir; dolayısıyla ölen kişi, mirasçılarını mirastan mahrum bırakamaz. Bir Müslüman, miras hükümleri konusunda Allah’ın koyduğu kurallara uymakla yükümlüdür; bu kurallara uymamak ise ahlâki bir sorumluluk doğurmaktadır.¹⁸⁴

2.5. Anne-Baba ve Çocukların Birbirine Karşı Görevleri

Çocuklara sevgi dolu ve besleyici bir ortam sağlamak, İslâm hukukunda ebeveynlerin en önemli görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁵ Allah’ın mutluluk kaynağı ve emaneti olarak görülen çocuk, sevgi, saygı ve destekle dolu bir ortamda yetişmeyi hak etmektedir. İstikrarlı ve sevgi dolu bir ortam, yalnızca çocuğun duygusal refahını desteklemekle kalmayıp aynı zamanda genel gelişiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumu sağlamak için ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını önceliklendirmeleri, etkili iletişim kurmaları ve birbirleriyle uyumlu bir ilişki sürdürmeleri gerekmektedir.¹⁸⁶

Hz. Peygamber, çocuklarının tümü tarafından hürmet görmek isteyen babalara, çocukları arasında eşit davranmayı tavsiye etmiştir. İslâm hukukuna göre, ebeveynlerin çocuklarına yönelik önemli sorumluluklardan biri de doğru eğitim ve dini terbiyenin sağlanmasıdır.¹⁸⁷ Bu süreç, doğru eş seçimiyle başlar ve Allah’a şükürle tamamlanır. İslâmi öğretiye göre, ebeveynler çocuklarına hem dünyevi bilgileri hem de dini eğitim vermekle yükümlüdür; bu, iman esaslarının öğretilmesi, namazın önemi hakkında bilgi

¹⁸⁴ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 347.

¹⁸⁵ Zekerîya Güler, “Tahnîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/416.

¹⁸⁶ Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 48.

¹⁸⁷ Cengiz Yağcı, “Çocuk”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1990), 2/347.

verilmesi ve Kur’ân ahlâkının kazandırılması gibi hususları kapsar.¹⁸⁸ İslâm hukukunun eğitim konusuna verdiği büyük önem doğrultusunda, ebeveynler çocuklarını bilgi edinmeye ve yaşamlarının her alanında mükemmeliyet için çaba göstermeye teşvik etmelidir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarına güzel ahlâk ve terbiyeyi aşılamaları, onları doğru davranışlara, dürüstlüğe, şefkate ve başkalarına saygıya yönlendirmeleri gerekmektedir. Ebeveynler, bu değerleri kendi davranışlarında ve başkalarıyla olan etkileşimlerinde sergileyerek örnek olmalı ve bu erdemlerin önemini ve bunlara bağlı kalmanın faydalarını çocuklarına açıklamaya özen göstermelidir.¹⁸⁹ Bu ilkeleri sürekli olarak pekiştirerek ve sağlam bir ahlâki temel oluşturarak çocuklarının topluma olumlu katkılarda bulunan ve İslâm öğretilerini yaşayan sorumlu, erdemli yetişkinler olmalarına yardımcı olabilirler.¹⁹⁰

2.6. Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları

2.6.1. Evliliğin Sona Erme Şekilleri

Evliliği sona erdirmenin yaygın bir yöntemi, eşler arasında karşılıklı anlaşma yoluyla evlilik ilişkisini dostane bir biçimde sonlandırma kararıdır. Bu süreç, mülkiyet paylaşımı, velayet düzenlemeleri ve mali destek gibi çeşitli konularda fikir birliğine ulaşmak amacıyla açık iletişim ve işbirliğini gerektirmektedir. Bazı durumlarda eşler, anlaşmazlıkları çözmek ve boşanma anlaşmalarını nihayete erdirmek için hukuk uzmanlarıyla işbirliği yaparak arabuluculuğu tercih edebilirler. Bu yaklaşım, çatışmayı minimize etme potansiyeline sahip olup evlilik sonrası hayata daha uyumlu bir geçişi teşvik edebilir.¹⁹¹

Evliliği sona erdirmenin bir diğer yöntemi, evliliğin başlangıcından itibaren geçersiz sayılması anlamına gelen iptaldir ve bu durum boşanmadan farklılık göstermektedir. İptal kararı, dolandırıcılık, yanlış beyan veya evliliğin tamamlanamaması gibi belirli yasal gerekçelerin varlığı durumunda verilebilmektedir. İslâm hukukunda, evlilik birliğinin sona ermesi, evliliği geçersiz kılacak sözleşmede mevcut bir kusurdan kaynaklanabilir. İptal işlemleri karmaşık bir süreç olabilmektedir; zira tarafların

¹⁸⁸ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/355-359.

¹⁸⁹ Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr İbnü’l-Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-mevrûd bi-ahkâmî’l-mevlûd* (Beyrut: Dâr’ul-Kutub el-İlmîyah, 1983), 9-213.

¹⁹⁰ Veysi Abdulaziz, “Celâleddîn Devânî’nin Ahlâk Düşüncesinde Çocuk Eğitimi”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2023), 76.

¹⁹¹ Ayten Erol - Fatma Gökalp, “İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı”, *Kalemname* 7/13 (2022), 13.

iptale ilişkin belirli yasal kriterlerin karşılandığını kanıtlamaları gerekmektedir. Bu süreç, delil toplama ve güçlü bir davanın, değerlendirilmek üzere bir mahkemeye veya kadıya sunulmasını kapsamaktadır.¹⁹²

Evliliği sona erdirmenin bir başka şekli, yasal ayrılıktır; bu durumda eşler, yasal olarak evli kalarak ayrı yaşamalarına olanak tanır. Bu süreç, kalıcı boşanmaya hazır olmayan veya medeni durumlarını sürdürmek için dini, mali veya kişisel nedenleri bulunan eşler için geçerli bir alternatif sunmaktadır. İslâm hukukunda, üçüncü bir ayrılık yolu olarak kadının mahkemeye başvurarak ayrılık talebinde bulunması, “*tefrik*” olarak adlandırılmaktadır. Bazen eşlerin evlilik birliğini sürdürmekte zorluk çekmeleri nedeniyle evlilik, mahkemenin müdahalesiyle sona ermektedir. Yasal ayrılık, geçici veya kalıcı olabileceğinden, evliliği sona erdirmeye konusunda daha esnek bir yaklaşım sunmakta ve gerektiğinde uzlaşma veya daha sonraki bir aşamada boşanmaya geçiş olasılığını sağlamaktadır.¹⁹³

İslâm aile hukukunda evliliğin sona ermesinin başlıca yöntemlerinden biri, kocanın başlattığı tek taraflı boşanma olan talâktır. Talâk, kocanın evliliği sona erdirmeye niyetini sözlü veya yazılı olarak beyan etmesine imkân tanır.¹⁹⁴ Bu boşanma türü, İslâm hukukuna özgü olup evlilik ilişkisini sona erdirmeye konusunda nihai yetkinin kocaya ait olduğuna dayanmaktadır. Ancak, her iki tarafın haklarına saygı gösterilmesini ve korunmasını sağlamak amacıyla belirli koşul ve prosedürlerin izlenmesi gerekmektedir. Talâk’ın bazı önemli yönleri şunlardır:¹⁹⁵

- Kocanın aklı başında ve buluğ çağına ulaşmış olması gerekir.
- Kadının hayızlı olmaması veya temizlikte olmaması gerekir.
- Boşanma kesinleşmeden önce bir bekleme süresine uyulması gerekir. Bu durumlar, mezhebine dayalı talâk hükümleriyle ilgilidir. Talâk işlemi gerçekleştirildikten sonra, bu sürecin geri dönüşü veya önemi bulunmamaktadır.

İslâm hukukunda evliliğin sona ermesinin bir diğer yöntemi hul’ (muhalea) olup bu süreç kadının başlattığı bir boşanma türüdür. Hul’, kadının istismar, ihmal veya geçimsizlik gibi geçerli sebeplerle kocasından ayrılma talebinde bulunmasına olanak

¹⁹² Ahmet Yıldırım, *İslâm Hukukunda Boşanma ve İptal* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2018), 145.

¹⁹³Erol - Gökarp, “Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı”, 15.

¹⁹⁴ en-Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 240.

¹⁹⁵ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496-500.

tanır. Hul' talep edebilmek için kadının, iddiasını destekleyecek delilleri sunmak ve davasını savunmak amacıyla bir dini mahkemeye veya bir İslâm âlimine başvurması gerekmektedir. Mahkeme veya âlim, kadının gerekçelerini geçerli bulursa evliliğin sona ermesi için tazminat olarak genellikle kadının çeyizinin veya bir kısmının kocasına iade edilmesini içeren bir hul' kararı verebilir. Hul' süreci ayrıca aşağıdaki unsurları içermektedir:¹⁹⁶

- Davayı denetlemek için bir kadının veya müctehidin katılımı icap eder.
- Boşanmak isteyen kadının geçerli sebepler sunması gerekir.
- Kocanın rızası gereklidir, ancak bazı durumlarda mahkeme tarafından geçersiz kılınabilir.

Talâk et-tefviz veya vekâleten boşanma, İslâm hukukunda kadının belirli koşullar altında boşanma sürecini başlatmasına olanak tanıyan evliliğin sona erdirilmesinin üçüncü şeklidir. Bu boşanma türü, kocanın evlilik sırasında veya evlilik devam ederken talâk yetkisini karısına devretmesi durumunda gerçekleşir. Bu yetkilendirme, evlilik sözleşmesinde bir şart olarak yer alabileceği gibi, daha sonra ayrı bir sözleşme ile de gerçekleştirilebilir. Talâk yetkisi devredildikten sonra kadın, anlaşmada belirtilen koşulları yerine getirerek boşanma sürecini başlatabilir. Talâk et-tefviz'in bazı temel özellikleri şunlardır:¹⁹⁷

- Kocanın, talâk yetkisini kendi rızasıyla karısına devretmesi gerekir.
- Kadının bu yetkisini hangi koşullar altında kullanabileceği açıkça belirlenmelidir.
- Boşanmayı başlatırken eşin talâk ile aynı kural ve prosedürlere uyması gerekir.

Boşanma kararının dayanağı, İslâmi ve Batılı hukuk sistemlerinde farklı kültürel ve dini bağlamları yansıtacak şekilde değişiklik göstermektedir. İslâm aile hukukuna göre, boşanma, karı-kocanın evlilik ilişkisini sürdürmesinin imkânsız hale geldiği durumlarda hukuki bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, Türk Medeni Kanununun 161. maddesinde zinanın, kusura dayalı boşanmanın mutlak ve özel bir nedeni olarak kabul edilmesiyle çelişmektedir. Ayrıca, İslâm hukuku sahte evliliklerin

¹⁹⁶ H. İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466-471.

¹⁹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı DİB, "Boşama Yetkisinin Eşe veya Başkasına Devredilmesi Mümkün Müdür?", <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/837>, *Din İşleri Yüksek Kurulu* (Erişim 12 Şubat 2024).

sona ermesini gerçek bir boşanma olarak kabul ederken, Batı hukuk sistemleri bu tür evlilikleri geçersiz veya hükümsüz sayabilmektedir.¹⁹⁸

Evliliğin sona ermesi sürecinde karı-kocanın hakları, İslâm hukuku ve Batılı hukuk sistemleri arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. İslâm hukukunda, kocanın belirli ifadelerle evlilik bağına sona erdirmeye hakkı bulunmaktadır; buna karşın, Batı hukuk sistemlerinde her iki eşin de mahkemeler aracılığıyla boşanma talebinde bulunma hakkı mevcuttur. Ayrıca, İslâm hukukuna göre geçerli bir evlilik, kadının sebep olduğu bir durum nedeniyle nikâhtan önce veya geçerli bir inzivadan önce sona ererse kadına mehir ödenmesi gerekmez. Bununla birlikte, Batı hukuk sistemlerinde, boşanma durumunda her iki eşin de kusuru veya nedenine bakılmaksızın mal veya mali tazminat talep etme hakkı bulunabilir.¹⁹⁹

Evliliğin sona ermesinde mahkemenin ve hukukçuların rolü, İslâm hukuku ve Batılı hukuku sistemleri arasında belirgin farklılıklar taşımaktadır. İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi yalnızca boşanma kavramıyla sınırlı olmayıp ölüm, kaybolma veya cinsiyet değişikliği gibi durumlarla da gerçekleşebilir. Bununla birlikte, Türk Medeni Kanunu gibi Batı hukuk sistemlerinde, evlilik birliğinin kurulması, işleyişi ve sona ermesi konusunda ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır. Ayrıca, İslâm hukukunda karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların ideal olarak aile mahremiyeti içinde çözülmesi öngörülmekte ve ebeveyne belirli nedenlere dayalı olarak sözleşmeyi feshetme hakkı tanınmaktadır. Öte yandan, Batı hukuk sistemleri, evlilik anlaşmazlıklarının çözümünde ve boşanma için uygun gerekçelerin belirlenmesinde mahkeme ve hukuk uzmanlarını genellikle dâhil etmektedir.²⁰⁰

Müslüman toplumlarda evliliğin sona erdirilmesi tercihinde kültürel faktörler önemli bir rol oynamaktadır. İslâm hukukunda aile birliğinin korunmasına ve kalıcı bir evliliğe değer verilirken, geçerli bir evliliğin sona ermesi sosyal yapı, kültür, din ve geleneklerden etkilenmektedir. İslâm aile hukukunda, kocanın evlilik birliğini sona erdirmesi, kadının çeyizini ödeyerek boşanması, evliliğin adli olarak feshedilmesi gibi

¹⁹⁸ Mehmet Salih Kumaş, *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi ve Türk Medenî Kanunu Çerçevesinde Boşanma Hukuku: Genel Amaçlar, Uygulama Farklılıkları ve Sebepleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 93.

¹⁹⁹ Özlem Tüzüner, “Türk ve İslâm Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme the Characteristic (and Qualification) Legal of Marriage from the Perspective of Turkish Civil Law and İslâmîc Law”, *Ankara Barosu Dergisi (Ankara Bar Review)*, (2013), 125-148.

²⁰⁰ Kumaş, *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi*, 13.

çeşitli yöntemler bulunmaktadır; bu yöntemler, boşanma kavramının ötesinde eşlerin ayrılabilmesinin farklı yollarını temsil etmektedir.²⁰¹

İslâm kültürünün yorumlanması, Müslüman toplumlarında evliliğin sona erdirilmesi seçimlerini etkilemektedir. İslâm aile hukukunda evliliğin sona ermesi, boşanma, mühalea ve ayrılık gibi çeşitli seçenekleri kapsamaktadır. Erkeğin tek taraflı iradesiyle belirlenen talâk, evliliği sona erdirmenin yöntemlerinden biridir; ancak evlilik bağı yalnızca kocanın karısını boşamasıyla sona ermez; kadın da evliliği sona erdirmeye hakkını kullanma yetkisine sahiptir. Bu durum, İslâm kültüründe evliliği sona erdirmek için her iki eşe de farklı seçenekler sunduğunu ve dolayısıyla evliliğin sona ermesi konusunda daha dengeli bir yaklaşım sağladığını göstermektedir.²⁰²

Müslüman toplumlarında evliliğin sona erdirilmesi tercihini etkileyen bir diğer faktör, aile ve toplumun etkisidir. Bazı durumlarda, ayrılık konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşayan eşler yargıya başvurabilmekte ve evlilik yargı yoluyla sona erdirilmektedir. Bu yaklaşım, her iki tarafın ve daha geniş topluluğun çıkarlarını dikkate alarak durumu daha objektif ve tarafsız bir şekilde değerlendirmeye olanak tanır. Ayrıca, evliliğin sona ermesinden sonra uygulanan iddet süresi, sona erme nedenine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum, İslâm toplumlarında evliliğin sona ermesi sürecinde toplumsal desteğin ve anlayışın önemini vurgulamaktadır.²⁰³

Evlilik ve boşanmaya ilişkin İslâm hukukunun gelişimi, bilim insanlarının, hukukçuların ve çeşitli düşünce okullarının ortak çabalarıyla şekillenen dinamik ve evrilen bir süreç olmuştur. İslâm aile hukuku, Kur'ân, Sünnet ve ilmi icma'dan türetildiği için evliliğin sona ermesine ilişkin anlayış ve yorumlar tarih boyunca önemli değişiklikler göstermiştir. İlk dönem İslâm âlimleri ve hukukçuları, İslâm hukukunda evliliğin sona ermesinin temel ilkelerini ve prosedürlerini, bunun meydana gelebileceği koşulları, eşlerin hakları ve sorumluluklarını, nafaka ve çocuk velayetini düzenleyen kuralları belirlemede kritik bir rol oynamışlardır. Bu çalışmalar, sonraki nesil bilim insanlarının bu ilkeleri daha da geliştirmelerine, yeniden yorumlamalarına ve Müslüman dünyasının değişen sosyal ve kültürel bağlamlarına uyarlamalarına zemin hazırlamıştır.²⁰⁴

²⁰¹ Anouar al-Azmeh, *İslâmic Law and Society* (Leiden: Brill, 2010), 141.

²⁰² Fahrettin Atar, "Muhâlea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397-401.

²⁰³ Kumaş, *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi*, 12.

²⁰⁴ Cemil Liv, "İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Kullanım Şekline Devletin Müdahalesi", *Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi (İHYA)* 6/2 (2020), 573.

İslâm hukukundaki farklı düşünce ekollerinin etkisi, evliliğin sona ermesi anlayışının şekillenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Kocanın evlilik birliğini sona erdirmesi, kadının çeyizini ödeyerek boşanması ve hakîmin boşanma kararı vermesi gibi İslâm hukukunda tanınan evliliğin sona erme biçimleri bulunmaktadır. Bu tasfiye biçimlerinin yorumlanması ve uygulanması, dört büyük Sünni mezhep olan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Yorumdaki bu farklılıklar, Müslüman dünyasında evliliğin feshi konusunda çeşitli uygulama ve kararlara yol açabilmekte; bu durum, her düşünce ekolünün konuya yaklaşımındaki nüansları anlamının önemini vurgulamaktadır.²⁰⁵

İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi konusuna ilişkin güncel tartışmalar, İslâm aile hukukunun bu yönünün anlaşılmasını ve uygulanmasını daha da şekillendirmiştir. Bu tartışmalar genellikle kadınların evlilik ve boşanmadaki hakları, aile meselelerini düzenlemede devletin ve yargının rolü ve İslâm hukukunun günümüz toplumsal norm ve değerlere uyarlanması etrafında yoğunlaşmaktadır. Devam eden bu tartışmaların bir sonucu olarak Müslüman nüfusun yoğun olduğu çeşitli ülkelerde, geleneksel hukuk çerçevesinde algılanan bazı eksiklikler ve adaletsizlikleri ele almak amacıyla İslâm hukukunda reform yapma yönünde artan bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu reform ve yeniden yorumlama süreci, 21. yüzyılda evliliğin sona ermesine yönelik daha adil ve hakkaniyetli bir yaklaşım geliştirmek için İslâm hukukunun zengin ve çeşitli entelektüel mirasıyla ilgilenmenin yanı sıra modern bilim ve yaşanmış deneyimlerden yararlanmanın önemini vurgulamıştır.²⁰⁶

Evlilik, sevgi, şefkat ve dayanışma ilkeleri üzerine kurulu hukuki ve duygusal bir birlik olarak kabul edildiğinden, Müslüman toplumlarında evliliğin sona ermesinin duygusal ve psikolojik etkileri önemli bir boyut taşımaktadır. Bir evliliğin boşanma, mühalea veya ayrılıkla sona ermesi, hem eşler hem de aileleri için travmatik bir deneyim olabilmektedir. Ayrıca, İslâm aile hukukunda geçerli bir evliliğin sona ermesinin çoğu zaman erkeğin talâk yoluyla tek taraflı iradesiyle belirlenmesi, kadınlarda güçsüzlük ve umutsuzluk duygularını daha da artırabilmektedir. Bu nedenle, Müslüman eşlerde ve

²⁰⁵ İbrahim Yılmaz, “Türk Medeni Kanunu’na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 279.

²⁰⁶ Abdullah Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlâkı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 35.

ailelerde evliliğin sona ermesinin duygusal ve psikolojik sonuçlarını tanımak ve ele almak, iyileşme ve esenliği teşvik etmek açısından son derece önemlidir.²⁰⁷

Müslüman toplumlarda evliliğin sona ermesinin mali ve hukuki sonuçları, çok yönlü ve karmaşık bir yapı arz edebilir. Geçerli bir evlilikte, evlilik veya geçerli bir inzivadan önce kadının neden olduğu bir durumla birliktelik sona ererse kadına çeyiz ödenmez. Bu durum, özellikle kadının ebeveynlerinin evine dönememesi veya kendi başına geçim sağlayamaması halinde, kadın ve ailesi için ciddi mali sıkıntılara yol açabilir. Ayrıca, Türk Medeni Kanununda evlilik birliğinin kurulması, işleyişi ve sona ermesi ile ilgili ayrıntılı hükümler, her iki taraf için de çeşitli hukuki zorluklara neden olabilmektedir. Bu zorluklardan bazıları, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde daha yaygın olan li'ân, muhalea veya kaza'î boşanma prosedürlerinin yönetilmesini içerebilir. Evliliğin sona ermesinin mali ve hukuki sonuçlarını anlamak ve yönetmek, Müslüman eşlerin ve ailelerin haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması açısından son derece önemlidir.²⁰⁸

Çocukların velayeti ve bakımı, Müslüman toplumlarında evliliğin sona ermesinde kritik bir öneme sahiptir. İslâm aile hukukunda, evlilik birliğinin sona ermesi durumunda velayet genellikle babaya veya babanın dede, amca gibi erkek akrabalarına verilir. Ancak bu velayet ilkesi, küçüğün bakım ve denetimini sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Evliliğin boşanma veya ölümle sona ermesi halinde, bekleme süresinin tamamlanmasıyla evlilik engeli ortadan kalkar ve bu durum çocukların bakım ve disiplinini etkileyebilir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu bağlamında, evlilik birliğinin boşanmayla sona ermesi durumunda ortak velayet kurumu tartışılmaktadır. Ortak velayet düzenlemeleri, evliliğin sona ermesinin ardından çocukların bakımında daha eşitlikçi ve çocuk merkezli bir yaklaşım sunabilir. Bu nedenle, Müslüman eşlerin ve ailelerin, evliliğin sona ermesinin ardından velayet ve bakım düzenlemelerini belirlerken çocuklarının çıkarlarını en iyi şekilde göz önünde bulundurmaları son derece önemlidir.²⁰⁹

²⁰⁷ Liv, “Boşama Yetkisinin Kullanım Şekli”, 574.

²⁰⁸ Seda Yıldırım, *Evlilik ve Boşanmanın Psiko-Sosyal Etkileri* (İstanbul: Akademik Yayınlar, 2015), 178.

²⁰⁹ Gümrükçüoğlu, “Kadının Çocuğu Üzerindeki Velayet ve Vesayet Hakkı”, 106.

2.6.2. Boşanma (Talâk)

2.6.2.1. Boşanmanın Tanımı

Dilimizde ‘‘boşama’’ olarak bilinen, Arapça sözlüklerde ise manevi ve duygusal bir bağdan kurtulma anlamına gelen ‘‘talâk’’ terimi, İslâm hukukunda nikâh akdinin sona erdirilmesi ve evliliğin hukuken feshedilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram, nikâhın derhal veya gelecekteki bir tarihte sona erdirilmesini ifade eden özel bir hukukî anlam taşımaktadır.²¹⁰ Boşanma, evlilik birliğinin hukuki açıdan sonlandırılmasını ve bu süreçte taraflar arasında belirlenen hak ve yükümlülüklerin çerçevelenmesini içeren çok boyutlu bir inceleme alanıdır. Genel anlamda boşanma, eşler ve varsa ortak çocukları için önemli hukuki sonuçlar doğuran bir olgu olarak tanımlanabilir. İslâm aile hukuku bağlamında, karı-kocanın evliliği sürdürmesinin imkânsız hale geldiği durumlarda, boşanma hukuki bir çözüm aracı olarak devreye girmektedir. Hem genel hem de İslâmî perspektiften boşanma, sürdürülemez hale gelen bir evliliğin sonlandırılması amacıyla bir araç olarak işlev görmek ve tarafların bağımsız bir yaşam sürmelerine olanak tanımaktadır.²¹¹

Boşanmanın hukuki boyutu, yargı yetkisine bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak boşanmanın tescilini içeren resmi bir süreci kapsamaktadır. İslâm hukukunda boşanma süreci, ‘‘evlilik’’ ve ‘‘talâk’’ başlıkları altında sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. Boşanma, kocanın tek taraflı iradesiyle ve mahkeme kararına gerek olmaksızın gerçekleşebilir; ancak belirli durumlarda, boşanmanın geçerli olabilmesi için hakîm kararı gerekli olabilir. Boşanmanın hukuki sonuçları arasında, kadının evliliği sona erdikten sonra yerine getirmesi gereken bekleme süresi olan iddet yer almaktadır. İddet süresi, kadının hamile olup olmadığını tespit etme ve çiftin kararını yeniden değerlendirme fırsatı sağlama gibi çeşitli amaçlar taşımaktadır.²¹² Bu süreç, hem bireysel hem de toplumsal boyutta önemli hukuki ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır.²¹³

İslâm hukukunda, boşanma türleri ric’i boşanma, bid’î boşanma ve bâin boşanma olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Ric’i boşanma, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri

²¹⁰ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğnî*, çev. A. Alpaslan Tuncer (İstanbul: Polen Yayınları, 2015), 4/234.

²¹¹ Çağla Yılmaz, ‘‘Evliliğin Sona Ermesinin Miras Sözleşmesine Etkisi’’, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2023), 190.

²¹² Ebu’l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mavsîlî, *el-İhtiyâr li ta’lîl-l-muhtâr* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, 1044), 1/185.

²¹³ Bülent Tanör, *İslâm Hukukuna Göre Aile ve Boşanma* (İstanbul: Beta Yayınları, 2010), 148.

tarafından kabul edilen bir türdür ve eşler arasında uzlaşma imkânı tanımaktadır. Bid'î talâk, erkeğin eşini hayız veya nifas döneminde ya da cinsel ilişkide bulunduğu bir temizlik sürecinde boşamasıdır. Fakihlerin çoğunluğuna göre, aynı temizlik dönemi içinde birden fazla boşama gerçekleşmesi, aynı mecliste veya farklı meclislerde olması fark etmeksizin, bid'î talâk kapsamında değerlendirilir.²¹⁴

Bâin boşanma ise, tarafların yeniden bir araya gelebilmesi için yeni bir nikâh akdinin gerekli olduğu boşama türüne *'ibâne'* denir. Bu tür boşama, zifaktan önce gerçekleşmesi, bedel karşılığında vuku bulması veya Hanefî mezhebine göre kinayeli lafızların kullanılması durumunda talâk-ı bâin kapsamında değerlendirilir. Boşamanın bir veya iki defa gerçekleşmesi halinde, bu durum *'küçük ayrılık'* (el-beynûnetü's-suğrâ) olarak adlandırılır ve taraflar, ister iddet süresi içinde ister iddet süresi bittikten sonra yeni bir nikâh akdiyle evliliklerini sürdürebilirler. İslâm hukukunda boşanmayı tanımlayan Arapça terim olan *'talâk'* da önemli bir yere sahiptir; örneğin, talâk-ı selase, eşin boşanmayı üç kez ifade etmesiyle meydana gelen nihai boşanmayı temsil etmektedir.²¹⁵ Bu farklı boşanma türlerini anlamak, bireylerin kendi inançları çerçevesinde evliliğin sona ermesinin karmaşıklıklarıyla başa çıkabilmelerine olanak tanımaktadır.²¹⁶

Boşanmaya dair Müslüman bakış açısı, talâk kavramı etrafında şekillenmekte olup İslâm hukukunun temelini oluşturan Kur'ân ve hadislerdeki öğretilerden kaynaklanmaktadır. Bütüncül bir İslâm tarihi perspektifinde evlilik, nesillerin devamı ve aile bağlarının güçlendirilmesi açısından teşvik edilen bir müessese olarak öne çıkmaktadır. Ancak, evlilikte uyumun sürdürülemediği durumlarda boşanma, gerekli bir hüküm olarak kabul edilmektedir. Kur'ân'daki boşanma hukuku düzenlemeleri, yetkinin kötüye kullanılmasını önlemek ve her iki eşin haklarını korumak amacıyla tesis edilmiştir. Boşanmaya dair İslâmi düşüncenin anlaşılması, İslâm aile hukuku çerçevesinde bireylere adil muamele edilmesini sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.²¹⁷

İslâm hukukunda talâkın geçerli olabilmesi için belirli şartlar ve usuller mevcuttur. Talâkın temel esaslarından biri, mahkeme kararına gerek olmaksızın kocanın tek taraflı iradesiyle gerçekleşmesidir. Bununla birlikte, belirli koşullar altında hul' olarak bilinen eşin boşanması için de hükümler bulunmaktadır. Hul', İslâm hukukunda kadının

²¹⁴ Erol - Gökalp, "Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı", 11.

²¹⁵ Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen Tabersî, *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'l-a'lemî li'l-matbûât, 1995), 10/40.

²¹⁶ İsmail Tufan, *İslâm Hukuku Açısından Boşanma ve Sonuçları* (İstanbul: Savaş Yayınları, 2018), 156.

²¹⁷ Kahraman, "İslâm Hukukuna Göre Boşanma", 33.

evliliğini sona erdirmek için kocasından ayrılma talebinde bulunabileceği bir boşanma türüdür. Kadın, evlilikteki huzursuzluk veya anlaşmazlık nedeniyle kocasından ayrılmak istediğinde, genellikle karşı tarafın rızasını alarak veya belirli şartlar altında bu talebi iletebilir. Talâk süreci, uzlaşmaya ve boşanmanın sonuçlarının değerlendirilmesine olanak tanıyan bir bekleme süresini içermektedir. Ayrıca, eşler arasındaki iletişimi ve arabuluculuğu kolaylaştırmak amacıyla dini liderler veya güvenilir aile üyeleri gibi hakemlerin katılımı teşvik edilmektedir. Bu şartlara ve prosedürlere uyulması, boşanma sürecinin adil ve İslâmi öğretilere uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Talâkın sonuçları, boşanma türüne ve evliliğin sona ermesini çevreleyen koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin, kocanın üç kez talâk demesi durumunda geri dönülemez boşanma gerçekleşmekte, bu da evliliğin kalıcı olarak sona ermesine neden olmakta ve kadının başka bir erkekle evlenmesi halinde, önceki eşle yeniden evlenmesini engellemektedir. Evliliğin sona ermesinden önce meydana gelen diğer boşanma türleri ise farklı sonuçlar doğurmaktadır. Boşanmayı takip eden bekleme süresi, eşin hamile olup olmadığını belirlemek, uzlaşma için zaman tanımak ve her iki tarafada kararlarının hukuki ve duygusal sonuçları üzerinde düşünme fırsatı sağlamak gibi çeşitli amaçlara hizmet etmektedir. Talâkın çeşitli sonuçlarını ve sonrasını anlamak, İslâmi bağlamda boşanmanın karmaşıklığıyla başa çıkmak açısından bireyler ve topluluklar için son derece önemlidir.²¹⁸

2.6.2.2. Boşanma Selahiyeti

İslâm hukukunda talâk kavramının anlaşılması, boşanma yetkisinin dini bağlamda kavranması açısından son derece önemlidir. İslâm aile hukukundan türeyen talâk, karı-kocanın evlilik ilişkisini sürdürmesinin imkânsız hale geldiği durumlarda evliliğin hukuken sona ermesini ifade eder. Boşanma hakkı öncelikle erkeğe tanınmış olmakla birlikte, belirli koşullar altında kadına da boşanma hakkı tanıyan hükümler mevcuttur. Bu şartlar arasında, kadının erkeğe rıza göstermesi veya evlilik sürecinde kocasından boşanma hakkını alması, yani tafviz-i talâk uygulaması yer almaktadır. İslâm hukukunda boşanma, genel olarak teşvik edilmemekle birlikte, evlilikte uyum sağlanamadığı durumlarda hukuki bir çözüm olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, talâkın

²¹⁸ Acar, “Talâk”, 39/496-500.

uygulanması, hem bireylerin hem de toplumun sosyal yapısı açısından dikkate alınması gereken önemli bir konudur.²¹⁹

Boşanma sürecinde, karı-kocanın rolü, kullanılan boşanma yöntemine bağlı olarak farklılık göstermektedir. İslâm aile hukukunda boşanmanın üç temel yöntemi bulunmaktadır: Talâk, hul’/muhâlea ve tefrik. Talâk, kocanın evliliği tek taraflı olarak sona erdirmeye yetkisini içerirken, hul’/muhâlea’da her iki eşin de evliliğin sona ermesine rıza göstermesi gerekmektedir. Tefrik durumunda ise bir hakîm, boşanma sürecinin İslâm hukukuna uygun bir şekilde yürütülmesini sağlamak için devreye girmektedir. Kullanılan yöntem ne olursa olsun, karı veya koca, şeriatın amacına aykırı olarak meşru boşanma yetkisini kullanamaz. Bu durum, evliliğin kutsallığının korunmasını ve boşanmaya yalnızca son çare olarak başvurulmasını temin etmektedir. Bu bağlamda, İslâm hukukunun evlilik ve boşanma konusundaki ilkeleri, bireylerin ve toplumun sosyal yapısını korumaya yönelik önemli bir işlev üstlenmektedir.²²⁰

Boşanma sürecinde âlimler ve aile üyelerinin katılımı, yargılamanın bütünlüğünün ve adillığının korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. İmamlar veya âlimler, eşlere rehberlik ve danışmanlık sunarak boşanmanın İslâm prensiplerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Diğer yandan, aile üyeleri arabulucu olarak işlev görerek çiftin boşanmayla ilgili duygusal ve lojistik zorlukları aşmasına yardımcı olabilmektedir. Bu tür bir destek, boşanan taraflar arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi ve çatışmaların en aza indirilmesi açısından son derece değerlidir. Sonuç olarak âlimler ve aile üyelerinin katılımı, İslâm’ın boşanmaya dair perspektifinde topluluğun önemini vurgulamakta ve boşanmanın hafife alınmaması gereken ciddi bir karar olduğu fikrini güçlendirmektedir. Bu durum, bireylerin yalnızca kişisel değil, toplumsal bir sorumluluk taşıdıklarını da gözler önüne sermektedir.²²¹

2.6.2.3. Boşanma Türleri

Tek taraflı boşanma olarak bilinen talâk, İslâm dininde, başta koca olmak üzere eşlerden birinin tek taraflı iradesiyle gerçekleşen bir boşanma türüdür. Bu boşanma şekli, İslâm hukukçularının Kur’ân’dan hareketle kocaya mahkeme kararı olmaksızın evliliği

²¹⁹ Selcen Baktı, *Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku* (Ordu: Ordu Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 136.

²²⁰ Menderes Gürkan, “İslâm Aile Hukukunda Kariye Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü’t-Talâk”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 277.

²²¹ Hasan Sadi Gündüz, *Boşanma Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2015), 185.

sona erdirmeye yetkisini veren yorumlarına dayanmaktadır. Talâk, zaruret hallerinde ve eşlerin rızasıyla gerçekleştirilirken, bazı durumlarda kocalar, eşlerini haksız yere boşamak için bu yetkilerini istismar edebilmektedir.²²² İslâm aile hukukuna göre, evliliğin geri dönülemez hale gelmesinden önce, bir kocanın karısını yalnızca iki kez boşayabileceği vurgulanmaktadır. Bu durum, boşanma sürecinin adil ve denetimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla getirilmiş bir düzenlemedir. Dolayısıyla, talâk uygulamasının hem bireysel hem de toplumsal boyutları dikkatle ele alınmalıdır.

Hul' veya karşılıklı rıza ile boşanma, İslâm hukukunda her iki eşin de evliliğin sona ermesine razı olması durumunda caiz kabul edilen bir boşanma türüdür.²²³ Bu boşanma şekli, aile kurumunun kutsallığını, karşılıklı hakları ve hukuku korumaya yönelik İslâmî ideallerle daha uyumlu bir yapı sunmaktadır. Hul', her iki tarafın da anlaşmasını gerektirdiğinden, genellikle evliliği sona erdirmek için daha adil bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, hul' uygulaması, bireyler arasındaki eşitliği teşvik etmekte ve boşanma sürecinde karşılıklı anlayışın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla İslâm aile hukukunun temel ilkeleri çerçevesinde, hul'un önemi vurgulanmalıdır.²²⁴ Bu durum, talâkın yalnızca koca tarafından başlatılabilen tek taraflı doğasıyla çelişmektedir. Hakîm kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik, İslâm hukukundaki üçüncü boşanma türüdür ve bir mahkemenin veya hakîmin evliliği sona erdirmek için müdahale etmesiyle gerçekleşir. Bu boşanma şekline en çok zina, kötü muamele veya iktidârsızlık gibi sebeplerle karı-kocanın evlilik ilişkisini sürdürmesinin imkânsız hale geldiği durumlarda başvurulmaktadır. Tefrik, evliliklerini sürdürmenin artık mümkün olmadığı durumlarda eşlere hukuki bir çözüm sağladığı için İslâm aile hukukunun önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Bu bağlamda, tefrik uygulaması, hem bireylerin haklarını korumak hem de toplumsal düzeni sağlamak adına kritik bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla, İslâm hukukundaki boşanma türleri arasında tefrikin yeri ve önemi dikkatlice ele alınmalıdır.²²⁵ Bu tür boşanma, İslâm hukuk sisteminde adalet ve eşitliğin önemini vurgulayarak, her iki eşin de üçüncü taraf bir hakem aracılığıyla çözüm arama fırsatına sahip olmasını temin eder. Bu süreç, tarafların haklarının korunmasına ve anlaşmazlıkların adil bir şekilde çözülmesine katkıda bulunarak, sosyal düzenin

²²² Acar, "Talâk", 39/496-500.

²²³ en-Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 236.

²²⁴ Kumaş, *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi*, 12.

²²⁵ Saadet Maydaer, "Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'yye Sicillerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 301.

sağlanmasında kritik rol oynamaktadır. Dolayısıyla, tefrik uygulaması, bireyler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde bitirilmesi için önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.

2.6.3. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Hükümler

2.6.3.1. İddet

İddet, “boşanma veya kocanın ölümü gibi durumlarda, kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süre” olarak tanımlanmaktadır. Bu süre, kadının durumuna ve evliliğin sona erme şekline bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İddet, kadının hamile olup olmadığını belirlemek ve önceki evlilikten kaynaklanan hak ve sorumlulukların netleşmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. İddet, İslâm aile hukukunun temel unsurlarından biri olarak, bireylerin sosyal ve hukuki durumlarının güvence altına alınmasında önemlidir. İslâm hukukunda iddet kavramı, özellikle aile birliği ve evliliğin devamlılığı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu bekleme süresi, hem eşlerin hem de ilgili çocukların haklarının ve refahlarının korunmasına katkıda bulunmakta ve evlilik bağının kutsallığını sürdürmektedir.²²⁶ İddet, bu geçiş döneminde kadınların hak ve sorumluluklarının güvence altına alınmasını sağlayan İslâm hukukunun önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁷

İddetin süresi ve türleri, evliliğin sona ermesini çevreleyen koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bir tür iddet, kocanın ölümü nedeniyle evliliğin sona ermesi durumunda, kadının hamile olmaması halinde geçerlidir; bu durumda dul kadının bekleme süresi dört ay on gündür.²²⁸ Eğer kadın hamile ise, bekleme süresi çocuğun doğumuna kadar uzamaktadır. Boşanma durumlarında ise başka bir iddet türü ortaya çıkmakta; boşanmış kadınlar için bekleme süresi, Ebû Hanîfe’ye (150/767) göre, tipik olarak üç adet döngüsü veya iki ay on gün olarak belirlenmiştir. Bu farklı iddet süreleri, evliliğin sona ermesini çevreleyen koşullara bağlı olarak, kadınların haklarının ve refahlarının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla iddet, İslâm aile hukukunun temel unsurlarından biri olarak, kadınların sosyal ve hukuki durumlarının güvence altına

²²⁶ Acar, “İddet”, 21/466-471.

²²⁷ Elif Çetin, “İddet Süresi ve Kadın Hakları: İslâm Aile Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Hukuk Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2021), 188.

²²⁸ el-Bakara 2/234.

alınmasında önemli bir rol oynamaktadır.²²⁹ Bu farklı iddet süreleri, evliliğin sona ermesini çevreleyen koşullar ne olursa olsun, kadınların haklarının ve refahlarının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda iddet uygulaması, İslâm aile hukukunun önemli bir parçası olarak, kadınların sosyal ve hukuki durumlarının güvence altına alınmasını sağlamakta ve toplumsal adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla iddet bireylerin ve aile birimlerinin bütünlüğünü korumak açısından önemlidir.

İddet döneminde kadınların uyması gereken belirli hak ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bu haklardan biri, boşanma veya kocanın ölümü durumuna göre değişiklik gösterebilen nafaka hakkıdır. Ayrıca, kadınların refahlarını daha da güvence altına almak amacıyla, iddet döneminde son ikamet ettikleri yerde yaşamaya devam etme hakları mevcuttur. Kocanın karısına maddi destek sağlama yükümlülüğü gibi, evlilikte var olan bazı hak ve sorumluluklar iddet döneminde de devam edebilir.²³⁰ Genel olarak, kadınların iddet süresindeki hakları ve sorumlulukları, İslâm hukuku çerçevesinde kadınların onurunu korumanın ve korunmanın önemini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, iddet dönemi, kadının sosyal ve hukuki durumunun güçlendirilmesine yönelik bir koruma mekanizması olarak işlev görmektedir.

2.6.3.2. Çocuk Bakımı ve Terbiyesi (Hidâne)

İslâm aile hukukunda evliliğin sona ermesi hem karı hem de koca tarafından başlatılabilir. Boşanma süreci, boşanmış eşin mali hükümleri ve boşanma sonrası her iki tarafın hak ve sorumlulukları da dâhil olmak üzere bir dizi adım ve hususu içerir. İslâm dini evliliğe, çocuklara, eğitim ve yetiştirmeye büyük önem vermekte, sağlıklı ve huzurlu bir toplumun güçlü aile temelleri üzerine kurulduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle, İslâm hukuk literatüründe evlilik ve boşanmayla ilgili hükümler dikkatle detaylandırılmıştır ve ‘‘muamelat’’²³¹ veya ‘‘münakehat-mufarekat’’²³² olarak anılır. Boşanmış eşi ilişkin mali hükümler İslâm hukukunda evliliğin sona ermesinin önemli bir yönüdür. Nafaka süreci tamamlanıp çocuk babaya verildiğinde, koşullar gerektiriyorsa

²²⁹ Nüket Paksoy Erbaydâr - Aysun Balseven Odabaşı, ‘‘Medeni Kanunun Bekleme Süresi İddet Müddeti İle İlgili 132. Maddesinin Kadın Hakları Ve Modern Tıptaki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi’’, *Fe Dergi* 10/1 (2018), 115.

²³⁰ Hadi Sağlam, ‘‘İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?’’, *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 5.

²³¹ Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille fî usûli’l-fıkh* (Beyrut: y.y, 2007), 61,67.

²³² Mehmed Zihni, *Münakehat ve Müfarekat* (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1324).

çocuk nafaka alacaklısı olmaya devam edebilir. Bazı hukukçular, belirli koşullar altında annenin veya annenin ailesinin de maddi destek sağlamaktan sorumlu olabileceğini ileri sürmektedir. Bu mali hükümlerin temel amacı boşanma sonrasında çocuğun refahını ve istikrarını sağlamaktır.²³³

Evlilik birliğinin sona ermesi, çocukların bakım ve eğitimi konusunu gündeme getirmekte ve bu bağlamda kimin sorumlu olacağı önemli bir mesele hâline gelmektedir. Genel olarak, velayet hakkı babaya ait olup anne ise bakım rolünü üstlenmektedir. Ancak evliliğin sona ermesi durumunda, velayet ilkesinin yalnızca babaya veya diğer erkek akrabalara verilmesi, çocuğun bakım ve denetimini sağlamakta yetersiz kalabilir. Bu bağlamda, İslâm aile hukuku, velayet hakkının babaya ya da baba tarafından dede, amca gibi erkek akrabalara tanınmasına izin vermektedir. Çocuk bakım ve eğitimi ile ilgili hidâne kavramı, öncelikle çocuğun yüksek yararını gözeten çeşitli kriterler ışığında değerlendirilmektedir.²³⁴

Hidâne kavramı, Sağır (küçük çocuk) veya ma'tûhu kendilerini muhtemel zararlardan korumak, onların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve işlerini bağımsız bir şekilde yürütebilecek seviyeye ulaşana kadar bakım, eğitim ve menfaatlerine uygun işlemleri gerçekleştirmek amacıyla yürütülen bir süreçtir.²³⁵ Hidâne, bir ebeveynin çocuğuna yönelik bakım ve yetiştirme sorumluluğunu, ayrıca çocuğun fiziksel, duygusal ve eğitimsel refahını sağlama hakkını ifade etmektedir. Aile biriminin bozulmasının çocuklar üzerinde derin ve kalıcı etkileri olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, bu kavram boşanma vakalarında özellikle önem kazanmaktadır. İslâm hukukunda velayet genellikle babaya aitken, çocuğun bakım sorumluluğu anneye verilmiştir; ancak evlilik sürecinde her iki ebeveyn de çocuklarının bakımı ve denetimi konusunda ortak bir sorumluluk taşımaktadır.²³⁶

Hidâne, boşanma sonrasında velayet ve velayet düzenlemelerinin belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Genellikle, çocuğun henüz küçük olduğu ve annenin bakımına ihtiyaç duyduğu durumlarda, çocuğa bakım hakkı anneye verilmektedir. Bununla birlikte, babanın eğitim, dini eğitim ve disiplin konularında çocuğun

²³³ en-Nevevî, *Minhâc Tercümesi*, 282.

²³⁴ Tantâvî b. Cevherî el-Mısri, *el-Cevahir fî tefsiril Kuranil Kerim* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016), 1/125.

²³⁵ Mustafa Harun Kıyık, "Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku'nda 'Hidâne'", *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı 1* (2016), 149.

²³⁶ Faruk Aydın, *İslâm Hukukunda Hidâne (Çocuk Bakımı ve Himayesi)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 13.

yetiştirilmesine ilişkin karar verme hakkı saklıdır. Bu sorumluluk paylaşımı, her ebeveynin çocuğa yapabileceği özgün katkıların farkında olarak, çocuğa en iyi bakımın sağlanmasını hedeflemektedir.²³⁷ Hidâne düzenlemelerini belirlerken çocuğun yüksek yararının her zaman öncelikli düşünce olduğunu belirtmek önemlidir.

Boşanma davalarında hidâne kararını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında şunlar yer alabilir:²³⁸

- Çocuğun yaşı dikkate alındığında, küçük çocukların annelerinin bakım ve ilgisine ihtiyaç duyduğu, daha büyük çocukların ise babalarının rehberliği ve desteğine daha uygun olduğu öngörülebilir.
- Çocuğun cinsiyeti bağlamında, bazı durumlarda erkek çocuklarının baba figürüne daha fazla ihtiyaç duyduğu, kız çocuklarının ise anne bakımından daha fazla faydalandığı ileri sürülebilir.
- Ebeveynin bakım sağlama yeteneği: Hidâne belirlenirken ebeveynin finansal istikrarı, duygusal sağlığı ve besleyici ve destekleyici bir ortam sağlama yeteneği dikkate alınabilir.
- Ebeveynlerin birbirleriyle ilişkisi: Ebeveynler arasındaki çatışmanın derecesi ve çocuğun yetiştirilmesinde işbirliği yapma yetenekleri kararı etkileyebilir.

Sonuç olarak, Hidâne'nin temel amacı, ebeveynlerinin evliliğinin sonlanmasının ardından, çocuğun büyüme ve gelişim süreçlerini sürdürebileceği, istikrarlı ve besleyici bir ortamda refahını sağlamaktır.

Boşanma süreci ve sonrasında çocuğun refahının sağlanması, İslâm aile hukukunun önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Evlilik birliği süresince, eşler çocuklarına yönelik bakım sağlama ve sorumluluklarını birlikte yerine getirme yükümlülüğüne sahiptirler. Ancak, boşanma veya evliliğin sona ermesine yol açan diğer durumlar, çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İslâm ve Osmanlı aile hukuku çerçevesinde, çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinden anne ve baba müştereken sorumlu tutulmaktadır. Evliliğin sona ermesi durumunda, ebeveynlerin çocukları üzerindeki hak, yetki ve sorumlulukları ortaklaşa

²³⁷ Canan Tatar, "İslâm Hukukundaki Hidâne Müessesesinin Günümüz Uygulaması ile Mukayesesi", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2018), 80.

²³⁸ İrem Karakoç, "Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku'nda Uygulanışının İzmir Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/3 (2015), 156.

paylaşılmakta ve her iki ebeveynin çocuğun eğitimindeki rolü vurgulanmaktadır.²³⁹ İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, çocuğun yetiştirilmesi ve bakımı hakkındaki uzlaşma anlaşmaları, karşı tarafın itiraz etme hakkı bulunduğundan bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Bu durum, küçük çocuğun bakımı, gözetimi ve yetiştirilmesinin İslâm hukuku doktrininde vesayet kavramı çerçevesinde daha kapsamlı bir yaklaşım gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Hanefilere göre, evlilik sonrasında çocuğun bakım ve denetiminin anneye ait olduğu görüşü, her iki ebeveynin de çocuğun yaşamına aktif katılımının önemini ortaya koymaktadır.²⁴⁰

Hidâne bağlamında ebeveynlerin hak ve sorumluluklarının dengelenmesi, çocuğun refahının sağlanmasında merkezi bir öneme sahiptir. Nafaka süreci tamamlandıktan sonra çocuk, eğer koşullar gerektiriyorsa, nafaka alacaklısı olmaya devam edebilir. Bazı hukukçular, çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinden annenin veya annenin yakınlarının da sorumlu olması gerektiğini ileri sürmektedir.²⁴¹ Ebeveynler arasındaki hak ve sorumlulukların dağıtımında, çocuğun yüksek yararının birincil düşünce olarak kabul edilmesi önem taşımaktadır. Evliliğin sona ermesi durumunda, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusuna, kusursuz sorumluluk hükümlerine bağlı kalmak yerine genel sorumluluk hukukunu vurgulayarak yaklaşmak gereklidir. Bu çerçevede, çocuğun ihtiyaçlarının gözetilmesi ve her iki ebeveynin katkılarının dikkate alınması, hukuki süreçlerin temelini oluşturmaktadır.²⁴²

²³⁹ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467-471.

²⁴⁰ Müge Vatansever Öztürk, *Eski Türk Hukukunda Boşanma ve Günümüz Hukukuyla Karşılaştırılması* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 140.

²⁴¹ Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3/3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361-363.

²⁴² Karakoç, “Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkı”, 160.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF EL-KARADÂVÎ'NİN EVLİLİĞE DAİR HÜKÜMLERE YAKLAŞIMI

3.1. Yusuf el-Karadâvî'nin İslâm Evliliğine ve Evliliğin Sonuçlarına

Yaklaşımı

3.1.1. Yusuf el-Karadâvî'nin İslâmi Evliliğe Yaklaşımı

İslâm hukukunda evliliğin önemi, müslümanlar arasında öne çıkan âlim ve entelektüel Karadâvî'nin öğretilerinde merkezi bir tema olarak belirginleşmektedir. Karadâvî, evliliğin toplumun temel yapı taşı olduğunu vurgulamakta ve toplumun varlığını sürdürebilmesi açısından evliliğin hayati bir rol oynadığını savunmaktadır.²⁴³ Evlilik, yalnızca bireyler arasındaki bir birliktelik değil, aynı zamanda toplumun sosyal ve kültürel yapısının sürekliliğini sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, evliliğin bireyler ve toplum üzerindeki etkileri, Karadâvî'nin eserlerinde kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.²⁴⁴ İslâm, ilahi ve evrensel bir din olarak, mensupları arasında sevgi, şefkat, merhamet, paylaşma ve fedakârlık gibi değerlerin gelişimine zemin hazırlayan evlilik kurumuna büyük önem atfetmektedir. Bu bakış, evliliğin topluluk duygusunu güçlendirmedeki ve İslâm'ın temel değerlerini desteklemedeki merkezi rolünü vurgulamaktadır. Evlilik, bireyler arasında sosyal bağların güçlenmesine katkıda bulunarak, toplumun ahlâki ve kültürel bütünlüğünü sağlamada önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁵

Karadâvî, İslâm hukukunda evliliğin önemi ile birlikte eşlerin hakları ve sorumlulukları üzerine kapsamlı bir rehberlik sunmaktadır. Bu bağlamda, karşılıklı anlayış, iletişim ve uzlaşma gibi unsurların önemi vurgulanmakta, her iki tarafın ihtiyaç ve beklentilerine odaklanan dengeli bir perspektif geliştirilmektedir. Karadâvî'nin öğretileri, eşler arası uyumlu bir ilişkinin sürdürülmesi ile ilgili hak ve yükümlülüklerin saygı gösterilerek desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Eşin hakları ve sorumluluklarına dair Karadâvî'nin belirlediği bazı temel noktalar ise şunlardır:²⁴⁶

²⁴³ Yusuf el-Karadâvî, *Fetve'l-mere'l-müslime* (Doha: y.y., 1995), 13.

²⁴⁴ “Bk. İslâm Düşünce Atlası”, <https://İslâmdusunceatlası.org/Yusuf-el-Karadâvî> (12 Ocak 2024).

²⁴⁵ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 4.

²⁴⁶ Mustafa Çakır, “Fıkıh İlminin Bireyde Sâlih Amel Bilincinin Şekillenmesine Katkıları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (2023), 79.

- Çok eşli evliliklerde eşlere eşit davranılması,
- Kocanın karısının maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu,
- Kadının kocasına destek olma ve evi idâre etme görevi,
- Çocuk yetiştirmede ve aile bağlarını sürdürmede karşılıklı saygı ve işbirliğidir.

Karadâvî'nin İslâm kültüründe evliliğe yönelik yaklaşımı, başarılı ve tatmin edici bir ilişkinin sürdürülmesinde sevgi ve şefkatin önemine güçlü bir vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, duygusal bağlılık ve karşılıklı destek, evlilik ilişkisinin temel taşları olarak değerlendirilmektedir. Karadâvî, bu unsurların sağlanmasının, eşlerin psikolojik ve sosyal refahını artırmada önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Böylece, sağlıklı ve dengeli bir evlilik dinamiği oluşturulması hedeflenmektedir.²⁴⁷ Karadâvî, bu duyguların evlilik bağlamında geliştirilmesini savunmakta ve bu duyguların eşler arasında hayati bir bağlantı ve destek kaynağı olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. Eşler arasındaki sevgi ve şefkat, ilişkinin derinleşmesine ve dayanıklılığının artmasına katkıda bulunarak, karşılıklı anlayış ve bağlılığın güçlenmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede, bu duyguların önemi, evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²⁴⁸ Karadâvî, evliliğin yalnızca duygusal temellere dayanmaması gerektiğini de vurgular. Genç kızlara, duygusal bağların ve romantik ilişkilerin evlilik kararı almadan önce dikkatlice değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatır. Evlilik, sadece duygusal hislerle değil, aynı zamanda akıl ve mantıkla şekillendirilmesi gereken bir süreçtir.²⁴⁹ Karadâvî'ye göre, sevgi ve şefkat, evlilik ilişkisinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve toplumun refahına katkı sağlanması için temel unsurlardır. Eşleri, bu duyguları beslemeye ve evlilik içinde ifade etmeye teşvik ederek, başarılı ve kalıcı bir ortaklığın temellerini atar. Bu yaklaşım, evliliğin sosyal ve kültürel boyutlarını göz önünde bulundurarak, toplumsal dayanışma ve birliğin güçlenmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.²⁵⁰

Karadâvî dinler arası evlilik konusundaki duruşu kapsayıcı bir bakış açısının göstergesi olup gayri müslim bir kadının müslüman olduktan sonra gayri müslim bir kocayla evliliğini sürdürmesine izin vererek, kişisel ilişkilerin karmaşıklığını ve din değiştirenlerin karşılaşılabileceği zorlukları kabul etmektedir. Ancak, bu esneklik

²⁴⁷ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 16.

²⁴⁸ Çakır, "Sâlih Amel", 88.

²⁴⁹ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Îcbar el-âb ebnateh âlel-zevâc", <https://www.al-qaradawi.net/node/3772>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 12 Şubat 2025).

²⁵⁰ Çakır, "Sâlih Amel", 92.

eleştiriden muaf kalmamış; bazı çevreler, bu yaklaşımın İslâmi öğretilerin özünden sapma riski taşıdığı görüşündedir.²⁵¹ Karşıt görüşler, Karadâvî'nin özellikle evlilikle ilgili liberal yorumlarının, yüzyıllardır bağlı kalınan İslâm hukukunun temel ilkelerini baltaladığını iddia etmektedir. Bu tartışmalara rağmen, Karadâvî, İslâm hukukunda evliliğin özünün, karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışa dayanan kutsal bir birlik olduğunu savunmaktadır. Bu birlik, korunması gereken bir yapı olmasının yanı sıra, müslümanların kendilerini içinde buldukları sosyal ve kültürel bağlama da uyarlanabilen bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Karadâvî'nin yaklaşımı, hem geleneksel değerlere saygı göstermeyi hem de modern çağın dinamiklerine uyum sağlamayı amaçlamaktadır.²⁵² Ayrıca, İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Teymiyye'nin görüşlerinden hareketle, sonradan müslüman olan bir kadının eşinden ayrılıp ayrılmaması konusundaki görüşlerini inceler. İbn Kayyim'in "*Ahkâmü Ehli'z-Zimme*" adlı eserinde bu konuya değinmiş ve İslâm âlimlerinin görüşlerini dokuz sınıfa ayırmıştır.²⁵³ Belirtilen dokuz farklı görüşten altıncı görüşü kabul eden Karadâvî, bu görüşün, kadının müslüman olduktan sonra kocasına İslâm'ı tebliğ edip, kocası İslâm'ı kabul edene kadar beklemesi gerektiğini savunur; ancak bu süreçte cinsel ilişkinin yasaklanması gerektiğini belirtir. Karadâvî, bu görüşün pratikte uygulanabilirliğini sorgularken, Hz. Ali (656/661) ve Hz. Ömer'in (634/644) kocaları müslüman olmayan kadınların, kocalarının yanından ayrılmalarına gerek olmadığına dair görüşlerine atıfta bulunarak, sahabe kavillerinin daha uygun olduğunu savunur ve bireysel irade ile toplumsal düzen arasındaki dengeyi dikkate alarak, karar alma süreçlerinin önemini vurgular.²⁵⁴

Karadâvî, İslâm ve Arap toplumlarındaki kanunlar ile mezheplerin değişkenlik arz ettiğini ve fetvaların zaman, mekân, örf ve duruma bağlı olarak farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, alınacak kararların mevcut sosyal, kültürel ve tıbbi koşullar göz önünde bulundurularak verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Karadâvî, evlilik akdinin caiz olmadığı hastalıkların tıbbi muayene ile belirlenmesi gerektiğini, bunun yanı sıra 14 yaşında evliliğin caiz olmadığını ancak 16 ve 18 yaşlarındaki evliliklerin desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, akıl hastalarının içgüdüsel

²⁵¹ Muhammad Zubair Khan, "The Role of Women in İslâm", *Journal of İslâmic Studies* 18/2 (2010), 145.

²⁵² Samuel Helfont, "İslâm ve İslamcılık Bugün: Yusuf el-Karadavi Örneği", <https://www.fpri.org/article/2010/01/islam-and-islamism-today-the-case-of-yusuf-al-qaradawi/023>, *Foreign Policy Research Institute* (Erişim 23 Aralık 2023).

²⁵³ Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmü ehli'z-Zimme* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1994), 2/316.

²⁵⁴ Yusuf el-Karadâvî, *İslâm Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*, çev. Vahdettin İnce vd. (İstanbul: Mirac Yayınları, 2011), 3/275.

ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, bu bireylerin genetik açıdan sağlıksız (zihinsel engelli) ocuklar dünyaya getirmemelerinin sağlanması amacıyla evliliklerinin düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Karadâvî'nin zihinsel engelli bireylerin evliliğine dair yaklaşımı, önemli çözüm nerileri sunsa da, fetvasındaki bazı noktalar eleştirilmiştir. Karadâvî, pozitif bilimin muhtemel verilerini kesin sonuçlar gibi kabul ederek, zihinsel engelli bireylerin evliliklerinin kesinlikle engelli çocuklar doğuracağını öngörmektedir. Ancak, modern bilimde kesin sonuçlardan ziyade olasılıklar söz konusudur. Ayrıca, fetvada neslin korunması ilkesinin göz ardı edilmesi, kısırlaştırma gibi uygulamaların hayatın korunmasına aykırı olduğu şeklinde eleştirilmektedir. Evliliğin temel amacının neslin devamı olduğu unutulmamalı ve engelli bireylerin ailelerinin topluma katkıları göz önünde bulundurulmalıdır. Karadâvî'nin fetvası, yalnızca zihinsel engelli bireylerin birbirleriyle evlenmesini nerse de, engel taşımayan bireylerle evlenme olasılığı da dikkate alınmalı, böylece engelli bireylerin entegrasyonu ve çocuklarının geleceği ile ilgili kaygılar zme kavuşturulabilir.²⁵⁵

Karadâvî, tecavüze uğramış bir kadının psikolojik ve duygusal travmalarını iyileştirmek amacıyla, bu kadınla evlenmenin önerilmesi, kadının kaybettiği bekretin yol açtığı duygusal yaralarını onarmayı amaçlayan bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır.²⁵⁶ Yine evlilikle ilgili olarak, babaların kızları üzerindeki otoritelerinin disiplinli bir şekilde İşlmi ahlâk çerçevesinde şekillendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Karadâvî, kız çocuklarının yedi yaşında namaz kılmaya teşvik edilmesi ve on yaşında disiplinli bir şekilde İşlmi kurallara uygun bir sosyal yaşam sürdürmeleri gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁷ Ayrıca, babaların kızlarının evlenme hakkı üzerinde mutlak otoriteye sahip olmadıkları ve kızın rızasının alınmadan evliliğin gerçekleşmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Evlilikte annenin görüşünün alınması, sağlıklı ve uyumlu bir evliliğin temin edilmesi açısından önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak, Karadâvî'ye göre, bir kızın evlenmesinde onun rızası esastır ve veliler, kızın iradesine saygı göstererek evlilik kararlarını yönlendirmelidir.²⁵⁸

²⁵⁵Mevki'u Semâheti's-şeyh Yusuf el-Karadâvî, "L yecûzu zevâc el-feth f sinni 14 senah", <https://www.al-qaradawi.net/node/4455>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

²⁵⁶Mevki'u Semâheti's-şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Fetvâ Semhati'ř-şeyh el-Kardâvî bi-şni men ta'arradat li-l-iğtisb min'el-muslimt", <https://www.al-qaradawi.net/content>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 15 şubat 2025).

²⁵⁷Mevki'u Semâheti's-şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Sultân el-ebe 'ale ibnetihi", <https://www.al-qaradawi.net/node/4282>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 28 şubat 2025).

²⁵⁸"İcbar el-b ebneah lel-zevâc".

Karadâvî, İslâm'ın evliliğe yaklaşımında, evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerinden evlenme akdine kadar olan süreci, özellikle evlilik kriterleri ve nişanlılık dönemini İslâm prensipleri çerçevesinde ele almanın önemini vurgulamaktadır. Bu süreç, aile yapısının sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamak amacıyla tasarlanmış, bireylerin ve toplumun refahını gözeten bir çerçeve oluşturmuştur. Karadâvî, bu aşamaların dikkatlice düzenlenmesinin, sağlıklı ve sürdürülebilir bir evlilik için kritik bir rol oynadığını savunmaktadır.²⁵⁹

3.1.1.1. Evlilik Öncesi Kadın-Erkek İlişkileri

Çağımızın önde gelen isimlerinden biri olan Yusuf el-Karadâvî, İslâm kültüründe evlilik ve cinsiyet ilişkilerini anlamak için özgün bir çerçeve sunmaktadır. Evliliğin ve aile yapısının, cinsiyet etkileşimlerinin birincil temeli olarak önemini vurgulamakta ve kadın ile erkek arasındaki evlilik öncesi ilişkilerin izin verilen sınırlarını net bir şekilde tanımlamaktadır. Karadâvî, bu çerçeve aracılığıyla sağlıklı ve ahlâki bir cinsiyet etkileşiminin temellerini oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin ve toplumsal yapıların refahı açısından önemlidir.²⁶⁰ Karadâvî'nin yorumu, İslâm toplumunda önemli bir kurum olarak evliliğin kutsallığını savunan gelenekçi bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu kurum, yalnızca ahlâki davranışları düzenlemekle kalmayıp aynı zamanda soyun korunmasına ve toplumsal düzenin sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Evliliğe uygun olmayan ilişkileri ve mehrin kavramını açıkça tanımlayan Karadâvî, İslâm hukukunun belirlediği sınırlara uyulmasının önemini pekiştirmekte; bir kadının yakın akrabalık nedeniyle evlenmesinin yasak olduğu kişileri belirterek aile bağlarının bütünlüğünü korumakta ve evlilik dışı ilişkileri engellemektedir.²⁶¹

Karadâvî, evlilik öncesi ilişkilerin İslâm'ın ahlâki prensiplerine uygun bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İslâm hukukunda mahremiyetin korunması temel bir ilke olarak kabul edilmekte olup, bireylerin karşı cinse ait avret mahalline bakmaları haram sayılmaktadır. Bununla birlikte, Karadâvî, fitne veya şehvet kaygısı bulunmadığı sürece, erkeğin avret sınırına girmeyen bölgelerine bakılmasını caiz görmüştür. Kadının erkeğe bakışı da benzer şekilde değerlendirilmiş, bu bakışların

²⁵⁹ Abdullah Çolak, "İslâm'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2017), 107.

²⁶⁰ Bettina Dennerlein, "Sexual Rights and their Discontents: Yusuf al-Qaradâwî on Homosexuality and the 'Islamic Family'", *Journal of Arabic and Islamic Studies* 17 (2017), 247.

²⁶¹ Hafijur Rahman, *Modern İslâmi Siyasal Düşüncede Devlet Kavramı: Yusuf el-Karadâvî ve Raşid el-Gannuşi'nin İslâm Devletine Yönelik Yaklaşımları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 30, 98.

fitneye yol açmaması amacıyla sınırlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Karşılıklı arzuyla bakışmanın, zina gibi haram davranışlara yol açabileceği düşüncesiyle, İslâmî öğretiler bu tür davranışlardan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukuku bireylerin nefsi arzularını kontrol altına almalarını ve toplumsal ahlâkı korumayı temel bir ilke olarak belirlemiştir.²⁶²

3.1.1.2. Evlilik Kriterleri

Karadâvî'ye göre, aile, insanın huzur bulduğu, meveddet (sevgi) ve rahmetin hakîm olduğu kutsal bir yuvadır. Bu, aile ortamının temelini oluşturmakta ve aile bireyleri arasında sevgi ile merhametin yayılmasını sağlamaktadır. Huzurlu bir aile hayatı için Allah'ın emir ve tavsiyelerine uyulması gerektiğini vurgulamakta, bu yaklaşımını Kur'an ayetleri ve peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadisleri ile desteklemektedir. Evlilikte aranan kriterler olarak vefakârlık, itaat, güvenilirlik, samimiyet, merhamet, sevgi, şefkat ve âtîfet gibi değerlere dikkat çekmekte ve bu değerlerin hem eşler hem de aile bireyleri arasında benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. İslâm'ın gölgesinde büyüyen ailede her bireyin belirli rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Karadâvî, ideal bir aile yapısında vefakâr eşler, güvenilir ve samimi bir koca, merhametli ve sevgi dolu bir baba, şefkatli ve âtîfetli bir anne, hayırlı ve vefakâr oğullar, hayâ sahibi ve terbiyeli kızlar ile birbirine destek olan akrabaların önemini vurgulamaktadır. Aile içinde birlik ve dayanışmanın önemi, Karadâvî'nin üzerinde durduğu bir diğer kritik unsurdur; aile bireyleri arasında güçlü bir dayanışma ve birlik, karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmede ve aile yapısının korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.²⁶³

İslâm hukuku, evlilik meselesinde farklı mezhepler ve görüşler barındırmakla birlikte, özellikle müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenmesi konusunda çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı İslâm hukukçuları, müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenmelerinin caiz olmadığına inanırken, bazıları da caiz kabul etmiştir. Bu görüşlerini Kur'an ayetlerine dayandırmaktadırlar.²⁶⁴ Caferi mezhebi İmâmiyye kolu içinde bazı hukukçular, hadis ehlinin görüşleri dışında, müslüman bir erkeğin Yahudi veya Hristiyan bir ehl-i kitap kadın ile evlenmesinin, müt'a nikâhı hariç, caiz olmadığı kanaatindedir. Bu durum, Caferi mezhebinin ehl-i kitap ile evlilik konusunda oldukça katı

²⁶² el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 182.

²⁶³ Yusuf el-Karadâvî, *İslâm Hukuku*, çev. Yusuf Işıcık - Ahmet Yaman (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2012), 73.

²⁶⁴ Ahmed b. Ali Ebubekir el-Râzî el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 3/324.

kurallar benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Mezhep genel olarak, bir Caferî'nin gayri müslim biriyle, müt'a nikâhı dışında, sürekli bir evlilik gerçekleştiremeyeceğini ifade etmektedir.²⁶⁵ Bununla birlikte, İslâm kültürü, müslümanları kendi dinî inançlarını paylaşan bireylerle evlenmeye teşvik etmekte ve bu da evliliklerin dini uyum ve ahlâki değerler temelinde sağlıklı bir şekilde inşa edilmesini amaçlamaktadır.²⁶⁶

Karadâvî'nin evlilikle ilgili görüşleri, İslâm hukukunun temellerine dayanan bir yaklaşımdır ve bu yaklaşımda en önemli unsur, eşlerin dini inançlarındaki uyumdur. Karadâvî'ye göre, ehl-i kitap'tan bir kadınla evlenmek, İslâm hukukunda caiz kabul edilse de, müslümanlara karşı savaşan ve onlara düşmanlık besleyen ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmek, ciddi etik ve toplumsal sorunlar yaratabilir. Bu tür evlilikler, müslümanların toplumsal sırlarını ifşa etmelerine ve toplumsal düzeni tehdit edebilecek olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açabilir. Karadâvî, Kur'ân-ı Kerim'deki maide sûresi'nin 5. ayetine dayanarak, ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmenin helal olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun bazı kısıtlamalara tabi olduğunu ifade eder. Bu kısıtlamalar arasında; kadının Yahudi veya Hristiyan gibi göksel kökenli bir dini benimsemesi, iffetli ve namuslu olması, müslümanlara karşı düşmanlık beslememesi ve evliliğin toplumsal zarara yol açmaması gerekmektedir. Müslüman erkeklerin, kontrolünü başka erkeklere teslim eden, zinaya eğilimli veya savaş halinde bulunan topluluklardan gelen kadınlarla evlenmeleri ise caiz görülmemektedir. Karadâvî, İbn Abbas'ın (668/687-88) bu konudaki şu görüşünü benimsemektedir: *"Cizye ödeyen gayr-ı müslim kimselerin kadınları, müslümanlara helal kabul edilirken, cizye ödemeyenlerin kadınları helal değildir."* Özellikle, müslümanlara karşı savaş halinde bulunan ehl-i kitap kadınlarıyla evliliğin uygun olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Savaş durumundaki bir toplulukla evlenmenin, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi çatışmalara yol açabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Karadâvî, örneğin Filistin meselesi üzerinden, İsrail ile savaş halinde bulunan bir Yahudi kadınla evlenmenin, savaş süreci boyunca caiz olmayacağı görüşünü dile getirmektedir. İbn Kesîr (120/738), *"Müslüman bir erkeğin gayr-ı müslim kadınlardan yalnızca zina etmeyen, dürüst ve temiz bir kadınla evlenebileceğini belirtmiştir."* Karadâvî de bu görüşü, yerinde ve doğru bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, Karadâvî, İslâm hukukunun temel prensipleri

²⁶⁵ Şemsüddîn el-Zehabî, *Tezkîru't-Tezhib*, ed. Mustafa Abû'l Yed Abû Abdulaziz Ğarîb (Suud: Dârü'l Vatan, 2000), 2/138.

²⁶⁶ Çolak, "İslâm'da Aile Kurumu", 107.

çerçevesinde bir müslümanın müşrik, ateist, mürted ya da bahâî²⁶⁷ gibi İslâm dışı inanç sistemlerine mensup kişilerle evlenmesini caiz görmemiş ve bu tür evlilikleri İslâm hukuku açısından geçersiz olduğunu belirtmiştir.²⁶⁸ Bununla birlikte, Karadâvî, mezhebî farklılıkların evlilik akdine engel teşkil etmediğini savunarak, Sünnî bir erkek ile Şîî bir kadının evliliğinin dinen caiz olduğunu belirtmiştir. Ancak bu tür evliliklerde tarafların ve ailelerinin mezhep farklılıklarından kaynaklanabilecek olası çatışmalara karşı toplumsal uyumu önceleyen bir hassasiyet geliştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁹ Karadâvî'nin bu yaklaşımı, evlilik müessesesini yalnızca dinî kurallar bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal barışın tesisi ve ahlâkî değerlerin muhafazası yönünden de çok boyutlu bir şekilde ele aldığını göstermiştir.²⁷⁰

Karadâvî, evlilikte karşılıklı saygı ve etkili iletişimin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Eşler, açık ve saygılı bir diyalog kurarak sorunları etkili bir biçimde çözümleyebilir ve bu sayede evlilik bağlarını güçlendirebilirler. Başarılı bir evlilik için istikrarlı bir mali durumun kritik bir faktör olduğunu belirten Karadâvî, eşlerin evlenmeden önce maddi durumlarını titizlikle değerlendirmelerini önerir. Ayrıca, ailelerin onayı, toplumsal bir norm olarak evlenme kararında önemli bir rol oynamaktadır. Karadâvî, eşlerin mutluluğunun sağlanmasında aile desteğinin hayati önem taşıdığını ifade etmektedir.²⁷¹

Karadâvî, İslâm hukukunda evlilik yalnızca maddi durum, sosyal statü veya soy gibi dışsal unsurlar üzerinden değil, daha çok dinî değerler ve karakter özellikleri çerçevesinde değerlendirir. Eğitim ve kültürel benzerlikler önemli olmakla birlikte, bunlar dini uyum kadar öncelikli değildir. İslâm hukuku, evliliklerin sağlam temeller üzerine inşa edilmesini, ailelerin görüşlerinin dikkate alınmasını ve eşler arasında sevgi ile merhamet oluşturulmasını teşvik eder. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, velisiz nikâhı geçersiz kabul ederken, Hanefî mezhebi, veli olmadan da nikâhın kıyılabilceğini öngörür. Karadâvî, evlenecek olan kızın anne ve babasının bakış açısını anlamalarının

²⁶⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, “Bahâîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/464-468.

²⁶⁸ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Zevâc el-müslim min el-kitâbiyye”, <https://www.al-qaradawi.net/node/4073>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 23 Şubat 2025).

²⁶⁹ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Zevâc el-müslim es-sünnî min el-müslima eş-şîiyya”, <https://www.al-qaradawi.net/node/4123>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 12 Şubat 2025).

²⁷⁰ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Hükümü’z-zevâc min el-Yehûdiyyât el-İsrâîliyyât”, <https://www.al-qaradawi.net/node/4239>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 28 Şubat 2025).

²⁷¹ Din Tahripçileri İnternet Sitesi, “Yusuf el Kardavi’nin Bilinen Ve Bilinmeyen Yönleri”, <https://dintahripçileri.com/yusuf-el-kardavinin-bilinen-ve-bilinmeyen-yonleri/>, *Din Tahripçileri* (Erişim 06 Haziran 2024).

önemine vurgu yaparak, babaların da kızlarına dindar, ahlaklı ve ehliyetli bir adam geldiğinde inatçı davranmamaları gerektiğini belirtir. Bu yaklaşım, sağlıklı evliliklerin inşa edilmesine ve boşanma oranlarının düşmesine katkı sağlayacak bir dinamik oluşturur.²⁷²

3.1.1.3. Evlilik Öncesi Görüşme

İslâm hukukunda evlilik öncesi görüşmeler, ahlâki ve dini kurallar çerçevesinde, bireylerin iffeti ve edebi gözeterek gerçekleştirilmelidir. Bu görüşmeler, ailelerin onayı ve denetimi altında yapılmalı ve niyetin evlilik amacıyla ciddi ve samimi olduğu hususuna özen gösterilmelidir. İslam hukukuna göre, evlilik öncesinde fiziki temas ve yalnız başına görüşmeler yasaklanmıştır; bu dönemde iffetin korunması ve belirlenen sınırlar içinde hareket edilmesi büyük önem taşır. Karadâvî'ye göre, kadınlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunması caiz olmakla birlikte, bu durum belirli sınırlamalara tabidir. Bu sınırlamalar, harama düşmekten kaçınmak, örtünme kurallarına riayet etmek, tahrik edici davranışlardan uzak durmak ve yalnız kalmaktan kaçınmak gibi hususları içerir. Ortak çalışmalar ve yardımlaşmalar yalnızca gereklilik arz ettiği takdirde ve aşırılıklardan kaçınılarak gerçekleştirilmelidir. Bu prensipler, bireylerin iffeti ve toplumsal düzeni korumayı amaçlayan temel ilkeler olarak öne çıkar.²⁷³ Ayrıca Karadâvî, konuya ilişkin bir konuşmasında, İslâm hukukunda nişanlılık dönemi, görüşme sağlamanın önemini vurgulamakta olup bu durum Kur'ân'ın öğretilerinde derin bir kök taşımaktadır. Eşler arasındaki yakınlık, arkadaşlık, sevgi ve merhametin önemi, başarılı bir evlilik için sağlam bir temel oluşturma gerekliliği ile doğrudan ilişkilidir. Eşlerin birbirlerinin kişilik, değer ve inançlarını anlaması esastır; bu, evlilik öncesi görüşmeler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu görüşmeler, eşlerin uyumlarını değerlendirmelerine ve ömür boyu sürecek bir taahhütte bulunmadan önce olası sorunları ele almalarına yardımcı olan değerli bir araçtır. Evlilik öncesi görüşme süreci, bireylerin eşlerinin cömertlik ve duygusal destek sağlama gibi, uyumlu ve kalıcı bir birliktelik için kritik öneme sahip niteliklerin bulunup bulunmadığını belirlemelerine imkân tanır.²⁷⁴

Karadâvî, İslâmi prensiplere uygun evlilik öncesi görüşme süreci için çeşitli yönergeler sunmuştur. Bu yönergeler, eşlerin niyetlerini belirlemenin ve eylem ile

²⁷² Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "el-Mikyâsü'l-mu'teber fi'z-zevâc", [https://www.al-qaradawi.net/content/Fetâvâ ve Ahkâm](https://www.al-qaradawi.net/content/Fetâvâ%20ve%20Ahkâm) (Erişim 15 Şubat 2025).

²⁷³ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 202.

²⁷⁴ Rayahine Tube, "Dr.Yusuf el-Karadâvî: Evlilik Öncesi Kontrol ". *YouTube*. Yayın Tarihi 22 Kasım 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=ytB7QOaaums>.

kararlarının Allah'ın öğretilerine dayandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Evlilik öncesi mülakat sürecinde dikkate alınması gereken temel unsurlar şunlardır: Bireyin karakter özelliklerinin, dini bağlılık düzeyinin ve ailesel geçmişinin kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesi; çiftin ortak yaşamlarına dair gelecek planları, hedefleri ve arzularının karşılıklı olarak müzakere edilmesi; evlilik kurumundaki roller ve sorumluluklara ilişkin karşılıklı beklentilerin açık bir şekilde ifade edilmesi; ayrıca tarafların mevcut ya da potansiyel endişelerini veya tereddütlerini samimi ve dürüst bir şekilde dile getirebilmeleri, eşler arasındaki uyumun belirlenmesinde önemli bir zemin oluşturur. Bu tür çok boyutlu ve derinlemesine bir etkileşim, bireylerin İslâmi değerler ve prensipler doğrultusunda sağlam temellere dayalı, sürdürülebilir ve tatmin edici bir evlilik birliği inşa etmelerine önemli katkı sağlar.²⁷⁵

3.1.1.3.1. Nişanlılık

Karadâvî'ye göre, nişan, evlilikten farklı bir aşamadır ve dilsel, geleneksel ve yasal açıdan evlilik için bir hazırlık ve niyet beyanıdır. İslâm hukukunda, nişanlanma ve evlilik açıkça ayrılmıştır; nişan, bir kadınla evlenme arzusunun ifade edilmesiyken, evlilik, karşılıklı bir sözleşme ve ciddi bir taahhüttür. Kur'ân'da²⁷⁶ her iki durum ayrı olarak ele alınmış ve nişan, evlilik akdinin henüz gerçekleşmediği bir süreç olarak tanımlanmıştır. Nişan, talip için herhangi bir hak doğurmaz ve nişanlı kadının başka bir talipten evlenme teklifi alması yasaktır. Evlilik ise, icap ve kabul ile gerçekleştirilen bir akittir; nişanlılık dönemi ise kadının yalnızca evlilik akdiyle kocasının eşi olma statüsüne dönüşmesini sağlar. Nişanlı kadın, nişanlısına yabancı kabul edilir ve onunla yalnız kalmak ya da seyahat etmek İslâm hukukuna göre yasaktır. Evlilik akdi gerçekleşmeden önce nişanlıyı terk eden talip, kadının mehrinin yarısını ödemekle yükümlüdür. Karadâvî, nişanlılık döneminin aceleye getirilerek evlilik akdine dönüşmesini teşvik eder ve velilere, kızlarını kolayca terk etmemeleri konusunda dikkatli olmalarını öğütler.²⁷⁷

Karadâvî, nişanlanmanın karşılıklı hak ve sorumlulukların tanındığı ve desteklendiği bir evlilik öncesi hazırlık aşaması olarak önemini vurgulamaktadır. Bu sorumluluklar arasında, erkeğin dikkat etmesi gereken önemli bir unsur, İslâm hukukunun kadına saygı ve güvenlik sağlama prensibini yansıtacak şekilde, kadının mehrinin

²⁷⁵ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 86.

²⁷⁶ el-Bakara 2/235.

²⁷⁷ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Ġetûrat et-tesâhul fî el-ġulvet bil-muġattûbat", <https://www.al-qaradawi.net/node/3636>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 15 Şubat 2025).

kolaylaştırılmasını sağlamaktır. Karadâvî, nişan döneminin yalnızca bir formalite olmadığını; aynı zamanda erkeğin, kadının evliliğe geçişini kolaylaştırmak için duygusal destek sağlaması ve ihtiyaçlarını anlaması adına anlamlı adımlar atabileceği bir zaman dilimi olduğunu belirtmektedir. Bu görüşler, karşılıklı saygı ve adalete dayalı bir ortaklık teşvik eden İslâmi evlilik uygulamalarında kadın ve erkek eşitliğine olan daha geniş inançla uyumlu olarak, nişanlanma aşamasındaki yükümlülükler dengesinin önemini ortaya koymaktadır. Karadâvî'ye göre, nişan yalnızca bir geçiş dönemi değil, aynı zamanda tarafların evliliğe sağlam ve sağlıklı bir şekilde adım atabilmesi için gerekli hazırlıkları yaptıkları önemli bir aşamadır.²⁷⁸

3.1.1.3.2. Flört

Karadâvî'nin İslâm kültüründeki evlilik anlayışında flört olgusuna yönelik yaklaşımı, geniş bir bağlamda incelendiğinde daha derinlemesine anlaşılabilmektedir. İslâm hukuku çerçevesinde flört, evlilik olmadan bir bireye romantik veya cinsel ilgi göstermek olarak tanımlanabilir. Flört meselesini tartışırken, İslâm inancının belirlediği sınırların dikkate alınması gerekmektedir. Karadâvî'ye göre, flört etmek, yasal olarak evlilik bağı bulunmayan bireyler söz konusu olduğunda, özellikle ortada bir yetişkinin bulunmadığı veya durumun İslâm inancının gerektirdiği ahlâka aykırı olduğu durumlarda uygunsuz bir davranış olarak değerlendirilebilir. Karadâvî, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerde İslâmi ilkelere bağlı kalmanın önemini vurgulamaktadır. İslâm öğretisinde iffetin korunması ve günaha yol açabilecek davranışlardan kaçınılması son derece önemlidir.²⁷⁹

Karadâvî'ye göre, günümüz toplumunda evlilik öncesi flörtün savunulması, duygusal bağların denetimsiz bir şekilde gelişmesine ve genellikle istenmeyen sonuçlara yol açarak gençlerin hataya düşmesine neden olabilir. İslâm hukuku, bu tür duygusal bağların yalnızca meşru evlilik ya da zina ile sonlanmasını öngörür; bu bağlamda evlilik, bireyler arasındaki duygusal ve fiziksel yakınlığın İslâm hukuku çerçevesinde meşru bir zemine oturtulması açısından vazgeçilmez bir kurum niteliğindedir. Karadâvî, aşırı inatçılıkla talipleri reddetmenin, gençlerin evlilik yoluna gitmelerini engelleyeceğini ifade eder. İbn Abbas'ın (619/687) rivayet ettiği, *"Birbirini seven iki kişi için, nikâh*

²⁷⁸ Yusuf el-Karadâvî, "The Status of Women in İslâm: Exploring Gender Equality, Women's Rights, and the Roles of Women According to İslâmic Teachings", <https://www.scribd.com/document/514105021/The-Status-of-Women-in-İslâm-by-Yusuf-al-Qaradawi>, *The Status of Women in İslâm* (Erişim 03 Haziran 2023).

²⁷⁹ el-Karadâvî, *el-Üsra*, 15.

kadar güzel bir şey görülmemiştir” hadisine atıfta bulunarak, karşılıklı sevgiye dayalı evliliğin en ideal ilişki biçimi olduğunu vurgular. İslâm, evlilik için gerekli olan nitelikleri dinî ve ahlâki esaslarla belirler ve toplumsal ikiyüzlülükten kaçınılması gerektiğini savunur.²⁸⁰ Karadâvî, müslümanları, inançları hakkında daha derin bilgi edinmek amacıyla eğitimlere katılmaya, evlilik ve ilişkiler bağlamında doğru davranışları ve sınırları anlamak için âlimler arasındaki tartışmalara dâhil olmaya teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, bireylerin İslâm hukukunun belirlediği ilke ve sınırlara bağlı kalarak evlilik ve ilişkilerde uygun davranışları geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlar.²⁸¹

3.1.1.4. Evlenme Akdi

Evlenme akdi, İslâm hukukunda evliliğin temelini oluşturur.²⁸² Karadâvî, evlenme akdinin tanımını, hukuki hükmünü, unsurlarını ve şartlarını ayrıntılı bir şekilde ele almakta, ayrıca evlenme akdi türlerini de kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bu analiz, evlilik sürecinin İslâm ilkeleri doğrultusunda etkin bir biçimde yönetilmesi ve aile birliğinin sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi açısından önemlidir.²⁸³

Karadâvî, eserlerinde evlilik akdinin eşler arasında başarılı ve uyumlu bir ilişki kurulmasında hayati bir unsur olduğunu vurgular. Bu sözleşme, her iki tarafın hak ve sorumluluklarını koruyarak adil ve dengeli bir ortaklık sağlamak amacıyla yasal bir çerçeve işlevi görmektedir. Karadâvî’nin İslâm hukuku çerçevesindeki evlilik akdi yorumu, anlaşılmaya dâhil edilmesi gereken temel unsurlar üzerinde durmaktadır. Özellikle, damadın geline ödediği zorunlu ödeme olan mehirin sevgi ve bağlılığın bir simgesi olarak önemine dikkat çekmektedir.²⁸⁴ Mehirin, damadın mali durumu ve gelinin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak makul ve karşılıklı olarak mutabakata varılan bir miktar olması gerektiğini savunmaktadır.²⁸⁵ Karadâvî’ye göre, İslâm hukukunda mehrin meşruiyeti ve hikmeti, kadınların onurlandırılması ve evlilik kurumunun ciddiyetinin teminatı olarak önemli bir rol oynar. Mehir, erkeğin kadına verdiği bir hediye niteliği taşır

²⁸⁰ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “el-Hubb ve ez-zevâc”, <https://www.al-qaradawi.net/node/3909>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 22 Şubat 2025).

²⁸¹ el-Karadâvî, *el-Üsra*, 21.

²⁸² Sezen Kama, “Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdın 1869 Tarihli Tabiiyyet-İ Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi”, *İstanbul Hukuk Mecmuası* 71/1 (2013), 673.

²⁸³ el-Karadâvî, *İslâm Hukuku*, 74.

²⁸⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Dirâse fî fikhi makâsidi’ş-şerî’a fî asrinâ* (Kahire: el-İttihâd’l-âlemi li ulemai’l-müslimin, 2007), 52.

²⁸⁵ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “Ğalâü’l-muhûr taleb li’l-’usr lâ lil-yûsr”, <https://www.al-qaradawi.net/node/4141>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 26 Şubat 2025).

ve kadının değerini arttıran bir sembol olarak kabul edilir; bunun yanı sıra, kadınların erkeklere maddi bir yük yüklemesinin önüne geçilmesi gerektiği vurgulanır. İslâm hukuku, mehrin, kadının haklarını güvence altına alarak evlilikteki ciddiyeti ve karşılıklı sorumlulukları belirleyen bir araç olarak işlev gördüğünü ifade eder. Evliliğin, hem fiziksel hem de manevi bir bağ olarak tanımlandığı İslâm hukukunda, mehir, bu bağın meşruiyetini pekiştiren ve kutsallığını teminat altına alan bir kurum olarak ele alınır.²⁸⁶

Karadâvî'ye göre, evlilik aklının kritik bir yönü, her iki eşin evlilik içindeki rol ve sorumluluklarının belirlenmesidir. Sözleşmenin, cinsiyet rolleri ve aile birimi içindeki işbölümü konusundaki İslâm kültürüne uygun olarak, karı-kocanın hak ve yükümlülüklerini açıkça tanımlaması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, kocanın karısına maddi destek ve koruma sağlamakla yükümlü olduğunu, kadının ise ailenin genel refahına ve bakımına katkıda bulunmasının beklendiğini ifade etmektedir.²⁸⁷ Karadâvî'nin İslâm kültüründe evlilik, eşlerin rolleri ve sorumlulukları konusundaki görüşlerini değerlendirirken, cinsiyet ilişkileri ve aile hayatı üzerine İslâm kültürünün geniş bağlamını göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir. Karadâvî'nin evlilik sözleşmesine dair yorumları, İslâm ahlâkının temel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde, eşler arasındaki karşılıklı anlayış, işbirliği ve saygının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, evliliğin sadece bireyler arası bir ilişki değil, aynı zamanda toplumsal bir yapının inşasında rol oynadığı da belirtilmelidir. Karadâvî'nin görüşleri, eşlerin birbirine olan sorumluluklarını ve rollerini belirlerken, aynı zamanda bu sorumlulukların İslâmi çerçevede nasıl anlam kazanabileceğine dair önemli bir bakış sunmaktadır.²⁸⁸ Karadâvî'nin bakışı, uyumlu ve başarılı bir evliliğin sağlanmasına yönelik bir çerçeve sunma amacı taşıdığını kabul etmek son derece önemlidir. Bu bağlamda, Karadâvî'nin düşüncelerinin İslâm ilkelerine uyumlu bir evlilik anlayışını teşvik etmeyi hedeflediği vurgulanmalıdır. Eşler arasındaki işbirliği ve anlayışın önemi, aile yapısının sağlam temeller üzerine inşa edilmesi açısından önemlidir.²⁸⁹

²⁸⁶ Mevki'ü Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Hükmü'l-mehr ve hikmetühü", <https://www.al-qaradawi.net/node/3903>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 21 Şubat 2025).

²⁸⁷ el-Karadâvî, *Dirâse fî fikhi makâsîd*, 54.

²⁸⁸ el-Karadâvî, *Dirâse fî fikhi makâsîd*, 57.

²⁸⁹ Merter Rahmi Telkenaroğlu, "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-ekalliyyât (Azınlıklar Fıkhu)", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 56 (Mayıs 2017), 276.

3.1.1.4.1. Evlenme Akdinin Tanımı ve Hükümü

Karadâvî'ye göre evlilik sözleşmesi, her iki tarafın karşılıklı rızasına ve anlayışına dayanmalıdır. Sözleşmenin açık ve net olması tüm şart ve koşulların hem gelin hem de damat tarafından kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁹⁰ Ayrıca, Karadâvî, evlilik sözleşmesinin unsurlarının ve koşullarının evlilik gerçekleşmeden önce belirlenmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu, mehiri, her iki tarafın hak ve sorumluluklarını ve çiftin sözleşmeye dâhil etmek isteyebileceği diğer şartları içermektedir. Karadâvî, evlilik akdinde karşılıklı rıza ve anlayışın önemini vurgulamakta ve tüm şartların her iki tarafça kabul edilmesinin gerekliliğini belirtmektedir. Evlilik şartlarının bu unsurları, aile yapısının ve toplumsal dinamiklerin şekillenmesinde önem arz etmektedir.²⁹¹

3.1.1.4.2. Evlenme Akdinin Unsur ve Şartları

Karadâvî, toplumun ahlâki yapısını güçlendirmek ve bireylerin haklarını korumak amacıyla evlilik akdinin önemli unsurlarına ve şartlarına vurgu yapmıştır. Karadâvî, günümüz toplumlarda ahlâki yozlaşmayla birlikte, evlilik akdinin tescilinin, yani resmi bir kayıt altına alınmasının zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Ona göre nikâh akdi, geleneksel olarak şahitler huzurunda gerçekleştirilen sözlü bir anlaşma olmasına rağmen, tarafların haklarının ve özellikle çocukların nesebinin korunması açısından tescil edilmelidir. Bu yaklaşım, aile dinamiklerinin ve toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için önemlidir.²⁹²

Karadâvî'nin görüşü, nikâhın yalnızca dini bir ibadet ve akit olmanın ötesinde, toplumsal ve hukuki sonuçları olan bir anlaşma olduğunu vurgulamaktadır. Nikâh tescili, evlilik akdinin ispatı ve sonuçları açısından eşlerin haklarını korumanın yanı sıra, miras ve nafaka gibi konularda da önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca, çocukların nesebinin belirlenmesi ve korunması açısından da önemlidir. Bu bağlamda Karadâvî evlilik akdinin tescilini, toplumsal düzenin ve bireylerin haklarının korunması açısından gerekli bir adım olarak değerlendirmektedirler. Bu yaklaşım, aile yapısının ve toplumsal sorumlulukların güçlendirilmesi için önemli bir zemin sunmaktadır.²⁹³

²⁹⁰el-Karadâvî, *Dirâse fî fıkhi makâsîd*, 60.

²⁹¹ Şevîş Hüzza' Ali el-Mehâmid, *Meyseretü'l-fıkhi'l-islamiyyi'l-muâsıra ve melâmihihi* (Amman: Dâr'ul Ammar, 2001), 438.

²⁹² Fatih Çınar, "Karadâvî'ye Göre Fetvanın Değişmesine İmkân Veren Unsurlar", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023), 160.

²⁹³el-Karadâvî, *Dirâse fî fıkhi makâsîd*, 58.

3.1.1.4.3. Evlenme Akdi Türleri

Karadâvî, evlilik akdinin çeşitli türlerini ele almıştır. Ona göre, Hanefî mezhebinin evlilik türleri ve hükümleri konusunda daha kapsayıcı bir görüşü bulunmaktadır. Karadâvî, fetvaların insanlar üzerindeki etkilerinin, sıcak ve soğuk iklimler gibi çevresel faktörlere göre farklılık gösterebileceğini ileri sürmektedir. Bu bakış, İslâm hukukunun dinamik yapısını ve toplumsal koşullara adaptasyonunu anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır.²⁹⁴ İslâm hukukunda evlilik, ömür boyu sürmesi gereken kutsal bir birliktelik olarak değerlendirilmektedir. Ancak boşanma durumunda, evlilik sözleşmesinin hükümlerini anlamak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, boşanmanın hukuki ve toplumsal sonuçları ile evlilik akdinin geçerliliği üzerinde durulması, aile dinamiklerinin ve bireylerin haklarının korunması açısından önemlidir.²⁹⁵ Zahid el-Kevserî'nin (1879-1952) "*el-İşfâk*" adlı eserinde, evlilik akdinin çeşitli türleri hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bununla birlikte, Karadâvî'nin Hanefî mezhebinin evliliğin türleri ve hükümlerine ilişkin daha kapsamlı görüşünü anlamak önem arz etmektedir. Bu bakış açısı, İslâm hukukunun evlilikle ilgili çeşitli uygulamalarını ve anlayışlarını derinlemesine incelemek açısından katkı sağlamaktadır.²⁹⁶

Karadâvî'ye göre, evlilik, bireylerin karşılıklı bağlılıklarını taahhüt ettikleri ciddi bir sözleşme olmanın ötesinde, toplumsal yapıyı inşa eden uzun vadeli bir akittir. Bu bağlamda Karadâvî, muvakkat nikâh veya müt'a nikâhı, yani geçici evlilik, İslâm öncesi dönemde, belirli bir süre için, belirli bir ücret karşılığında yapılan bir ilişki olarak tanımlanmakta olup, müslümanlığın ilk yıllarında seyahat ve fetih gibi durumlarda pratik bir çözüm sunmak amacıyla izin verilmiştir. Ancak, İslâm hukukunun şekillenmesi ile birlikte, bu uygulama tamamen yasaklanmıştır. Karadâvî, geçici evliliğin, İslâm öncesi dönemdeki yaygın zinaya karşı bir çözüm sunduğunu ve toplumun bu tür bozulmuş pratiklerden arındırılmasını hedeflediğini ifade etmektedir. Geçici evliliklerin yasaklanması, iffet, düzen ve ahlâki değerlerin korunmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilir. İslâm hukuku, bireylerin sağlıklı, ahlâki ve istikrarlı evlilikler kurmalarını teşvik ederken, sahabe döneminde özellikle savaşçılar için uygulanan geçici evlilikler,

²⁹⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Medhâl li-diraseti 'ş-şeriatî'l islâmiyye* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1990), 297.

²⁹⁵ Yusuf el-Karadâvî, *İslâm Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*, çev. Vahdettin İnce vd. (İstanbul: Mirac Yayınları, 2011), 3/181.

²⁹⁶ Kâşif Hamdi Okur, "İslâm Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemini) Meselesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 9.

kadınlardan uzak kalmamayı sağlama amacını taşımaktaydı. Ancak zamanla bu uygulama yasaklanmış ve kalıcı, ahlâki temellere dayalı bir evlilik anlayışı benimsenmiştir.²⁹⁷

Karadâvî'nin misyâr nikâhına yönelik yaklaşımı, geleneksel yorumlardan belirgin bir şekilde farklılık göstermekte olup, daha modern ve esnek bir bakış ortaya koymaktadır. Karadâvî, bu evlilik türünün şekil bakımından geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte, uygulanmaması gerektiği yönünde bir görüş sergilemektedir.²⁹⁸ Misyâr nikâhı, kadının bazı haklarından feragat ederek, evlenme akdinin rükün ve şartlarına uygun olarak yapılan bir evlilik türüdür. Bu nikâhta kadın, nafaka, sükna ve kocasının yanında ikamet etme gibi haklarından vazgeçer ve kocası yalnızca belirli zamanlarda ona uğrar. Misyâr nikâhının talebi genellikle erkekten gelir ve birden fazla eşe sahip erkekler daha aktif olarak bu evlilik türünü tercih ederler. Temel özellikleri, kadının bazı haklarından feragat etmesi ve kocanın belirli zamanlarda eşine ziyarette bulunmasıdır.²⁹⁹ Karadâvî, İslâm hukukundaki en geçerli ve kabul gören evlilik türünün, evlenme akdinin unsurları ve şartları çerçevesinde sahih nikâh/nikâh-ı daim, yani sürekli evlilik olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁰ Bu bağlamda, farklı kaynaklarda başka nikâh türlerine de atıfta bulunulmuştur.³⁰¹

Karadâvî, mahremi olmadan hac yapmak isteyen ve yalnızca mahremi elde etmek amacıyla evlenen bir kadın için gerçekleştirilen evlilik, İslâmî ölçütler çerçevesinde geçerli bir evlilik olarak kabul edilmez. Zira bu tür evlilikler, evliliğin asıl amacı olan karşılıklı fayda, huzur, şefkat ve merhamet gibi duygusal bağları tesis etme amacına hizmet etmemektedir. Karadâvî, modern ulaşım olanaklarının (arabalar, uçaklar vb.) gelişmesi ile birlikte, kadınların güvenli bir biçimde hac ibadetini yerine getirebileceğini belirterek, geçmişte geçerli olan bu tür geçici evliliklerin günümüzde artık geçerliliğini yitirdiğini vurgulamaktadır.³⁰²

Karadâvî, belirli aylarda evliliğin caiz olmadığına dair var olan yanlış inançları reddederek, özellikle şevval ve muharrem aylarında evlenmenin haram olduğuna dair

²⁹⁷ Mevki'ü Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "el-Kavlü'l-fâsıl fî nikâhî'l-mut'a", <https://www.al-qaradawi.net/node/4380>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

²⁹⁸ Yusuf el-Karadâvî, *Zevâcû'l-misyâr* (Beyrut: Mektebetu Vehbe li't-tibâ'a ve'n-neşr, 2005), 1-24.

²⁹⁹ Saffet Köse, "Misyâr Nikâhı -Kur'ân ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım-", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 23.

³⁰⁰ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 16.

³⁰¹ Mustafa Harun Kıyık, "Sosyal Bir Hastalık Ve Gayrimeşru Bir Evlilik: 'Nikâhu'l-Makt'", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 354-376.

³⁰² Mevki'ü Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Tezavvuç el-mer'â min racul limucarrad en yekûne mahraman lehâ", <https://www.al-qaradawi.net/node/3988>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 13 Şubat 2025).

görüşlerin İslâm hukukuna aykırı olduğunu savunur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şevval ayında evlendiğini örnek göstererek, bu ayda evlenmenin caiz olduğunu ifade eder. Muharrem ayının, Allah tarafından şereflendirilen haram aylardan biri olmasına rağmen, evlilik ve diğer sevinç verici etkinliklere engel teşkil etmediğini belirtir. Sonuç olarak, Karadâvî, şevval, zilkade, zilhicce ve muharrem aylarında evliliklerin yapılmasında herhangi bir sakınca bulunmadığını ifade etmektedir.³⁰³

3.1.1.4.4. Yusuf el-Karadâvî’nin Evlilik Akdinin Sonuçlarına Yaklaşımı

Karadâvî, evlilik akdinin, taraflar arasında karşılıklı hak ve vecibeler ihdas eden bir ahit olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu akit, yalnızca zıfafla sınırlı kalmayıp, neslin devamı, çocukların terbiyesi ve aile içi mükellefiyetlerin icrası gibi hususları da kapsamaktadır. Karadâvî, ebeveyn ile evlâd arasındaki münasebetin, İslâm hukukunun ailevî muamelâta dair nazariyesinde esas teşkil eden rahmet, meveddet ve emanet kavramları etrafında şekillendiğini belirtir. Bu yaklaşım, ailenin fitrata muvafık bir zeminde teşekkülünü sağladığı gibi, ferdî ve içtimâî ilişkilerin istikrarlı ve ahlâk merkezli bir çerçevede devamına da zemin hazırlamaktadır.³⁰⁴

Eşlerin birbirlerine karşı hak ve vecibelerini bilmeleri ve bunlara riayet etmeleri gerektiği, bu hakların ise hem şer’î naslar hem de örfî teamüller doğrultusunda şekillendiği, Karadâvî tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Aile hayatı, Kur’ân-ı Kerîm’de beyan edilen “*hudûdullâh*” (Allah’ın koyduğu sınırlar) ekseninde teşekkül eder ve bu sınırlar toplumsal örf ile tahkim edilir. Bu çerçevede, erkeğin kadına karşı birtakım temel sorumlulukları bulunmaktadır: mehirin gönül rızasıyla verilmesi, nafaka yükümlülüğü uyarınca eşinin maddî ihtiyaçlarını karşılaması ve muâşeret-i bi’l-ma’rûf gereği güzel muamelede bulunması bunlar arasındadır. Ayrıca malın israf edilmemesi, evde bulunmadığı vakitlerde hanımının mahrem olmayan erkeklerle yalnız kalmaması gibi hassasiyetler de bu kapsamda zikredilir. Kadının ise evlatların terbiyesi, evin düzeni, hayır ve salah üzere eşine destek olması, onun gücünü aşan taleplerden kaçınması gibi vazifeleri vardır. Taraflar arasında sabır, tahammül, yardımlaşma ve ahlâkî destek ilkeleri üzerine kurulu bu denge, aile kurumunun istikrarı açısından elzem görülmektedir.³⁰⁵

³⁰³ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “ez-Zevâc beynel-îdeyn”, <https://www.al-qaradawi.net/node/3709>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 12 Şubat 2025).

³⁰⁴ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 25.

³⁰⁵ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 29.

Karadâvî'nin özellikle önem atfettiği kavramlardan biri olan örf yani ma'rûf, Kur'ânî bir tabir olarak, selîm fitratın ve akl-ı selîmin kabul ettiği, erdemli kimselerin üzerinde ittifak ettiği değerleri ifade eder. Bu kavram, nasların detay vermediği alanlarda, örneğin nafaka miktarı, güzel geçim şekli veya sorumluluk paylaşımı gibi konularda belirleyici olur. Karadâvî'ye göre Müslüman toplumda muteber olan örf, şer'î delil hükmündedir. Nitekim İbn Mes'ûd'un "*Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.*" sözü bu yaklaşımı destekler mahiyettedir. Böylece, evlilik kurumunun istikrarı hem rabbânî hükümlere hem de insanî ve toplumsal kabullere dayandırılarak teminat altına alınır.³⁰⁶

3.1.1.4.5. Evlilik Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar

İslâm hukukunda, nikâh akdi yalnızca taraflar arasında gerçekleşen dünyevî bir birliktelik olarak değil, aynı zamanda ilâhî bir ahit ve mes'ûliyetler bütünü olarak telâkki edilmektedir. Nikâh, hem hukukî hem de ahlâkî boyutları haiz bir müessesedir.³⁰⁷ Bu çerçevede evlilik, yalnızca eşlerin karşılıklı rızâsına dayanan bir sözleşme değil, aynı zamanda her iki tarafın birtakım hakları ve vecîbeleri üstlendiği bir taahhüt niteliğindedir. İslâmî öğretiler, aile hayatının nasıl tanzim edileceğine dair sistematik bir çerçeve sunar ve bu yapının temelinde karşılıklı güven, sadakat ve sorumluluk bilinci yer alır. Bu anlayışta, fertlerin hak talebinde bulunmadan evvel kendi yükümlülüklerini bihakkın yerine getirmeleri beklenir; zira bu, yalnızca adaletin değil, aynı zamanda ihsanın da bir tezâhürüdür. Evlilikte bu anlayışın hâkim kılınması, hem ailenin bekâsını hem de toplumun istikrarını temin eder.³⁰⁸

Karadâvî'ye göre nikâh, tarafların karşılıklı hak ve sorumluluklarını esas alan adil ve dengeli bir akittir. Bu akit, yalnızca şekli bir birliktelik değil; eşlerin birbirlerine karşı riayet etmeleri gereken hakların ve îfâ etmeleri gereken sorumlulukların açık bir ifadesidir. İslâm hukukunda hak arayışından ziyade, kulun vazîfesini ihlâsla yerine getirmesi ön planda tutulur. Zira bireyin yükümlülüklerini gönülden ifa etmesi, karşı tarafın hukukunun zedelenmeden korunmasını sağlar. Karı ile koca arasındaki ilişki, adâlet ve denge esasına dayalı olarak tesis edilmelidir. Bu çerçevede, eşler arasında karşılıklı saygı ve mes'ûliyet şuuruna dayalı bir muâşeret hukuku gözetilmelidir. Kur'ân'da erkeğe "*qavvâm*" sıfatı verilmiş, yani aile içerisinde liderlik sorumluluğu

³⁰⁶ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 35.

³⁰⁷ Geçioğlu - Döner, "İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular", 615.

³⁰⁸ el-Karadâvî, *İslâm Hukuku*, 73.

yüklenmiştir. Ancak bu konum, mutlak bir tahakküm değil; adâlet ve vazife şuuru ile ifa edilmesi gereken bir emânet olarak telâkki edilmelidir. Bu anlayış, aile kurumunu yalnızca bireysel saadet vesilesi değil, aynı zamanda cemiyetin temel yapı taşı olarak konumlandırır.³⁰⁹

3.1.1.4.5.1. Doğum ve Sonuçları

Karadâvî, bir çocuğun doğumunu Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirir. Ebeveynlerin, çocuklarını İslâm öğretilerine ve değerlerine uygun bir şekilde yetiştirme hususunda büyük bir sorumluluğa sahip olduğuna inanır. Bu sorumluluk, onlara nitelikli bir eğitim sunmak ve Allah ile Resulü'ne (s.a.v.) olan sevgiyi aşlamak anlamına gelmektedir.³¹⁰ Karadâvî, çocukların yetiştirilmesinde ailenin önemine dikkat çekmektedir. Ailenin toplumun temel birimi olduğuna ve ebeveynlerin, çocukları için besleyici ve sevgi dolu bir ortam oluşturmaya inanmaktadır. Bu sorumluluk, çocuklara hayatın zorluklarıyla başa çıkmaları için duygusal destek ve rehberlik sağlamayı da içermektedir. Ayrıca, Karadâvî, kadının aile ve toplum içindeki rolünün önemini vurgulamaktadır. Kadınların, çocukların yetiştirilmesinde önemli bir rol üstlendiklerini ve bu rolü etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duydukları destek ve kaynakların sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların eğitimi ve kamusal hayata katılımlarının da önemine vurgu yapmaktadır.³¹¹

3.1.1.4.5.2. Anne-Baba ve Çocukların Birbirine Karşı Görevleri

Karadâvî, ictihadî konularda usulcülerin *“Hakkında kat’î bir delil bulunmayan konulardır.”* ifadesini temel alarak bu tür meseleleri ele almaktadır. Bu temelden hareketle, ictihadın gerçekleştirilebileceği ve gerçekleştirilemeyeceği iki alanı tanımlamak mümkündür. İctihadın yapılamayacağı alan, hem sübût (sabitlik) hem de delâlet (delilin açıklığı) açısından kat’î nassların (kesin metinlerin) ve sabit hükümlerin bulunduğu alanlardır.³¹² Bu hükümler, Kur’ân-ı Kerîm ve mütevâtir sünnetle sabit olmuş, ümmet tarafından icma ile kabul edilmiştir. Beş vakit namaz,³¹³ zekât,³¹⁴ oruç,³¹⁵ haccın

³⁰⁹ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 27.

³¹⁰ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 47.

³¹¹ Erdoğan Köycü, *Dünden Bugüne Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 21.

³¹² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *Mustasfâ*, çev. Yunus Apaydın (İstanbul: Klasik Yayınları, 2006), 2/354.

³¹³ el-İsrâ, 17/78.

³¹⁴ el-Bakara 2/177,271, el-En’âm 6/141, et-Tevbe 9/11, el-Enbiyâ 21/73.

³¹⁵ el-Bakara, 2/184.

farziyeti,³¹⁶ zina,³¹⁷ içki,³¹⁸ faiz³¹⁹ gibi hususların haram olması; anne, kız kardeş, hala ve teyzeyle evlenmenin haramlığı;³²⁰ ayrıca erkek çocuğun, anne-babasının mirasından kız çocuğa kıyasla iki kat hisse alması;³²¹ kadının kocasının mirasından –eğer kocanın çocuğu yoksa– dörtte bir, var ise sekizde bir hisse alması gibi meseleler üzerinde ictihadın yapılamayacağını belirtmek gerekmektedir.³²²

Karadâvî, aile ilişkileri üzerine yazdığı eserlerinde, anne-baba ve çocuklar arasındaki görevlerin ahlâki ve sosyal boyutlarını derinlemesine inceler. Anne-babaların başlıca görevleri arasında, çocuklarına iyi bir eğitim sağlamak; bu bağlamda dini ve ahlâki değerlerin öğretilmesi, bilgi ve beceri kazandırılması yer alır. Ayrıca, sevgi ve şefkatle dolu bir ortam sunmak, çocukların güven duygusunu pekiştirerek sağlıklı bir psikolojik gelişim için elzemdir. Ebeveynler, çocukları dış dünyadan koruma, onlara duygusal destek sağlama ve sorunlarıyla ilgilenme sorumluluğunu taşır. Bunun yanı sıra, davranışlarıyla iyi birer rol model olmalıdırlar.³²³

Çocukların görevleri ise, anne-babalara saygı göstermek ve onların otoritesini kabul etmekle başlar; bu, aile içindeki düzenin sağlanmasına katkı sağlar. Çocuklar, yaşları ilerledikçe aile büyüklerine karşı şefkatli olmalı ve destek sunmalıdır. Aile birliğini korumak adına olumlu iletişim kurmak ve çatışmaları çözmek de onların sorumluluğundadır. İslâm inancına göre, çocukların anne-babaları için dua etmeleri ve onlara iyi davranmaları, hem dini hem de ahlâki bir yükümlülük olarak değerlendirilir. Bu çerçevede, Karadâvî'nin görüşleri, sağlıklı bir aile yapısının temel unsurlarını vurgulamakta ve bireylerin toplumsal gelişimine katkıda bulunmaktadır.³²⁴

3.1.2. Yusuf el-Karadâvî'nin Evliliğin Sona Erdirilmesine ve Sonuçlarına

Yaklaşımı

Evliliğin sona ermesi, İslâm hukuku çerçevesinde ele alınan ve çeşitli hükümlerle düzenlenen önemli bir meseledir. İslâm hukukunda boşanma, hem erkek hem de kadın için belirli kurallar ve süreçler içermekte olup bu durum sosyal ve ahlâki boyutlarıyla da

³¹⁶ Âl-i İmrân, 3/96-97.

³¹⁷ el-İsrâ, 17/32.

³¹⁸ el-Mâide, 5/90.

³¹⁹ el-Bakara, 2/275.

³²⁰ en-Nisâ, 4/23.

³²¹ en-Nisâ, 4/11.

³²² en-Nisâ, 4/12.

³²³ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 49.

³²⁴ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 53.

dikkate alınmalıdır. Boşanmanın sebepleri, usulü ve sonuçları, İslâm'ın temel prensipleri doğrultusunda değerlendirilmekte ve tarafların haklarının korunması esas alınmaktadır. Bu bağlamda, boşanma sürecinin adil ve tarafsız bir şekilde yürütülmesi, toplumda aile yapısının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından kritik öneme sahiptir.³²⁵ Karadâvî, boşanma (talâk), boşanmanın tanımı, boşanma yetkisi ve boşanma türleri gibi konuları, İslâm hukuku evliliğin sona erdirilmesine dair yaklaşımları çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu bağlamda, evliliğin sona ermesi durumunda adaletin sağlanması ve tarafların haklarının korunması, İslâm hukukunun temel prensipleri doğrultusunda büyük bir önem taşımaktadır. Karadâvî, boşanma sürecinin hem sosyal hem de ahlâki boyutlarını dikkate alarak, taraflar arasındaki dengeyi gözetmenin gerekliliğini vurgular ve bu süreçte izlenmesi gereken kuralları belirler. Bu yaklaşım, aile yapısının korunması ve toplumda huzurun sağlanması açısından önemlidir.³²⁶

Karadâvî boşanmanın, son çare olarak değerlendirilmesi gerektiğine ve bu sürecin adil bir şekilde yönetilmesinin önemine vurgu yapar. Bu bağlamda, boşanma sürecinin bir yandan taraflar arasındaki hakların korunmasını sağlarken, diğer yandan toplumsal dengeyi de gözetmesi gerektiğini belirtir. Karadâvî'nin bu yaklaşımı, boşanmanın yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu ortaya koymaktadır.³²⁷

Karadâvî'nin evliliğin sona erdirilmesine dair yaklaşımı, İslâmi hukukun niyet ve maksatları üzerine inşa edilmiş derin bir anlayışı yansıtmaktadır. Karadâvî, özellikle evlilik ve boşanma gibi hayati konularda şaka yoluyla gerçekleştirilen eylemlerin hukuki geçerliliğine dair hükümlerin kabul edilemez olduğunu vurgular. Bu görüş, İslâm'ın *'Ameller niyetlere göredir.'*³²⁸ hadisine ve *'İşlerin hükmü maksatlara göredir.'*³²⁹ kuralına dayanmaktadır. Karadâvî, şâri'in hata, unutma ve tehdit gibi durumların sonuçlarını geçersiz sayan sâbit naslarına³³⁰ atıfta bulunarak, bu tür durumlarda niyetin esas alınması gerektiğini ifade eder. Nikâh ve boşanma konularında niyetin dikkate alınmasının zorunlu olduğunu savunan âlimlerin görüşlerini destekler. Ayrıca, bu görüşü tarihsel olarak Ahmed b. Hanbel (241/855) ve İmam Mâlik (179/795) gibi önemli İslâm

³²⁵ Erol - Gökalp, "Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı", 11.

³²⁶ Kahraman, "İslâm Hukukuna Göre Boşanma", 27.

³²⁷ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 22.

³²⁸ Muhammed Enver Şah b. Muazzam Şah el-Keşmiri, *Sahîh-i Buhârî kitâbu'l-îmân şerhi*, ed. Melikşah Sezen, çev. Hamza Burak Çiçek (İstanbul: Tahkik Yayınları, 2020), 25.

³²⁹ Ali Himmet Berkî (ed.), *Açıklamalı Mecelle* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990), 20.

³³⁰ el-Keşmiri, *Kitâbu'l-îmân şerhi*, 124.

âlimlerine atfeden Şevkânî (1250/1834) ve Hattâbî'nin (388/998) argümanlarını ele alır. Hattâbî'nin evlilikle ilgili konularda ciddiyet ve ihtiyat sağlama amacıyla bu hadisi delil olarak sunmasının önemini vurgular. Karadâvî, şaka yoluyla yapılan evlilik ve boşamanın hukuki (kazaî) geçerliliğini kabul etmezken, bu tür işlemlerin dini (diyanî) açıdan, yani Allah ile kul arasındaki ilişkide, niyet olmaksızın geçerli olmayacağını ifade eder. Bu yaklaşım, İslâm hukukunun niyetin olmadığı durumlarda, özellikle şaka yoluyla gerçekleştirilen evlilik ve boşama eylemlerinin, aile yapısını ve bireylerin hayatını temelden etkileyebilecek kararları hafife almayan, derin bir insani ve dini hassasiyeti yansıttığını göstermektedir.³³¹

Karadâvî'nin bu yaklaşımı, İslâm hukukunun bireylerin iç dünyasına ve niyetlerine verdiği önemi vurgulamakta, aynı zamanda sosyal düzenin korunması ve bireyler arasındaki ilişkilerin sağlam temellere dayandırılması gerekliliğini ifade eden kapsamlı bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukuku, şaka yoluyla gerçekleştirilen eylemlerin potansiyel olarak yıkıcı sonuçlarını önlemeye yönelik ihtiyati tedbirler almayı ve bireylerin niyetlerini esas alarak adaleti sağlamayı hedeflemektedir. Bu, hem bireylerin haklarının korunması hem de toplumun bütünlüğünün gözetilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, Karadâvî'nin görüşleri, İslâm hukukunun dinamik ve insani bir bakışla ele alınmasını sağlamaktadır.³³²

3.1.2.1. Yusuf el-Karadâvî'nin Evliliğin Sona Erdirilmesine Yaklaşımı

3.1.2.1.1. Evliliğin Sona Erme Şekilleri

Karadâvî, İslâm hukukunda evliliğin sona erme şekilleri üzerine kapsamlı bir inceleme gerçekleştirmektedir. Boşanma, eşin ölümü ve bazı özel durumlar (zina, dinden dönme gibi) evliliğin sona erme nedenleri arasında yer almaktadır. Karadâvî, İslâm'ın kolaylık sağlayan bir din olduğunu vurgulayarak, boşanmanın meşru bir eylem olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Boşanmanın yasallığı, üç defa boşanma hakkı ve iddet süresi boyunca eşlerin yeniden birleşme olasılığı gibi konulara dair derinlemesine analizlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Karadâvî'nin çalışmaları, İslâm hukukunun toplumsal gerçekliklere ve bireysel ihtiyaçlara nasıl yanıt verdiğini göstermektedir.³³³

³³¹ Yusuf el-Karadâvî, *İslâm Fıkhnı Yeniden Okumak*, çev. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2012), 78.

³³² Kahraman, "İslâm Hukukuna Göre Boşanma", 61.

³³³ Yusuf el-Karadâvî, *Medhâl li-ma'rifeti'l-islâm* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996), 16.

Boşanmayı (talâk) İslâm hukukunun temel konularından biri olarak ele alan Karadâvî'nin bu konudaki görüşleri, hukuki ve ahlâki boyutları kapsayan derin bir anlayışı yansıtmaktadır. Karadâvî'ye göre boşanma, evliliğin sona erdirilmesi için son çare olarak değerlendirilmelidir ve bu süreçte adaletin sağlanması kritik bir öneme sahiptir. Karadâvî, boşanmayı evliliğin resmi olarak sona erdirilmesi olarak tanımlamakta ve iki ana türde ele almaktadır: Bain talâk, eşlerin birbirlerinden tamamen ayrılmasını sağlarken, ric'i talâk, belirli bir süre zarfında eşlerin yeniden bir araya gelme olanağını korumaktadır. Boşanma eyleminin geçerliliği açısından niyetin önemi üzerine özellikle dikkat çekmektedir. Dolayısıyla daha önce dile getirdiğimiz İslâm'ın temel prensiplerinden biri olan *'Ameller niyetlere göredir.'* hadisi, boşanma sürecinde de geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda, boşanma eyleminin ciddi bir niyetle gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.³³⁴

Boşanmanın ardından tarafların haklarının korunması büyük bir önem taşımaktadır. Karadâvî, nafaka, çocukların bakımı ve mal paylaşımı gibi konularda İslâm hukukunun öngördüğü adil hükümler çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, boşanmanın sosyal sonuçlarını dikkate alarak aile yapısının korunmasının önemine vurgu yapmakta ve bu sürecin toplumsal huzuru etkileyen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Sonuç olarak Karadâvî'nin boşanma konusundaki görüşleri, İslâm hukukunun dinamik yapısını ve bireyler arası ilişkilerin ahlâki boyutlarını göz önünde bulundurarak, adaletin sağlanmasının ve niyetin öneminin altını çizmektedir. Dolayısıyla boşanma, yalnızca bir hukuki işlem değil, aynı zamanda bireylerin ve toplumun ruhsal ve sosyal yapısına derinlemesine etki eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir.³³⁵

3.1.2.1.2. Boşanma (Talâk)

Boşanma (talâk), Karadâvî'nin eserlerinde merkezi bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Boşanma, evliliğin sona erdirilmesine yönelik hukuki bir yöntem olarak tanımlanmakta olup İslâm hukukunda üç talâk kuralı, boşanma şartları ve iddet süresi gibi temel unsurlarla düzenlenmiştir. Karadâvî, boşanma sürecinde hem erkeğin hem de kadının sahip olduğu haklar ve yükümlülükler üzerine detaylı bir inceleme gerçekleştirmekte ve boşanmanın adaletli bir şekilde yürütülmesinin önemini

³³⁴el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 58.

³³⁵el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 59.

vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Karadâvî'nin çalışmaları, İslâm hukukunun sosyal adalet ilkeleriyle nasıl uyumlu olduğunu gözler önüne sermektedir.³³⁶

3.1.2.1.3. Boşanmanın Tanımı

Karadâvî, boşanmayı evlilik bağı sonlandıran hukuki bir işlem olarak tanımlamaktadır. İslâm'ın, evliliğin sona ermesi gereken durumlarda adalet ve merhamet ilkelerine dayanan bir süreç öngördüğünü vurgulamaktadır. Boşanma sürecinde kadının korunması, nafaka, miras ve iddet süresi gibi meselelerin adil bir şekilde ele alınmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Karadâvî, boşanmanın tanımı ve uygulamasında İslâm hukukunun öngördüğü prensiplerin, bireylerin haklarını koruma ve adaleti sağlama amacı taşıdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, boşanmanın sadece bir sona erdirme eylemi değil, aynı zamanda bireylerin haklarının teminat altına alındığı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.³³⁷

3.1.2.1.4. Boşanma Selahiyeti

Karadâvî, boşanma yetkisinin İslâm hukukunun temel prensiplerinden biri olduğunu ve bu yetkinin adalet ve merhamet ilkeleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Boşanma yetkisinin, evlilik sözleşmesinin bir unsuru olarak kabul edildiğini belirtmekte ve bu yetkinin, çeşitli şartlar altında hem erkek hem de kadın tarafından kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Karadâvî, boşanma sürecinin tarafların haklarını koruma ve sosyal adaleti sağlama amacını güttüğünü vurgulayarak, İslâm hukukunun bu konudaki esnekliğini ve öngördüğü ilkeleri detaylandırmaktadır.³³⁸

Karadâvî'ye göre, boşanma yetkisi, zaruret hallerinde veya evlilik birliğinin temel amaçlarından biri olan huzur ve mutluluğun sağlanamadığı durumlarda devreye girmektedir. İslâm hukukunda boşanma, son çare olarak kabul edilmekte olup taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için öncelikle arabuluculuk ve danışmanlık yöntemlerine başvurulması teşvik edilmektedir. Bu çerçevede Karadâvî, boşanmanın aile yapısının korunması ve bireylerin psikolojik ve sosyal refahlarının sağlanması açısından dikkatlice değerlendirilmesi gereken bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.³³⁹

³³⁶el- Musned, 5/266.

³³⁷Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 22.

³³⁸el-Karadâvî, *Medhâl li-ma'rifeti'l-islâm*, 127.

³³⁹ Berkî, *Açıklamalı Mecelle*, md. 21.

3.1.2.1.5. Boşanma Türleri

Karadâvî, İslâm hukukunda boşanma türlerini talâk, hul' ve tefrik³⁴⁰ gibi üç temel kategori altında kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Talâk, erkeğin belirli şartlar ve dönemler içinde evlilik birliğini sona erdirme hakkını ifade eder ve bu hak, sosyal ve hukuki düzenlemelere tabidir. Hul', kadının boşanma talebini, genellikle maddi bir tazminat sunarak gerçekleştirmesine olanak tanır; bu durum, kadının haklarını korumaya yönelik bir düzenleme olarak öne çıkar. Tefrik ise, taraflar arasındaki uyuşmazlık durumunda mahkeme tarafından verilen bir boşanma kararıdır ve hukukun üstünlüğü ilkesine dayanarak tarafların haklarını korumayı amaçlar. Karadâvî, bu boşanma mekanizmalarının çeşitliliğini ve uygulama şekillerinin sosyal, ekonomik ve hukuki dinamiklerle ilişkisini derinlemesine incelemektedir.³⁴¹ Tefrik, evlilik birliğinin sürdürülemeyeceğine dair haklı sebeplerin mahkeme tarafından kabul edilmesi durumunda devreye giren bir boşanma türüdür.³⁴² Bu bağlamda, Karadâvî, boşanma süreçlerinde adaletin sağlanmasına ve tarafların haklarının korunmasının önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle, mahkeme kararlarının adil bir şekilde verilmesi, tarafların sosyal ve hukuki statülerinin güvence altına alınması açısından kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla tefrik, hem bireysel hakların korunmasını hem de toplumsal adaletin tesisini amaçlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir.³⁴³

Karadâvî, bir fetvasında İslâm hukukunda boşanmanın yine üç ana kategoride ele alındığını ifade etmektedir. İlk olarak, cinsel ilişki gerçekleşmeden yapılan boşama, geri alınamaz ve bu durumda bekleme süresi (iddet) uygulanmaz.³⁴⁴ İkinci olarak, hul' adı verilen boşama, kadının kocasına fidye ödeyerek kendisini serbest bırakmasıdır.³⁴⁵ Üçüncü olarak ise, boşanan kadının eski kocasıyla yeniden evlenebilmesi için, başka bir erkekle evlenmesi gerektiği durumu söz konusudur.³⁴⁶ Karadâvî, bu üç boşama türü dışında, şeriatın kocanın eşine geri dönme hakkını dışlamadığını vurgulamaktadır.³⁴⁷

³⁴⁰ İsmail Durmuş, "Tefrik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/275-277.

³⁴¹ el-Karadâvî, *İslâm Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*, 3/93-334.

³⁴² Osman b. Abdurrahman İbn Salâh, *Fetâvâ ve Mesâilü İbni's-Salâh*, ed. Abdülmûti Emin Kal'acı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/32.

³⁴³ Muhammed b Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fühûl*, ed. Ahmed İzzü İnâye (Dimaşk: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1999), 1/251.

³⁴⁴ el-Ahzâb 103/49.

³⁴⁵ el-Bakara 2/229.

³⁴⁶ el-Bakara 2/230.

³⁴⁷ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Zevâc el-mar'eti ba'de et-talâk er-reca'î", <https://www.al-qaradawi.net/node/3652>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

Karadâvî, başka bir fetvasında, İslâm hukukunda boşanma konusunu üç ana kategori çerçevesinde ele almanın yanı sıra, anlaşmazlık durumlarında çözüm için iki hakem atanmasını öngörmektedir. Bu hakemler, tarafların barışmasını sağlamak amacıyla arabuluculuk yapma yetkisine sahip olup, barış sağlanamadığı takdirde boşanma kararı verebilmektedir. Ayrıca, bir erkeğin cinsel kusur sebebiyle ilişkide bulunmaması veya karısına zarar vermesi gibi durumlarda boşanmayı gerektiren sebepler arasında yer almaktadır. Zarar verme, nafaka temin etmekten kaçınma veya haksız yere fiziksel şiddet uygulama gibi eylemler, kadının boşanma talebini haklı kılmaktadır. Karadâvî, İslâm hukuku bu tür durumlarda adaletin sağlanması ve kadının korunması adına çeşitli düzenlemeler getirdiğini belirtmekte olup, her bir boşama türünün, belirli İslâmi kurallar ve şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmesinin, kadının haklarını koruma ve boşanmanın adil bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlama amacını güttüğünü ifade etmektedir.³⁴⁸

Karadâvî, İslam hukukuna göre, bir müslümanın eşler arasında adalet sağlanabileceği ve gücünün yettiği takdirde başka bir kadınla evlenmesine izin verildiğini ifade etmektedir. Ancak Avrupa ve Batı ülkelerinde, bu tür evlilikler yasal engellerle karşılaşmaktadır. Karadâvî, hastalık nedeniyle rahmi alınan, cinsel ilişkiye giremeyen ya da çocuk sahibi olamayan kadınların kocaları için ikinci evliliği helal ve meşru bir seçenek olarak sunmaktadır. Erkek, resmi olarak başka bir kadınla evlenebilir, ancak hasta eşiyle evlilikte bekleme süresi geçtikten sonra, eğer kadın geri dönmezse, yeni bir mehirle evlilik gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Avrupa ve Batı'daki yasal düzenlemelere göre, resmi evlilik olmasa da, Karadâvî'ye göre bu kadın hala kocasının eşidir. Ancak koca öldüğünde, yasal olarak karısı olmadığı için mirasçı olamayacak; bu durumda miras, vasiyetname ile düzenlenmelidir.³⁴⁹

Karadâvî'ye göre, müebbet hapis cezasına çarptırılan bir kadının kocasından boşanma talep etmesi durumunda, eşlerin en önemli sorumluluğu sabırlı olmak ve birbirlerine destek olmaktır. Kadın, özellikle çocukları varsa, esir veya tutuklu kocasına karşı sabırlı olmalı ve onun geri dönmesini beklemelidir. Ancak, kocası uzun süre hapiste kalmışsa ve dört yıl veya daha fazla bir süre ayrı kalmışlarsa, bazı İslâm mezheplerine göre kadının boşanma talep etmesinde bir sakınca yoktur. Bu durumda, koca, eşine boşanma kararı verme hakkı tanıyarak doğru ve şerefli bir davranış sergilemelidir. Mısır

³⁴⁸ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "et-Talâk bi yedi'r-recul... fe mâzâ temlikü'z-zevcetü'l-kârihe", <https://www.al-qaradawi.net/node/4281>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

³⁴⁹ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "et-Talâk er-resmî lil-zevâc bi-uğrâ", <https://www.al-qaradawi.net/node/3873>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 14 Şubat 2025).

örneklerinde, bazı kadınlar sabır göstererek boşanmayı reddetmiş, bazıları ise dışsal baskılarla boşanmayı tercih etmiştir. Ancak, siyasi durum değiştikçe, serbest kalan koca ve eşinin durumu, özellikle çocukları varsa, daha karmaşık bir hal alabilir.³⁵⁰

Karadâvî, şartlı boşanmayı, belirli bir koşulun gerçekleşmesi durumunda hüküm doğuran bir boşanma beyanı olarak değerlendirmekte ve bu beyanın yemin niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Karadâvî'ye göre, şarta bağlı olarak yapılan bu tür boşanma ifadeleri, şartların fiilen yerine gelmemesi hâlinde açık bir boşanma sayılmamakta; bilakis, mecâzî bir boşanma olup yemin kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ilgili şahsın, şart gerçekleşmediği hâlde boşanmanın vuku bulduğu yönündeki beyanı, yemin ihlali anlamına geldiği için kefarete gerektirmektedir. Karadâvî, bu kefaretin ise on fakiri doyurmak ya da giydirmek suretiyle yerine getirildiğini belirtmektedir. Ayrıca Karadâvî, şartlı boşanma hâllerinde, öngörülen şartın gerçekleşmemesi durumunda boşanmanın geçerli olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu gibi durumlarda geri dönmeyen de mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu yaklaşım, Şeyhülislâm İbn Teymiyye ile öğrencisi İmam İbn Kayyım el-Cevziyye'nin benimsediği görüşlerle örtüşmekte ve Karadâvî tarafından da İslâm'ın genel maksatlarına ve aile kurumunu muhafaza etme ilkesine en uygun yorum olarak değerlendirilmektedir.³⁵¹

3.1.3. Evliliğin Sona Ermesinden Doğan Hükümler

İslâm hukuku, bireylerin sorumlulukları ve hakları üzerinde durarak her bir kişinin yükümlülüklerini yerine getirmesi ve haklarını talep etmesi gerektiği ilkesine rehberlik eder.³⁵² Karadâvî, özellikle evliliğin sona ermesi durumunda devreye giren hukuki düzenlemeleri ele alarak İslâm hukukunun bu süreçte kadın ve erkeklerin haklarını nasıl koruduğunu kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. O, boşanma sonrası kadının beklemesi gereken süreyi ifade eden iddetin soybağının korunması ve evliliğin resmi olarak sona erdirilmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. İddet, aynı zamanda kadının boşanmanın ardından yeniden evlenme hakkını elde etmesi için gerekli bir geçiş dönemi olarak da değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu süre, hem kadın hem de erkek için hukuki ve sosyal açıdan önemli sonuçlar doğurmaktadır. Karadâvî, bu

³⁵⁰ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Taleb züvecet es-sicîn et-ţalak li-sicinihi", <https://www.al-qaradawi.net/node/3774>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Şubat 2025).

³⁵¹ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "et-Talâk el-mu'allak", <https://www.al-qaradawi.net/node/3864>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

³⁵² Yusuf el-Karadâvî, *Şerî'atü'l-İslâmi's-sâliha li't-tatbîk fî kulli'z-zamân ve'l-mekân* (Kahire: Dâru't-Takvâ, 1993), 20.

bağlamda, iddet süresinin, İslâm hukukunun adalet ve hakları koruma ilkesine uygun bir şekilde düzenlendiğini ortaya koymaktadır.³⁵³ Karadâvî, evliliğin sona ermesiyle birlikte ele alınması gereken önemli meseleler arasında mehir, nafaka ve çocukların velayeti gibi konuların bulunduğunu ifade etmektedir. Özellikle, kadının mali güvencesinin sağlanması ve çocukların refahının korunması, İslâm hukukunun temel amaçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, mehir, boşanma sırasında kadının haklarının teminat altına alınmasını sağlarken; nafaka, boşanma sonrasında kadının ve çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından kritik bir öneme sahiptir.³⁵⁴ Çocukların velayeti ise, onların fiziksel ve duygusal gelişimlerinin güvence altına alınması için hukuki bir çerçeve sunmaktadır. Karadâvî, bu unsurların İslâm hukukunun adalet ve hakların korunması ilkesine uygun olarak düzenlendiğini vurgulamaktadır.

Karadâvî, boşanma sürecinde adaletin sağlanmasının ve taraflar arasındaki hakların adil bir şekilde dağıtılmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, uygulanan hükümlerin İslâm'ın merhamet ve adalet ilkeleriyle uyumlu olduğunu ifade etmekte ve bireylerin sosyal ve mali durumlarının korunmasına yönelik düzenlemeler içerdiğini vurgulamaktadır. Bu durum, boşanma sürecinin, tarafların haklarının güvence altına alınmasının yanı sıra, toplumsal barışın ve istikrarın sağlanması açısından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Karadâvî, İslâm hukukunun, boşanma süreçlerinde bireylerin ihtiyaçlarını ve haklarını dikkate alarak adil bir çözüm sunmayı amaçladığını belirtmektedir.³⁵⁵

Karadâvî'nin eserlerinden derlenen bu bilgiler, İslâm hukukunun evliliğin sona ermesi, boşanma süreçleri ve sonrasında ortaya çıkan hükümlerle ilgili detaylı ve kapsamlı bir bakış açısı sunar. Karadâvî'nin çalışmaları, boşanma ve evliliğin sona ermesiyle ilgili konuların İslâm hukukunda nasıl ele alındığını ve bu süreçlerde adalet, merhamet ve insani değerlerin ön plana çıkışını gösterir.

3.1.3.1. İddet

Karadâvî, İslâm hukukunun pratik yönlerine dair çeşitli kolaylıkları ele alırken, bu bağlamda İbn Nüceym'e (1005/1596) atıfta bulunarak bazı örnekler sunmaktadır. Bu örnekler arasında, hayız döneminde oruçların kaza edilmesine karşın namazların kaza

³⁵³ Yusuf el-Karadâvî, *fî fikhi'l ekalliyâtî'l müslime* (Kahire: Dârü's-Şürûk, 2001), 105.

³⁵⁴ el-Karadâvî, *fî fikhi'l ekalliyât*, 106.

³⁵⁵ Yusuf el-Karadâvî, *el-İctihâd fî ş-şer'i'ati'l-islâmiyye maa nazarâti't-tahlîliyye fî'l-ictihâdi'l-mu'âsir* (Kuveyt: Dârü'l-Kalâm, 1996), 116.

edilmemesi, baygın durumdaki bireyler için namazın düşmesi, denizde baş dönmesi olasılığına karşı namazın oturarak kılınabilmesi, haccın ömür boyunca yalnızca bir kez farz kılınması, zekâtın malın kırkta biri oranında verilmesi, zorunlu durumlarda başkalarının malından yararlanma imkânı, vasî veya velinin yetim malından yaptığı işle orantılı olarak faydalanabilmesi, boşanmanın meşru kabul edilmesi, üçüncü boşama öncesinde iddet süresi içinde eşlerin birbirine dönme imkânının bulunması ve ölüm durumunda vasiyetin meşru sayılması gibi durumlar yer almaktadır.³⁵⁶

Karadâvî, boşanma sonrası kadının beklemesi gereken iddet dönemine ve bu dönemin önemine dair İslâmî hükümler çerçevesinde kapsamlı bir açıklama sunmaktadır. İddet, boşanan kadının belirli bir süre boyunca beklemesini gerektiren bir süreç olup, bu süre zarfında kadının durumu ve hakları açısından çeşitli hukuki ve sosyal boyutlar içermektedir. İddetin, boşanmanın sonuçlarını netleştirme, kadının hamilelik durumunu tespit etme ve yeni bir evlilik için uygun bir zemin hazırlama gibi işlevleri bulunmaktadır. Ayrıca, bu dönemin kadının psikolojik ve sosyal açıdan yeniden yapılanmasına katkı sağladığı da vurgulanmaktadır. Karadâvî, iddetin İslâm hukukundaki yerini ve anlamını derinlemesine ele alarak bu sürecin kadının haklarına ve toplum içindeki rolüne etkilerini inceler.³⁵⁷ Karadâvî, iddet süresinin dört ay on gün olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, Allah Teâlâ'nın "*Hamile olanların iddeti ise, doğum yapmalarına kadardır.*" (et-Talâk, 65/4) ayetine dayanarak, kadınların iddet sürelerini doğum yaparak tamamlamalarının ve ardından yeniden evlenme hakkına sahip olmalarının bir engel teşkil etmediğini belirtir. Bu durumda, kadın doğum yaparak bekleme süresini tamamladıktan sonra evlenme hakkını kullanabilir ve bu durumun herhangi bir sakıncası yoktur.³⁵⁸

Karadâvî'nin iddet konusundaki görüşleri, Kur'ân, sünnet, sahabe kavillerini ve İslâm âlimlerinin farklı yorumlarını dikkate alarak detaylı ve açıklayıcı bir analiz sunmuştur. Bu durum, onun meselelere çok yönlü bir bakışla yaklaştığını ve çağdaş müslüman toplulukların karşılaştığı sorunlara pratik çözümler üretmeye çalıştığını göstermektedir. Karadâvî, bu meseleleri değerlendirirken, tarihsel ve kültürel bağlamları

³⁵⁶ İbn Nüceym Zeynüddin bin İbrahim bin Muhammed, *el-Eşbah ve'n-Nazair 'ala Mezhebi Ebu Hanife*, ed. Şeyh Zekeriya İmirat (Beyrut: Dâr'ul-Kutub el-İlmiyye, 1999), 84.

³⁵⁷ el-Karadâvî, *Medhâl li-diraseti's-şeriatî'l islâmiyye*, 127.

³⁵⁸ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Hükmü men'i el-ebnâi ummihim min ez-zevâci ve hükmü te'annüt velîyi el-mer'eti fi emri zevâcihâ", [https://www.al-qaradawi.net/content, Fetâvâ ve Ahkâm](https://www.al-qaradawi.net/content/Fetâvâ%20ve%20Ahkâm) (Erişim 17 Mart 2025).

da göz önünde bulundurarak, hukuki uygulamaların güncel duruma entegrasyonu için önerilerde bulunmaktadır.³⁵⁹

3.1.3.2. Çocuk Bakımı ve Terbiyesi (Hıdâne)

İslâm hukukunda eğitim ve öğretim, bireyin kişiliğinin ve karakterinin şekillendirilmesinde önemlidir. Karadâvî, eğitimin çocuk yetiştirilmesindeki belirleyici rolüne dikkat çekerek çocuğu sağlam bir eğitim ile yetiştirmenin onda ahlâki ve manevi değerler duygusunu geliştireceğini vurgular. Bu durum, çocukların sorumlu, merhametli ve bütünlüklü yetişkinler olarak büyümelerine ve topluma olumlu katkılarda bulunmalarına yardımcı olmaktadır.³⁶⁰

Karadâvî'nin çocuk bakımı konusundaki görüşleri, çocuğun ahlâki ve manevi gelişimine büyük önem veren İslâmi öğretilere derin bir şekilde kök salmıştır. Çocuk bakımı yaklaşımı, sevgi ve merhamet kavramları etrafında şekillenmektedir; bu iki unsurun çocuğun genel refahı ve gelişimi için gerekli olduğuna inanmaktadır. Sevgi ve merhamet, ebeveynler ile çocuklar arasında sağlıklı bir ilişkinin temeli olarak kabul edilmektedir. Ebeveynler, bu tür bir ortam sağlayarak çocuklarının duygusal ve psikolojik gelişimlerini destekleyebilirler. Karadâvî, böyle bir ortamın çocuklarda güvenlik ve aidiyet duygusunu güçlendirdiğini ve bu durumun özsaygı ile güven için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, çocuklarda empati ve naziklik gibi olumlu kişilik özelliklerinin gelişimini teşvik etmektedir.³⁶¹

Karadâvî, ebeveynlerin çocuklarının kişiliklerini şekillendirmede ve doğru değerleri aşılama da merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarında görmek istedikleri erdemleri sergileyerek örnek olmaları gerektiğine dikkat çeker. Bu bağlamda, ebeveynlerin bazı temel sorumlulukları şunları içermektedir:³⁶²

- Çocukların hayatın zorluklarının üstesinden gelmelerine yardımcı olmak amacıyla uygun rehberlik ve yönlendirme sağlamak.
- Çocuğun iyi ahlâk, saygı ve alçakgönüllülük gibi değerleri öğrenmesini sağlamak.
- Çocuğun inancı ve maneviyatı ile güçlü bir bağ geliştirmesini teşvik etmek.

³⁵⁹ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 46.

³⁶⁰ Yusuf el-Karadâvî, *el-Gasâ 'isü 'l- 'âmme li-l-İslâm* (Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 1977), 34.

³⁶¹ el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 66.

³⁶² el-Karadâvî, *Müslüman Aile*, 48.

- Resmi veya dini eğitimleri kapsamında çocuğun eğitimine destek olmak.

Karadâvî, çocuk bakımı, yetiştirme ve eğitim, sevgi ve merhamet ile ebeveynlerin çocuğun karakterinin şekillendirilmesindeki rolü üzerinde durmaktadır. Ebeveynler, bu prensiplere uyarak çocuklarını ahlâki olarak düzgün, sorumlu ve merhametli yetişkinler olarak yetiştirmelerine yardımcı olabilir ve topluma olumlu katkılarda bulunabilirler.³⁶³ Karadâvî'ye göre, çocuk bakımı ve disiplininde açık sınırlar ve beklentiler belirlemek önemli bir unsurdur. Bu, çocuklara kendilerinden neyin beklendiğinin, ister davranışsal ister ahlâki ve dini değerlere bağlılık açısından, açık bir şekilde anlatılmasını içermektedir. Sınırlar belirlendiğinde, çocukların bu beklentileri içselleştirmeleri ve güçlü bir öz disiplin duygusu geliştirmeleri daha muhtemeldir. Bu beklentilerin, çocuğun yaşına uygun ve anlaşılır bir şekilde iletilmesi önem arz etmektedir. Böylece, ebeveynler ve bakıcılar, çocukların sorumluluk ve kendi eylemlerinden hesap verebilirlik duygusunu geliştirmelerine katkı sağlayabilirler.³⁶⁴

Açık sınırlar ve beklentiler belirlemenin yanı sıra Karadâvî, disiplin uygulamalarında pozitif pekiştirme ve övgünün temel bir araç olarak kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, olumlu bir öz imajı teşvik etmekte ve çocukların arzu edilen davranışları sürdürmelerini desteklemektedir. Çocuğun iyi davranışlarının veya başarılarının övülmesi, yalnızca olumsuz davranışlara odaklanmaktan daha etkili olabilmekte; zira bu durum, çocukların başarılı olabilecekleri ve başarıya değer oldukları inancını pekiştirmektedir. Pozitif pekiştirme yöntemlerinden bazıları şunlardır:³⁶⁵

- Görevleri tamamlama veya iyi davranış sergileme üzerine verilen sözlü övgü.
- Başarıları için çocuklara küçük ödüller veya ayrıcalıklar tanımak.
- Çocuğun çabalarını teşvik etmek ve destek sağlamak.

Olumlu pekiştirmenin uygulanması yoluyla ebeveynler, çocuklarının içsel motivasyonunu ve başarı duygusunu geliştirerek dışsal sonuçlara olan bağımlılıklarını azaltma yeteneğine sahip olmaktadır. Karadâvî, çocukları disipline ederken cezanın rolünü tanıırken, bu uygulamaya yönelik belirli sınırlamalar getirilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Cezanın, diğer tüm seçeneklerin tükenmesi ve çocuğun davranışının bunu gerektirmesi durumunda, son çare olarak kullanılmasının gerektiği belirtilmektedir.

³⁶³ Yusuf el-Karadâvî, *el-İslâm hadâretü'l-gad* (Doha: y.y, 1993), 64.

³⁶⁴ el-Karadâvî, *el-Üsra*, 41.

³⁶⁵ el-Karadâvî, *el-Üsra*, 60.

Ayrıca uygulanan cezanın işlenen suça orantılı olması ve asla aşırı veya kötüye kullanım içermemesi gerektiği vurgulamaktadır. Karadâvî, disiplin ile merhamet arasında bir denge sağlamanın ve cezanın davranışı düzeltmek amacıyla bir araç olarak kullanılmasının önemini, yalnızca acı veya aşağılama yaratmaktan ziyade, daha etkili bir yöntem olarak ele almaktadır.³⁶⁶

3.1.4. Yusuf el-Karadâvî'nin İslâm Aile Hukukunun Güncel Meselelerine

Yaklaşımı

Karadâvî, İslâm Aile Hukukuna yönelik yaklaşımında, özellikle Arapça dil bilgisinin önemi üzerinde durmaktadır. Karadâvî, İmam Gazalî'nin görüşlerini paylaşarak bir müçtehidin Kur'ân ve Sünnet'in hitabını anlayabilmesi için Arapçanın detaylarına hakîm olması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁶⁷ Bu durum, ayetlerin lafzî tahlilini yapma ve onlardan hüküm çıkarabilme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. Karadâvî, ayetlerin genel anlamını esas almakla birlikte, bazı durumlarda lafzî tahlillere başvurarak hüküm vermektedir. Bu yaklaşım, özellikle delaleti hakkında ihtilaf bulunan ayetler için geçerlidir.³⁶⁸

3.1.4.1. Tüp Bebek

Karadâvî'nin İslâm hukukuna ve özellikle aile hukukunun güncel meselelerine yaklaşımı, onun derin bilgi birikimiyle ve çağdaş sorunlara uyguladığı ictehad yöntemleriyle dikkat çekmektedir. Karadâvî, müçtehidin icmâ konularını bilmesinin önemini vurgulamakta ve bu bilgiye sahip olmaksızın hüküm vermenin icmâa aykırı sonuçlar doğurabileceğini ifade etmektedir.³⁶⁹ Bu bağlamda, özellikle tüp bebek gibi günümüzde önemli bir yer tutan meselelerin ele alınması, Karadâvî'nin yaklaşımının anlaşılması açısından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

Tüp bebek meselesi, Karadâvî'nin inşaî dava anlayışının günümüz hukuk pratiğinde somutlaşan bir örneği olarak dikkat çekmektedir. İnşaî dava, hukukun dinamik yapısını göz önünde bulundurarak, mevcut bir hukukî durumun içeriğini değiştirmenin, yeni bir hukukî durum inşa etmenin ya da mevcut durumu tamamen iptal etmenin hedeflendiği bir dava türü olarak tanımlanmaktadır. Karadâvî, bu tür yeni meselelerde,

³⁶⁶ Yusuf el-Karadâvî, *et-Terbiye 'inde'l-İmâm eş-Şâtibî* (Kahire: Matâbiu'l-Vefâ, 1994), 8.

³⁶⁷ Yusuf el-Karadâvî, *Disiplin İle Esneklik Arasında Fetva*, çev. Ahmet Çetinkaya (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019), 13.

³⁶⁸ el-Karadâvî, *İslam Hukuku*, 149.

³⁶⁹ Yusuf el-Karadâvî, *Fetevâ beyne'l-inzibât ve't-tesyîb* (Doha: Rebî el-Âhir, 2008), 23.

geçmişte bu konuların icmâ konusu olmadığını göz önünde bulundurarak yeni hükümler verebileceğini ifade etmektedir. Tüp bebek gibi teknolojik gelişmelerin getirdiği aile hukuku meseleleri, İslâm hukukunun esnek yapısının ve müçtehitlerin çağın ihtiyaçlarına yanıt verebilecek kapasitede olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.³⁷⁰ Karadâvî'ye göre, tüp bebek uygulaması, eşlerin her ikisinin de kendi genetik materyallerini (sperm ve yumurta) kullanarak, aralarına üçüncü bir kişinin dâhil olmaması koşuluyla caizdir. Bu bağlamda, sperm kocadan ve yumurta karısından olmalı ve bu süreçte herhangi bir üçüncü şahsın genetik katkısı söz konusu olmamalıdır. Ancak, sperm kocasından başka bir adama ait olursa ya da yumurta karısından başka bir kadına ait olursa, bu durum kesinlikle haramdır. Ayrıca, Karadâvî, ‘‘yumurtanın’’ karısından, ‘‘rahimin’’ ise başka bir kadından alınması durumunda da bu uygulamanın caiz olmadığına hükmetmiştir. Buradaki tartışma, ‘‘anne’’ kavramının kim olduğuyla ilgilidir: Genetik materyali taşıyan kişi mi, yoksa hamilelik ve doğum sürecini yaşayan kişi mi annedir? Özetle, tüp bebek uygulamasının helal olabilmesi için, her iki ebeveynin de kendi genetik materyallerinin kullanılması zorunludur. Ayrıca Karadâvî, taşıyıcı annelik uygulamasını İslâm hukuku açısından kesin olarak haram kabul etmektedir. Bu görüşünü, söz konusu uygulamanın nesep karışıklığına sebebiyet vermesi ve evlilik dışı bir üçüncü şahsın üreme sürecine dâhil olması nedeniyle aile yapısını zedelemesi gibi dini ve ahlaki gerekçelere dayandırmaktadır.³⁷¹

Karadâvî'nin yaklaşımı, İslâm hukukunun geleneksel kaynaklarına bağlı kalarak çağdaş sorunlara çözüm üretebilme kabiliyetini vurgulamaktadır.³⁷² Tüp bebek meselesinde, Karadâvî'nin icmâ ile ilgili bilgileri, inşaî ictihad çeşidini kullanarak bu yeni sorunun İslâm aile hukukuna nasıl entegre edilebileceğine dair yol gösterici bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum, Karadâvî'nin güncel meselelere yaklaşımında, geçmiş âlimlerin görüşlerine saygı duyarak aynı zamanda günümüz dünyasının gerekliliklerini de dikkate alan dengeli bir yöntem izlediğini göstermektedir. Bu yaklaşım, İslâm hukukunun dinamik ve esnek yapısının, günümüzün karmaşık sorunlarına pratik ve adaletli çözümler sunabileceğini ortaya koymaktadır.³⁷³

³⁷⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Te'sîru't-teknûlûjiyâ âle'l-fikhi'l-islâmî* (Kahire: Darü's-Şürûk, 2001), 78.

³⁷¹ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, ‘‘Te'cîr er-rahim’’, <https://www.al-qaradawi.net/node/3865>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 09 Mart 2025).

³⁷² Yusuf el-Karadâvî, *Sekâfetü'd-dâ'î* (Kahire: Vehbe Kütüphanesi, 1996), 79.

³⁷³ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 36.

3.1.4.2. Süt Bankası

Süt bankaları meselesi, Karadâvî'nin güncel problemlere yönelik fetvalarında ele aldığı önemli bir konudur. Karadâvî, süt bankalarının özellikle Avrupa ve Amerika'da yaşayan müslüman azınlıklar için önemli bir sorun teşkil ettiğini vurgulamaktadır.³⁷⁴ Süt bankaları, farklı annelerden toplanan sütün saklanarak ihtiyaç duyan bebeklere sunulduğu kurumlar olarak tanımlanmaktadır ve bu durum, İslâm hukukunda sütkardeşliği kavramıyla ilgili çeşitli soruları gündeme getirmektedir. Kur'ân'da sütkardeşliği ile ilgili hükümlere³⁷⁵ atıfta bulunan Karadâvî, süt emme miktarı ve şekli gibi konularda âlimler arasında mevcut olan ihtilafları kabul etmektedir. Ancak süt bankalarından elde edilen sütün çocuklara biberon aracılığıyla verilmesi durumunu ele alarak, bu uygulamanın Kur'ân'daki "radâ"³⁷⁶ kelimesinin anlamına uygun olmadığını belirtmektedir. Karadâvî, süt bankaları hakkında verdiği hükümde, sütün karışımı ve emmenin şekli gibi faktörleri dikkate almaktadır. Süt bankalarının bu dönemde ortaya çıkan bir ihtiyaca yanıt verdiğini ve İslâm hukuku maslahatı gözetme prensibine uygun bir çözüm sunduğunu savunmaktadır. Karadâvî'nin bu yaklaşımı, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan müslüman azınlıkların dini sorunlarına pragmatik çözümler sunma çabasını yansıtmaktadır.³⁷⁷

Karadâvî'nin İslâm hukukuna yaklaşımında maslahat ve mefsedetın teârüzü ile zaruretlerin mahzurları mübah kılması gibi prensipler önemli bir yer tutmaktadır³⁷⁸. Bu prensipler, süt bankaları gibi güncel problemlere çözüm bulma amacıyla kullanılmaktadır. Karadâvî, zararın giderilmesi ve en az zararlı olanın tercih edilmesi ilkesini benimseyerek İslâm hukukunun günümüz sorunlarına uygulanabileceğini ve esnek çözümler sunabileceğini göstermektedir.³⁷⁹ Karadâvî'nin süt bankası ile ilgili görüşleri, İslâm hukukunun güncel sorunlara yanıt verme kapasitesini ve esnekliğini vurgulayan bir örnek teşkil etmektedir. Karadâvî, dil bilgisinin önemine, ayetlerin detaylı tahliline ve maslahatı gözetme prensibine dayanarak müslüman toplumların karşılaştığı yeni meselelere pragmatik çözümler sunmayı hedeflemektedir.³⁸⁰

³⁷⁴ Yusuf el-Karadâvî, *el-Âkliyyâtü ed-dînîyye* (Doha: Vakfû'r-Risâle, 1995), 5.

³⁷⁵ en-Nisâ, 4/23.

³⁷⁶ Osman Kaşıkçı, "Radâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/384-386.

³⁷⁷ el-Karadâvî, *Te'sîru't-teknûlûjiyâ*, 79.

³⁷⁸ el-Karadâvî, *Fetevâ beyne'l-inzibât ve't-tesyib*, 95.

³⁷⁹ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 38.

³⁸⁰ Dursunüst, *Çağdaş Fıkıh Araştırmaları*, 53.

Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre, süt emzirme yoluyla oluşan mahremiyet, emzirmenin doğal yolla veya ilaç ve cihazlarla gerçekleştirilmiş olmasına bakılmaksızın geçerlidir; çünkü süt, kadının bir parçası olarak kabul edilir ve çocuk bu sütle beslendiğinde, aralarında soy bağına benzer bir mahremiyet oluşur. Hanbelîler ise bu konuda farklı bir yaklaşım benimseyerek, emzirmeyi sadece doğum yapmış kadınların gerçekleştirmesi durumunda geçerli sayar; onlara göre, doğum yapmamış bir kadının ilaç veya alet yardımıyla ürettiği sütle emzirme, haramlık doğurmaz. Karadâvî ise çoğunluk görüşünü benimseyerek, emzirmenin şekli ne olursa olsun, süt yoluyla evlilik yasağı doğuracağını savunur. Ona göre, cihaz veya ilaç yardımıyla süt üretilip bir çocuğu beş kez emziren kadın ile çocuk arasında süt mahremiyeti oluşur; ancak bu durum nesep ilişkisi doğurmaz. Emziren kadının eşi, çocuğun biyolojik babası olarak değil, sadece süt babası olarak kabul edilir. Ayrıca, Karadâvî mirasın yalnızca nesep ve evlilik gibi iki temel sebepten kaynaklandığını ve emzirmenin miras sebebi oluşturmadığını ifade eder. Bu nedenle, emziren anne ile oğlu, emziren kardeşler veya emziren baba ile oğlu arasında miras hakkı bulunmaz. Bununla birlikte, İslâm hukukunda miras dışı bazı düzenlemeler de mevcuttur; bir anne oğluna veya bir oğul annesine vasiyet edebilir, ancak mirasçıların onayıyla üçte birinden fazla miras bırakmak caiz değildir. Ayrıca, ömür boyu miras ve rukbe gibi kavramlar da vardır; ömür boyu mirasta bir kişi başkasına bağışladığı şeyi ömrü boyunca kullanabilirken, rukbe durumunda hediye edilen şey, veren kişi yaşamıyorsa geri alınabilir. Karadâvî, bir kişinin mirasçılarını israf etmeksizin ve onları kasıtlı olarak mirasından mahrum etmeden, sağlıklı olduğu sürece dilediğini verme hakkına sahip olduğunu belirtir.³⁸¹

3.1.4.3. Doğum Kontrolü

Karadâvî, İslâm hukukunun önde gelen figürlerinden biri olarak nüfus kontrolü konusunda rehberlik sunmuş ve müslüman bireyler ile eşlerin çeşitli ihtiyaçlarına ve durumlarına uygun ilkeler belirlemiştir. Aile planlaması söz konusu olduğunda, tek bir çözümün herkes için uygun olmadığına farkında olan Karadâvî, doğum kontrol yöntemlerinin seçiminin bireyin durumuna uygun olması gerektiğini, güvenlik, etkinlik ve doğruluk gibi çeşitli faktörleri dikkate alarak kabul etmektedir. 1980 yılında verdiği kararlar, müslümanların İslâm'ın öğretileri ve prensipleriyle çelişmediği sürece aile planlaması yapmalarının caiz olduğunu vurgulamıştır. Bu duruş, doğum kontrol

³⁸¹ Mevki'u Semâheti's-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, "Cihâz el-hileb ve ahkâm er-radâ'a", <https://www.al-qaradawi.net/node/3906>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 20 Şubat 2025).

yöntemlerinin kullanımının dini inançlarla çeliştiğini düşünebilecek kişilerin endişelerini ele almaktadır. Ayrıca, Karadâvî'nin ilkeleri, doğum kontrol yöntemlerinin hem erkekler hem de kadınlar için üreme sağlığına ve genel sağlıkta oynadığı temel role ve bireylerin üreme yaşamları hakkında bilinçli kararlar alabilmelerinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu ilkelerle Karadâvî'nin İslâmi bağlamdaki nüfus kontrolü yaklaşımı, bilinçli seçim, sağlık ve refahı teşvik ederken, dini toplumun değerlerine ve inançlarına saygı gösteren bir yaklaşımı benimsemektedir.³⁸²

Karadâvî'nin aile planlaması ile ilgili yorumu, dini inanç ve pratik toplumsal düşünceler arasındaki etkileşimi derinlemesine anlamayı yansıtmaktadır. Karadâvî, nüfus artışının ekonomik kapasite ve toplumsal yönetimle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini savunmakta; toplumun kaynaklarını aşan kontrolsüz nüfus artışını, Allah'ın bir sınaması ve cezanın bir şekli olarak değerlendirmektedir. Allah'ın rızık veren olduğuna inanmasına rağmen, bu durum bireylerin ve toplumun akılcıca planlama yapma sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Aile planlaması, bireylerin ve toplumun refahı için gerekli bir araçtır ve ulusun (İslâmi toplumun) çoğalma ihtiyacı ile bireylerinin yaşam kalitesini güvence altına alma ihtiyacı arasında bir denge kurmaktadır. Karadâvî'ye göre, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadisleri ve sahabenin uygulamaları, İslâmi düşüncede aile planlamasının kabul edilebilir olduğunu doğrular; zira Peygamberimiz bu konuyu yasaklamamıştır. Bu tarihsel bakış açısı, Kur'an'ın doğum kontrolünü açıkça yasaklamadığı gerçeğiyle birleşir. Karadâvî, doğum kontrol yöntemlerinin İslâm dininin temel değerlerine aykırı bir niyetle kullanılmadığı sürece caiz olduğuna inanmaktadır. Bu yorumlama ile Karadâvî, çağdaş zorlukları dini prensiplerini koruyarak kucaklayan bir İslâmi hukuk söylemi oluşturmaktadır³⁸³.

Karadâvî'nin nüfus kontrolü üzerine yaptığı etik tartışma, eşler arasındaki ilişkinin, İslâmi öğretilerin bu konuda uygulanmasını anlamada kritik bir bağlam oluşturduğunu göstermektedir. Bu anlayış, evlilik dışı cinsel ilişkilerin İslâm tarafından yasaklanmasıyla pekiştirilmekte olup cinsel etik tartışmalarında evlilik bağının önemini vurgulamaktadır.³⁸⁴ Bu bağlamda, Karadâvî, nüfus kontrol yöntemlerinin kadını cinsel

³⁸² Yusuf el-Karadâvî, *İslâm'da Helâl ve Haram*, çev. Mustafa Varlı (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1990), 198.

³⁸³ Dr Bilal Wani - Rafique Anjum, "İslâmic Perspective on Birth Control: Issues and Prospects", *al-Afkar, İslâm Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2021), 202.

³⁸⁴ el-Karadâvî, *el-İslâm hadâretü'l-gad*, 52.

tatminden ve çocuk sahibi olma fırsatından mahrum bırakma riskini dikkate alması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum, sadece fiziksel bağımsızlıkla ilgili değil, aynı zamanda kadının haklarının ve arzularının kocasının hakları veya daha geniş toplumsal baskılar altında ezilmemesini sağlamakla da ilgilidir. Dolayısıyla Karadâvî, rızanın son derece önemli olduğunu vurgulayarak nüfus kontrol yöntemlerinin kadının açık rızası olmadan uygulanmaması gerektiğini belirtir. Bu duruş, evlilik ilişkisinin karşılıklı saygı ve karar alma ilişkisi olarak görülmesi gerektiğini, her iki eşin haklarının ve ihtiyaçlarının dini öğretilerin sağladığı etik çerçeve içinde dengelenmesi gereken bir ilişki olduğunu yansıtmaktadır.³⁸⁵

Karadâvî'nin kürtaj ve fetüsün hayatına ilişkin görüşleri, fetüsün ruhunun üflendiği andan itibaren yaşamına mutlak saygı gösterilmesi gerektiği ilkesine dayanır. Fakihlerin çoğunluğu, ruh üflendikten sonra kürtajın haram olduğu görüşündedir. Karadâvî'ye göre, kürtajın temel prensibi yasaklanmasıdır ve fetüsün yaşamı istikrara kavuşturulmuşça bu kutsallık artar. İlk kırk gün içinde geçerli özürler olduğunda kürtaj caiz olabilir, ancak kırk günden sonra yasak daha da güçlenir ve yalnızca fıkıh ehlinin takdir ettiği güçlü özürlerle caiz olur. Yüz yirmi günden sonra yasak kesinleşir ve fetüsün ruh üflendiği andan itibaren kürtaj daha da şiddetlenir. Ancak, zaruret hallerinde kürtajın caiz olabileceğini belirten Karadâvî, eğer ceninin yaşaması annenin hayatını tehdit ediyorsa, annenin hayatının öncelikli olduğunu savunur. Bazı hukukçular ise, hiçbir durumda canlıya karşı işlenen suç kabul etmezler. Nitekim Hanefî mezhebine ait klasik kaynaklardan *el-Bahrü'r-Râik*'te şu örnek aktarılır: *“Hamile bir kadının rahminde sıkışmış bir çocuk vardı ve onu dört parçaya ayırmadan çıkarmak mümkün değildi. Eğer bu işlem yapılmazsa annenin hayatının tehlikeye gireceğinden korkuldu. Âlimler dediler ki: Eğer çocuk ölmüşse, bu işlemde bir beis yoktur; ancak hayatta ise, bu caiz değildir. Zira bir canı öldürerek başka bir canı kurtarmak, şeriatta meşru görülmemiştir.”* (İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 8/233). Çağdaş yaklaşımlar, bu meselenin ele alınmasında farklı bir bakışa sahiptir. Eğer cenin, ciddi sakatlıklar nedeniyle yaşamını büyük bir acı ve ıstırap içinde sürdürecektse, bu durum bilimsel verilerle kanıtlanarak sağlık ekibi tarafından karar verilmelidir. Dört aydan sonra fetüsün hayatta kalma olasılığı oldukça yüksektir ve buna bağlı olarak fetüse yönelik işlenen suç, doğmuş bir çocuğa yönelik işlenen suçla eşdeğer kabul edilmelidir. Bununla birlikte, doğum sonrasında fetüsün

³⁸⁵ H. Kenneth Walker vd. (ed.), *1 Clinical Methods: The History, Physical, and Laboratory Examinations* (Boston: Butterworths, 1990), 174.

engelli doğması, bu durumu bir sakatlık olarak nitelendirmez; körlük, sağırılık ya da dilsizlik gibi engeller, bireyin yaşamını önemli ölçüde kısıtlamaz ve bunlar, kişinin yaşamını zorlaştıran durumlardan sayılmaz. Karadâvî, bilim ve teknolojinin engelli bireylerin yaşamlarını iyileştirmedeki katkılarına dikkat çekmiş ve engelli bireylerin olağanüstü yetenekler aracılığıyla yaşamlarını sürdürebildiklerini vurgulamıştır.³⁸⁶

³⁸⁶ Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî, “el-İcâz bu’nâe ’ale teşhîs marad el-cenîn”, <https://www.al-qaradawi.net/node/3944>, *Fetâvâ ve Ahkâm* (Erişim 22 Şubat 2025).

SONUÇ

Tez çalışmamızda Karadâvî'nin İslâm Aile Hukukuna yaklaşımının geniş bir spektrumda incelenmesine olanak tanımaktadır. Çalışmamız, Karadâvî'nin düşüncelerinin müslüman toplumların karşılaştığı aile hukuku meselelerine nasıl pratik ve teorik katkılarda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme, Karadâvî'nin İslâm hukukuna ve aile etiğine dair düşüncelerini kapsamlı bir anlayışla sunar. Karadâvî'nin İslâm hukukunu ve aile etiğini çağın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yeniden yorumlama çabası, çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Tez, Karadâvî'nin eserlerinden ve modern akademik çalışmalardan yararlanarak İslâm Aile Hukukunun temel prensipleri, evlilik, evliliğin sona ermesi, doğum kontrolü ve güncel meseleler gibi konulardaki yaklaşımlarını detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Çalışmamızda ulaştığımız bulgulara göre, Karadâvî belirli konularda şu görüşleri benimsemektedir:

- İslâm hukuku, durağan değil, yeniliğe açık bir sistemdir. Karadâvî'ye göre klasik fıkıh kuralları çağın şartlarına göre yeniden yorumlanmalı, böylece İslâm hukuku toplumun değişen ihtiyaçlarına çözüm üretebilmelidir.
- Kadının çalışma hakkı vardır ancak bazı şartlara bağlıdır. Kadın çalışabilir; fakat bu, ailesine karşı görevlerini ihmal etmemesi ve çalışma ortamının İslâmî değerlere uygun olması şartına bağlıdır.
- Zorla evlilik geçerli değildir, kadının rızası esastır. Evliliğin geçerli olabilmesi için kadının açık rızası gerekir. Reşit kadınlar velilerinin izni olmadan evlenebilir, ancak aile onayının alınması aile bağlarının korunması açısından önemlidir.
- Mehir konusunda ölçülü olunmalıdır. Mehirin aşırı yüksek olması evlilikleri zorlaştırır; bu nedenle mehirin makul ve tarafların ekonomik durumuna uygun şekilde belirlenmesi gerekir.
- 14 yaş altı evlilikler kesinlikle uygun değildir. Karadâvî, 14 yaşındaki evliliklerin yasaklanması gerektiğini, 16-18 yaş aralığındaki evliliklerin ise hem biyolojik hem toplumsal açıdan daha uygun olduğunu belirtmektedir.
- Boşanma, keyfî değil, yargı denetimi altında gerçekleşmelidir. Boşanma süreci bireylerin inisiyatifine bırakılmamalı; hukuki denetimle, aile bütünlüğü korunmaya çalışılmalıdır.

- Bir oturumda üç kez ‘‘boş ol’’ denilmesi, tek boşama sayılmalıdır. Karadâvî, bu uygulamanın aileyi gereksiz yere parçalayabileceğini, dolayısıyla sadece bir boşama olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.
- Kadın, evlilik akdinde boşanma hakkını şart koşabilir. Böylece kadın, evlilik sürecinde oluşabilecek haksızlıklara karşı kendini hukuki olarak güvence altına alabilir.
- Boşanma sonrası velayet konusunda, mezheplerin çoğu belirli yaşlarında sonra çocuğun velayetinin babaya katılması söylene de; Karadâvî’ye göre, velayet hakkı yaşa veya cinsiyete göre değil; çocuğun hangi ebeveyn yanında daha iyi yetişeceğine göre belirlenmelidir. Anne ve baba bu süreçte ortak sorumluluk taşır.
- Tecavüz mağduru müslüman kadınlarla evlenmek teşvik edilmesi gereken bir davranış olup, bu tür evlilikler, kadınların dışlanmasını engeller ve onlara yeniden onurlu bir hayat sunar.
- Rahmi alınan veya hastalığından dolayı cinsel münasebeti yasaklanan kadınların kocalarının başka biriyle evlenebileceğini, ancak boşanmaları durumunda kadının eski eşine geri dönebileceğini ve resmîyette tek evliliğin geçerli olduğu ülkelerde vasiyetname yoluyla miras hakkına sahip olabileceğini belirtir.
- Müslüman kadınların gayri müslim erkeklerle evliliği tamamen yasak değildir. Karadâvî, geleneksel yasaklara rağmen bu konuda daha esnek bir tutum benimsemekte, bazı durumlarda bu evliliklerin devam edebileceğini kabul etmektedir.
- Sünnî ve Şîî mezhepler arasında evlilik caizdir. Ancak aile içi uyumun sağlanması açısından Sünnîlerin kendi mezheplerinden kişilerle evlenmeleri tavsiye edilmektedir.
- Fetal hastalık tanısı varsa kürtaj belirli şartlar altında caiz olabilir. Annenin hayatı ve fetüsün sağlığı gibi ciddi tıbbi gerekçelerle hamileliğin bazı şartlara bağlı kalarak sonlandırılması mümkündür.
- Sütkardeşlik konusunda farklı mezhep görüşleri dikkate alınmalıdır. Emzirme süresi ve sütkardeşliğin oluşma şartları konusunda mezhepler arası farklılıklar vardır ve bunlar dikkate alınarak hüküm verilmelidir.

- Doğum kontrolü uygulamalarını bazı durumlarda caiz görmektedir. Ancak bu uygulamaların dinî ve ahlaki ilkelere uygun olması, aile kurumunun bütünlüğünü zedelememesi ve eşlerin karşılıklı rızasına dayanması gerektiğini vurgulamaktadır. Taşıyıcı annelik ise Karadâvî tarafından kesin bir şekilde reddedilmekte; bu tür uygulamaların İslâmî aile yapısını ve nesep düzenini bozacağı gerekçesiyle caiz olmadığı ifade edilmektedir.
- Hac için yapılan geçici evlilikler geçersizdir. Ayrıca, iki bayram arasında evlenmenin yasak olduğuna dair inançlar asılsızdır ve dinî bir temele dayanmaz.
- Karadâvî'nin aile hukukuna yaklaşımı esnek, çözüm odaklı ve modern bir içtihat anlayışına dayanmaktadır. Kadın hakları, boşanma, evlilik ve çocuk velayeti gibi konularda bireysel özgürlükleri önemseyen; ancak toplumsal dengeyi de korumaya çalışan dengeli bir perspektif sunmaktadır.

Gelecek araştırmacılara, Karadâvî'nin eserlerinin, İslâm hukukunun ve aile etiğinin günümüz dünyasıyla nasıl entegre edilebileceğine dair derinlemesine bir anlayış ve rehberlik sağlamaya devam etmesi beklenmektedir. Bu çalışmalar, hem akademik camiaya hem de genel topluma önemli katkılar sunacak, bireylerin ve toplumların refahına odaklanacak adalet, merhamet ve eşitlik ilkeleri ışığında İslâm hukukunun ve etiğinin nasıl evrilebileceğini göstermeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

Abdul Rahman, Abdul Rahim. “Financial Management in Islamic Context: Principles and Practices”. *International Journal of Islamic Finance* 9/1 (2017), 45-60.

Abdulaziz, Veysi. “Celâleddîn Devânî’nin Ahlak Düşüncesinde Çocuk Eğitimi”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2023), 76-86.

Abdülhamîd, Muhyiddin. *el-Ahvâlu’ş-şahsiyye*. İstanbul: el-Mektebetü’l-İrşâd, 1. Basım, 2018.

Acar, H. İbrahim. “İddet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2000.

Acar, H. İbrahim. “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/29 (2005), 71-94.

Acar, H. İbrahim. “Nişan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2007.

Acar, H. İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2010.

Ahmed b. Hanbel. *el-Musned*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1991.

Akgüç, Mehmet Fatih. *Evlilik Öncesi Sürecin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Akgül, Lütfiye. “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı”. *EKEV Akademi Dergisi* 62 (2015), 21-34.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Apaydın, H. Yunus. “İn’ikad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/314-315. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2000.

Arslan, Kübra. “Sosyal Hizmet Uygulamalarında Aile Dayanıklılığına Etki Eden Faktörler”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (2021), 365-374.

Arslantürkoğlu, Ahmet Faik. *İslâmda Evlenme Âdâbı ve Müslüman Kadını*. Konya: Can Kitabevi, 1. Basım, 1983.

Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-. *Fethu'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*. 15 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 1. Basım, 2020.

Aslan, Bedri. “İslam Hukukuna Göre Evlilik Öncesi Yapılan Tıbbi Tahlillerin Hükmü”. *Şarkiyat* 11/1 (2019), 123-136.

Assal, Ahmed. *ed-Dâiyetü'l-fakîh eş-Şeyh Yûsuf el-Karadâvî ve mesîre hamsîne âmen fî'd-da'veti il'allâh*. ed. Yusuf el-Karadâvî. Kahire: Dârü's-Şürûk, 1. Basım, 2000.

Atar, Fahrettin. “Muhâlea”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/397-401. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2020.

Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2007.

Aydın, Faruk. *İslam Hukukunda Hidâne (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Aydın, Ferhat. “İslam'da Evlilik ve Aile Önemi”. *İnsani ve İslami Değerlerimiz* 19/2 (2020), 291-310.

Aydın, Hasan. *Evlilik ve Nafaka: İslam Hukuku Çerçevesinde İnceleme*. Ankara: Din İşleri Yüksek Kurulu Yayınları, 1. Basım, 2020.

Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1989.

Aydın, Mehmet Âkif. “Çocuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/361-363. 3/3. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1993.

Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2003.

Aydın, Mehmet Zeki. “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”. *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 12-78.

Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-. *el-Bidâye fî şerhi'l-hidâye*. 7 Cilt. Beyrut: Mektebetu Vehbe, 1. Basım, 1990.

Azmeh, Anouar al-. *Islamic Law and Society*. 26 Cilt. Leiden: Brill, 1. Basım, 2010.

Azmeh, Aziz al-. *Islamic Law: Social and Historical Contexts*. London: Routledge, 1. Basım, 2015.

Baird, Vanessa. *Cinsel Çeşitlilik*. çev. Hayrullah Doğan. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım, 2004.

Baktı, Selcen. *Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku*. Ordu: Ordu Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bardakoğlu, Ali. “Hidâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/467-471. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1998.

Behçet, Muhammed. “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı’nın İncelenmesi”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/2 (2019), 303-321.

Berkî, Ali Himmet (ed.). *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1. Basım, 1990.

Bilginer, Yahya - Kahveci, Nuri. “Medeni Hukukla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Evlenmenin Geçici Engelleri”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2021), 125-139.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve İslâhatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1. Basım, 1985.

Canan, İbrahim. *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1999.

Cangir (Arı), Meryem. *İslam Hukukuna Göre Nikâhta Aleniyet ve İlan Şartı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Cassâs, Ahmed b. Ali Ebubekir el-Râzî el-. *Ahkâmu’l-Kur’ân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.

Cezerî, Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-. *en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadis ve’l-eser*. ed. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 8 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1. Basım, 1963.

Çakır, Mustafa. “Fıkıh İlminin Bireyde Sâlih Amel Bilincinin Şekillenmesine Katkıları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (2023), 75-105.

Çeker, Orhan. “Halvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1997.

Çelik, Celaledin. “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 2 (2010), 25-35.

Çetin, Elif. “İddet Süresi ve Kadın Hakları: İslam Aile Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Hukuk Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2021), 162-190.

Çilingir, Ayşen Esin. *İran ve Suudi Arabistan’da Kadın*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Çimen, Dilara. “İslam Öncesi Türk Hukuku’nda Kadın Algısına Bakış”. *İstanbul Üniversitesi* 1 (2020), 1-36.

Çinar, Fatih. “Karadâvî’ye Göre Fetvanın Değişmesine İmkân Veren Unsurlar”. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023), 145-176.

Çolak, Abdullah. “İslâm’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2017), 105-137.

Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. Îsâ ed-. *Takvîmü’l-edille fî usûli’l-fikh*. Beyrut: y.y, 1. Basım, 2007.

Demirci, Mustafa. “İslâm’da Vakfın Doğuşu ve Abbasiler Döneminde Hanefiler ile Malikiler ve Şafiler Arasında Vakıf Tartışması”. *Vakıflar Dergisi* 57 (2022), 9-34.

Dennerlein, Bettina. “Sexual Rights and their Discontents: Yûsuf al-Qarağâwî on Homosexuality and the Islamic Family”. *Journal of Arabic and Islamic Studies* 17 (2017), 247-262.

Dîb, Abdülazîm Mahmûd ed-. “Çeyiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/297-298. 1/2. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1993.

Dib, Abdülazîz ed-. *Yusuf el-Karadâvî: Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî ve fikhîhî mübdât ileyhi fî bulûğî seb’in*. Kahire: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 2004.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Boşama Yetkisinin Eşe veya Başkasına Devredilmesi Mümkün Müdür?” <https://Kurul.Diyanet.Gov.Tr/Cevap-Ara/837>. *Din İşleri Yüksek Kurulu*. Erişim 12 Şubat 2024. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/837/>

Dihlevî, Şah Veliyullah ed-. *Hüccetullâhi’l-bâliğa: İslam Düşüncesinin İlkeleri*. çev. Mehmet Erdoğan. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 1994.

Din Tahripçileri İnternet Sitesi. “Yusuf el Kardavi’nin Bilinen Ve Bilinmeyen Yönleri”. <https://Dintahripçileri.Com/Yusuf-El-Kardavinin-Bilinen-Ve-Bilinmeyen->

Yonleri/. *Din Tahripçileri*. Erişim 06 Haziran 2024. <https://dintahripçileri.com/yusuf-el-kardavinin-bilinen-ve-bilinmeyen-yonleri/>.

Dirik, Mehmet - Yaşar, Hâkime Reyryan. *İslam Aile Hukuku'nda Güncel Çalışmalar*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 1. Basım, 2023.

Doğan, Lokman. “İslam Aile Hukukunda Evlilik Öncesi ve Sonrası Uygulamalarda Kadın-Erkek Eşitliği ve İstisnaları”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 495-541.

Doğaner, Suna. “Mısır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/553-555. 1/9. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2004.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Müt’a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2006.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Nesep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/573-575. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2006.

Durmuş, İsmail. “Tefrik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/275-277. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2011.

Dursunüst, Elif. *Yusuf el-Karadâvî'nin Çağdaş Fıkıh Araştırmalarında İzlediği Yöntem*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Erbaydar, Nüket Paksoy - Odabaşı, Aysun Balseven. “Medeni Kanunun Bekleme Süresi İddet Müddeti İle İlgili 132. Maddesinin Kadın Hakları Ve Modern Tıptaki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi”. *Fe Dergi* 10/1 (2018), 111-119.

Ereş, Figen. “Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 17/17 (2009), 89-95.

Erkoç, Hatice - Candan, Abdurrahman. “Yusuf el-Karadâvî'nin Fikhü'z-Zekât Eseri Bağlamında ‘fi sebîlillâh’ Kavramı”. *Van İlahiyat Dergisi* 8/13 (2020), 193-216.

Erlüle, Fulya. “Erken Yaşta Evlilikle Mücadele Kapsamında Ergin Olmayanlarla Evliliğin Bir Süresiz Geçersizlik (Mutlak Butlan) Sebebi Olarak Düzenlendiği İsviçre

Medeni Kanunu'nun Revizyonuna Yönelik Ön-Tasarı". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 28/2 (2022), 1003-1028.

Erol, Ayten - Gökalp, Fatma. "İslâm Aile Hukukunda Kadının Evliliğini Sona Erdirme Hakkı". *Kalemname* 7/13 (2022), 11-32.

Ersoy, Ersan. "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2009), 209-230.

Esad, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Kaytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2001.

Esbâhî, Ahmed Muhammed. "Kelimetü vefâin". *Dîb, Yûsuf el-Kardâvî*. Kahire: Dârü's-Şûrûk, 1. Basım, 1994.

Eşsiz, Fatma Pınar. "Finansal İstikrar ve Makro İhtiyatı Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3/1 (2017), 35-63.

Fatwa, The European Council for, Research. "Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu".

Fırlalı, Ethem Ruhi. "Bahâilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/464-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1991.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *Mustasfâ*. çev. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2006.

Geçioğlu, Ahmet Rifat - Döner, Ertuğrul. "İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular Üzerine Psiko-Sosyal Bir Değerlendirme". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 19/2 (2019), 603-627.

Gökler, Rıza - Atamtürk, Elva. "Ebeveynlik Rollerindeki Değişim". *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi* 2/2 (2021), 151-177.

Görgün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/569-575. 2/9. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2004.

Güler, Zekerîya. "Tahnîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/416. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2010.

Gültekin, Didem Toprak - Parlar, Hanifi. “Evlenme Biçimi ve Evlenme Süresi Bağlamında Evlilik Öncesi Sürecin Kadınlardaki Evlilik Doyumuna Etkisi”. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi* 2/1 (2019), 38-56.

Gümrükçüoğlu, Saliha Okur. “Osmanlı Hukuk Uygulamasında Kadının Çocuğu Üzerindeki Velayet ve Vesayet Hakkı”. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/1 (2021), 105-144.

Gündüz, Hasan Sadi. *Boşanma Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 1. Basım, 2015.

Gürkan, Menderes. “İslam Aile Hukukunda Kariye Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü’t-Talâk”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 275-310.

Hallaç, Saliha - Öz, Fatma. “Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 6/2 (2014), 142-153.

Hâniye, Muhammed Tâyi. “Şeyh Yusuf el-Karadâvî ve Menhecü’l-vasatiyyeti’l-islâmiyye”. *Dib, Yusuf el-Karadâvî*. Mısır: Matâbiu’l-Vefâ, 1. Basım, 1994.

Helfont, Samuel. “İslam ve İslamcılık Bugün: Yusuf el-Karadavi Örneği”. <https://www.fpri.org/article/2010/01/İslam-And-İslamism-Today-The-Case-Of-Yusuf-Al-Qaradawi/023>. *Foreign Policy Research Institute*. Erişim 23 Aralık 2023. <https://www.fpri.org/article/2010/01/islam-and-islamism-today-the-case-of-yusuf-al-qaradawi/023>.

Hökelekli, Hayati. “Çocuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/355-359. 1/3. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1993.

İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman. *Fetâvâ ve Mesâilü İbni’s-Salâh*. ed. Abdülmûti Emin Kal‘acı. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1986.

İbnü’l-Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr. *Ahkâmu ehli’z-Zimme*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melayîn, 1. Basım, 1994.

İbnü’l-Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr. *Tuhfetü’l-mevrûd bi-ahkâmi’l-mevlûd*. Beyrut: Dâr’ul-Kutub el-İlmiyah, 1. Basım, 1983.

İlerisoy, Melike - Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2022), 69-99.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. ed. Safvân Ahmed Dâvûdî. 2 Cilt. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, 1. Basım, 1412.

Kâhirî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meâni elfâzi'l-minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dar'ül Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Kahraman, Abdullah. "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 27-74.

Kahraman, Abdullah. "Mut'a Nikâhı Üzerine Bazı Mülâhazalar". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 153-170.

Kahveci, Nuri. *İslâm'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*. İstanbul: Hikmet Evi Yayınları, 1. Basım, 2017.

Kama, Sezen. "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-İ Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi". *İstanbul Hukuk Mecmuası* 71/1 (2013), 673-708.

Karadâvî, Yusuf el-. "Çağdaş Uygulamada Ticaret Mallarının Zekatı". *İslam Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. 460-520. Konya: KOMBAD Yayınları, 1997.

Karadâvî, Yusuf el-. *Dirâse fî fıkhi makâsıdî's-şerî'a fî asrinâ*. Kahire: el-İttihâdü'l-âlemi li ulemai'l-müslimin, 2. Basım, 2007.

Karadâvî, Yusuf el-. *Disiplin İle Esneklik Arasında Fetva*. çev. Ahmet Çetinkaya. İstanbul: Nida Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Karadâvî, Yusuf el-. *el-Âkliyyâtü ed-dîniyye*. Doha: Vakfû'r-Risâle, 1. Basım, 1995.

Karadâvî, Yusuf el-. *el-Gasâ'isü'l-'âmme li-l-İslâm*. Kahire: Dârü's-Şürûk, 1. Basım, 1977.

Karadâvî, Yusuf el-. *el-İctihâd fî's-şerî'ati'l-islâmiyye maa nazarâti't-tahliliyye fî'l-ictihâdi'l-mu'âsir*. Kuveyt: Dârü'l-Kalâm, 1. Basım, 1996.

Karadâvî, Yusuf el-. *el-İslâm hadâretü'l-gad*. Doha: y.y, 1. Basım, 1993.

Karadâvî, Yusuf el-. *el-Üsra kemâ yurîduhe'l-İslâm*. Kahire: Dârü's-Şürûk, 1. Basım, 2005.

Karadâvî, Yusuf el-. *et-Terbiye 'inde'l-İmâm eş-Şâtibî*. Kahire: Matâbiu'l-Vefâ, 1. Basım, 1994.

Karadâvî, Yusuf el-. *Fetevâ beyne'l-inzibât ve't-tesyîb*. Doha: Rebî el-Âhir, 1. Basım, 2008.

Karadâvî, Yusuf el-. *Fetve'l-mere'l-müslime*. Doha: y.y., 1. Basım, 1995.

Karadâvî, Yusuf el-. *Fıkıh'ü-l-vasatîyyeti'l-islâmîyye ve't-tecdîd*. Doha: Merkez el-Karadâvî lil-vasatîyye el-islâmîyye ve et-tecdîd, 1. Basım, 2009.

Karadâvî, Yusuf el-. *fî fıkhi'l ekalliyâtî'l müslime*. Kahire: Dârü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. *Hatıralarım, Köy ve Mektep Çocuğu-1*. çev. Murat Padak. 2 Cilt. İstanbul: Nida Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Karadâvî, Yusuf el-. *Hatıralarım, Köy ve Mektep Çocuğu-2*. çev. Murat Padak. 2 Cilt. İstanbul: Nida Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Karadâvî, Yusuf el-. *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre*. 4 Cilt. Kahire: Darü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre*. 4 Cilt. Kahire: Darü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre*. 4 Cilt. Kahire: Dârü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. *İbn el-karye ve'l-kitab melamih sîre ve mesîre*. 4 Cilt. Kahire: Darü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. *İslam Fıkını Yeniden Okumak*. çev. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nida Yayıncılık, 1. Basım, 2012.

Karadâvî, Yusuf el-. *İslam Hukuku*. çev. Yusuf Işıcık - Ahmet Yaman. İstanbul: Nida Yayıncılık, 5. Basım, 2020.

Karadâvî, Yusuf el-. *İslam Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*. çev. Vahdettin İnce vd. 6 Cilt. İstanbul: Mirac Yayınları, 1. Basım, 2011.

Karadâvî, Yusuf el-. *İslâm'da Helâl ve Haram*. çev. Mustafa Varlı. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1990.

Karadâvî, Yusuf el-. *Medhâl li-diraseti 'ş-şeriatî'l islâmiyye*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1. Basım, 1990.

Karadâvî, Yusuf el-. *Medhâl li-ma'rifeti'l-islâm*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1. Basım, 1996.

Karadâvî, Yusuf el-. *Müslüman Aile*. çev. Muhammed Recai Gündüz. İstanbul: Nida Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

Karadâvî, Yusuf el-. *Sekâfetü'd-d-dâ'î*. Kahire: Vehbe Kütüphanesi, 10. Basım, 1996.

Karadâvî, Yusuf el-. *Sosyal Hayatta İslami Terbiye: Müslüman Kardeşler Pratiği*. çev. Süleyman Koçak Galip Yavuz. İstanbul: İlke Yayıncılık, 1. Basım, 2002.

Karadâvî, Yusuf el-. *Şerî'atü'l-İslâmi's-sâliha li't-tatbîk fî kulli'z-zamân ve'l-mekân*. Kahire: Dâru't-Takvâ, 1. Basım, 1993.

Karadâvî, Yusuf el-. *Te'sîru't-teknûlûjiyâ âle'l-fıkhi'l-islâmî*. Kahire: Darü's-Şürûk, 1. Basım, 2001.

Karadâvî, Yusuf el-. "The Status of Women in İslâm: Exploring Gender Equality, Women's Rights, and the Roles of Women According to İslâmic Teachings". Erişim 03 Haziran 2023. <https://www.scribd.com/document/514105021/The-Status-of-Women-in-İslâm-by-Yusuf-al-Qaradawi>.

Karadâvî, Yusuf el-. *Zevâcü'l-misyâr*. Beyrut: Mektebetu Vehbe li't-tibâ'a ve'n-neşr, 1. Basım, 2005.

Karaduman, Ahmed. "'Dinim Yaşasın Diye, Gülümseyerek Öleceğim'" Diyen Âlim: Şeyh Yusuf el-Karadâvî". *Söz&Kalem Dergisi*.

Karakoç, İrem. "Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku'nda Uygulanışının İzmir Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/3 (2015), 151-206.

Karaman, Hayreddin. "Akid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 1989.

Karapınar, Bediha. *Erkek Bakış Açısıyla Türkiye’de Nafaka Olgusu*. Mersin: Mersin Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Karayaka, Hüseyin. “İslam Hukukunda Eşlerin Mali Mükellefiyetleri”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/2 (2023), 43-69.

Kâsânî, Alâüddin Ebu Bekir b. Mes’ûd. *Bedâ’i ‘u’s-sanâ’i fî tertîbi ‘ş-şerâ’i*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1. Basım, 1974.

Kaşıkcı, Osman. “Radâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1. Basım, 2007.

Kaymaz, İhsan Şerif. “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”. *Atatürk Yolu Dergisi* 12/46 (2010), 333-366.

Keşmiri, Muhammed Enver Şah b. Muazzam Şah el-. *Sahîh-i Buhârî kitâbu’l-îmân şerhi*. ed. Melikşah Sezen. çev. Hamza Burak Çiçek. İstanbul: Tahkîk Yayınları, 1. Basım, 2020.

Khan, Muhammad Zubair. “The Role of Women in İslam”. *Journal of Islamic Studies* 18/2 (2010), 1-156.

Kıylık, Mustafa Harun. “Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku’nda ‘Hidâne’”. *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı* 1 (2016), 143.

Kıylık, Mustafa Harun. “Sosyal Bir Hastalık Ve Gayrimeşru Bir Evlilik: ‘Nikâhu’l-Makt’”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2020), 354-376.

Koçak, Zeki. “Şart Nazariyesi Açısından İslam Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma”. *EKEV Akademi Dergisi* 64 (2015), 335-368.

Koçak, Zeliha - Harmancı, Hatice. “Covid-19 Pandemi Sürecinde Ailede Ruh Sağlığı”. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (2020), 183-207.

Korkmaz, Zeynep - Karaşahin, Hakkı. “Evlilik Uyumu ve Manevi İyi Oluş Hali Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 169-198.

Köse, Saffet. “Misyâr Nikâhı -Kur’an ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım-”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 13-34.

Köycü, Erdoğan. *Dünden Bugüne Prof. Dr. Yusuf el-Karadâvî*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2022.

Kublay, Deniz - Oktan, Vesile. “Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 5/44 (2015), 25-35.

Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. *el-Muğnî*. çev. A. Alpaslan Tuncer. 4 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 1. Basım, 2015.

Kumaş, Mehmet Salih. *Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi ve Türk Medenî Kanunu Çerçevesinde Boşanma Hukuku: Genel Amaçlar, Uygulama Farklılıkları ve Sebepleri*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2007.

Kurtubî, Ebu Abddilâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-. *el-Câmi’u lil’l-ahkâmi’l-Kur’ân*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye, 1. Basım, 2010.

Kurtubî, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-. *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*. 3 Cilt. Kahire: Dârü’l-Hadis, 1. Basım, 2004.

Liv, Cemil. “İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Kullanım Şekline Devletin Müdahalesi”. *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA)* 6/2 (2020), 567-590.

Mahmûd, Fehmî Abdülcelîl. “İntişârü’l-İslâm fî Mısır fi’l-karneyni’l-evvel ve’s-sânî li’l-hicre”. *Havliyyâtü Külliyyeti Dâri’l-ulûm* 8 (1978), 115-134.

Makdisî, Ebu’l-Ferec Şemsüddîn Abdürrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-. *eş-Şerhu’l-kebîr*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1. Basım, 1983.

Mavsîlî, Ebu’l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-muhtâr*. 4 Cilt. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, 1. Basım, 1044.

Maydaer, Saadet. “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre)”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 299-320.

Mehâmid, Şevîş Hüzza’ Ali el-. *Meyseretü’l-fikhi’l-islamiyyi’l-muâsıra ve melâmihihi*. Amman: Dâr’ul Ammar, 1. Basım, 2001.

Metin, İsmail. “İslam Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”. *Tokat İlmiyat Dergisi* 10/2 (2022), 553-574.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Cihâz el-hileb ve ahkâm er-radâ’a”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 20 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3906>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “el-Hubb ve ez-zevâc”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 22 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3909>

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “el-İcâz bu’nâe ’ale teşhîs marad el-cenîn”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 22 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3944>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “el-Kavlü’l-fâsıl fî nikâhî’l-mut’a”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4380>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “el-Mikyâsü’l-mu’teber fî’z-zevâc”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 15 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/content>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “et-Talâk bi yedi’r-recul... fe mâzâ temlikü’z-zevcetü’l-kârihe”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4281>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “et-Talâk el-mu’allak”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3864>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “et-Talâk er-resmî lil-zevâc bi-uğrâ”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 14 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3873>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “ez-Zevâc beynel-’ideyn”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 12 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3709>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Fetvâ Semâhati’s-Şeyh el-Kardâvî bi-şâni men ta’arradat li-l-iğtisâb min’el-muslimât”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 15 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/content>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Ğalâü’l-muhûr taleb li’l-’usr lâ lil-yüsr”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 26 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4141>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Ğetûrat et-tesâhul fî el-ğulvet bil-muğattûbat”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 15 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3636>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Hükmü men’i el-ebnâi ummihim min ez-zevâci ve hükmü te’annüt velîyi el-mer’eti fî emri zevâcihâ”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 17 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/content>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Hükmü’l-mehr ve hikmetühü”. - *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 21 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3903>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Hükmü’z-zevâc min el-Yehûdiyât el-İsrâîliyyât”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 28 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4239>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Îcbar el-âb ebnameh âlel-zevâc”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 12 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3772>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Lâ yecûzu zevâc el-fetâh fî sinni 14 senah”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4455>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Mektebetün el-Karadâvî”. *Mektebetün el-Karadâvî*. Erişim 26 Ekim 2024. <https://www.al-qaradawi.net/>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Sîre ve Mesîre”. *Sîre ve Mesîre*. Erişim 18 Aralık 2024. <https://www.al-qaradawi.net/>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Sîre ve Mesîre”. *Sîre ve Mesîre*. Erişim 18 Aralık 2023. <https://www.al-qaradawi.net/>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Sîre ve Mesîre”. *Sîre ve Mesîre*. Erişim 26 Ekim 2024. <https://www.al-qaradawi.net/>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Sîre ve Mesîre”. *Sîre ve Mesîre*. Erişim 04 Aralık 2023. <https://www.al-qaradawi.net/section>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Sultân el-ebe ’ale ibnetihi”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 28 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4282>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Taleb züvecet es-sicîn et-ţalak li-sicinihi”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3774>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Te’cîr er-rahim”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3865>

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Tezavvuç el-mer’â min racul limucarrad en yekûne mahraman lehâ”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 13 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3988>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Zevâc el-mar’eti ba’de et-talâk er-reca’î”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/3652>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Zevâc el-müslim es-sünnî min el-müslima eş-şîya”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 12 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4123>.

Mevki’u Semâheti’s-Şeyh Yusuf el-Karadâvî. “Zevâc el-müslim min el-kitâbiyye”. *Fetâvâ ve Ahkâm*. Erişim 23 Şubat 2025. <https://www.al-qaradawi.net/node/4073>.

Mısri, Tantâvi b. Cevheri el-. *el-Cevahir fî tefsiril Kuranil Kerim*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 2016.

Naîmî, İbrahim Sâlih. “Kelimetü’l-üstad ed-duktûr İbrahim Sâlim Na’imî”. *Dib, Yusuf el-Karadâvî*. Kahire: y.y, 1. Basım, 1984.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en en-. *Açıklamalı Minhâc Tercümesi*. çev. Mithat Acat. Ankara: Lazer Ofset, 1. Basım, 2001.

Okur, Kaşif Hamdi. “İslam Hukuku’nda Boşama Yemini (Talâka Yemini) Meselesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 5-30.

Öğüt, Salim. “Mahrem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/388-389. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2003.

Özkiraz, Ahmet - Baş, Gül İşçi. “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 18 (2016), 87-95.

Peker, Semra. “İslam Hukukunda Evlenme Yasağı ve Hikmetleri”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (2020), 187-215.

Polat, Muhammed Bilal. “Müslüman Kardeşlerin Mursi İktidarı Tecrübesi Sonrası Türkiye’nin Pozisyonu”. *Ahi Evran Akademi* 4/1 (2023), 64-74.

Rahman, Hafijur. *Modern İslami Siyasal Düşünce Devlet Kavramı: Yusuf el-Karadavi ve Raşid el-Gannuşi’nin İslam Devletine Yönelik Yaklaşımları*. Ankara: Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *ez-Zevâcû 'l-İslâmî el-Mübekkir*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1991.

Sağlam, Hadi. “İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?” *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 1-19.

Selman, Adnan. “Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller”. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi* 4/1 (2018), 13-20.

Soylu, Yağmur - Kağnıcı, Dilek Yelda. “Evlilik Uyumunun Empatik Eğilim, İletişim ve Çatışma Çözme Stillerine Göre Yordanması”. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal* 5/43 (2015), 43-54.

Süleymanov, Abulfaz. “Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 17/17 (2009), 7-17.

Şâfiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 5 Cilt. Beyrut: Matabiü'l-Vefa, 1. Basım, 1993.

Şahan, Birsan - Akbaş, Turan. “Kültürel Olarak Farklı Ailelerle Psikolojik Danışma ve Türk Aile Yapısında Kültürün Rolü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 46 (2018), 217-239.

Şemsüleimme es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. 30 Cilt. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 1. Basım, 1324.

Şentop, Mustafa. “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5 (2005), 647-672.

Şevkânî, Muhammed b Ali eş-. *İrşâdü'l-fühûl*. ed. Ahmed İzzü İnâye. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kutubu'l-Arabî, 1. Basım, 1999.

Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasen. *Mecmeu'l-beyân fî tefsîri'l Kur'ân*. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-a'lemî li'l-matbûât, 1. Basım, 1995.

Tanör, Bülent. *İslam Hukukuna Göre Aile ve Boşanma*. İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 2010.

Tatar, Canan. “İslâm Hukukundaki Hidâne Müessesesinin Günümüz Uygulaması ile Mukayesesi”. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2018), 77-102.

Telîme, İsâm. *Hasâisu'l-meşrû 'i'l-fikhiyyi li's-şeyh Yusuf el-Karadâvî*. 2 Cilt. Dimaşk: Matâbiu'l-Vefâ, 1. Basım, 2000.

Telîme, Îsâm. *Yusuf el-Karadâvî: Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukuhâ*. Dimaşk: Matabiü'l-Vefa, 1. Basım, 2001.

Telkenaroğlu, Merter Rahmi. “Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-ekalliyyât (Azınlıklar Fıkhu)”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 56 (Mayıs 2017), 263-284.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünenü't-Tirmizî/el-Câmi'u's-sahîh*. Mısır: Matbaâtu Mustafa el-Bâbi Halebi, 1. Basım, 1975.

Torun, Alev. *Tükenmişlik, Aile Yapısı ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995.

Töremen, Fatih. *Öğrenen Okul*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2011.

Tufan, İsmail. *İslam Hukuku Açısından Boşanma ve Sonuçları*. İstanbul: Savaş Yayınları, 1. Basım, 2018.

Turan, Sümeyra Ünal - Bilgin, Vejdî. “Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (2020), 459-493.

Turgut, Faruk. “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”. *Medeniyet Ve Toplum Dergisi* 1/1 (2017), 93-117.

Tüzüner, Özlem. “Türk ve İslam Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme the Characteristic (and Qualification) Legal of Marriage from the Perspective of Turkish Civil Law and Islamic Law”. *Ankara Barosu Dergisi (Ankara Bar Review)* 1 (2013), 125-148.

Uyanık, Memet Zeki. “İslam Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 57-88.

Ünal, Mehmet. “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”. *Türk Yurdu* 34/1 (1977), 195-231.

Vatansever Öztürk, Müge. *Eski Türk Hukukunda Boşanma ve Günümüz Hukukuyla Karşılaştırılması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi: Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Walker, H. Kenneth vd. (ed.). *1 Clinical Methods: The History, Physical, and Laboratory Examinations*. Boston: Butterworths, 3. Basım, 1990.

Wani, Dr Bilal - Anjum, Rafique. “İslamic Perspective on Birth Control: İssues and Prospects”. *al-Afkar, İslam Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2021), 200-2008.

Yağcı, Cengiz. “Çocuk”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. 2/347. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1. Basım, 1990.

Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2021.

Yanardağ, Alaaddin. “Örf ve Adetler Sosyolojisi”. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 39-63.

Yazıcıoğlu, Mustafa Said - Asal, Uğur Yasin. “Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası İlişkilerinin Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Analizi: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Örneği”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 9/1 (2021), 212-255.

Yenidoğan, Adem. “Doktrinde Çocuk Evliliği Kabul Edilen Yaş Sınırı Bağlamında Günümüz İslam Toplamlarının Aile Hukuku Kanunlarında Asgari Evlilik Yaşı”. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (2022), 179-204.

Yıldırım, Ahmet. *İslam Hukukunda Boşanma ve İptal*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Yıldırım, Ahmet. *İslam Hukukunda Geçersiz ve Yozlaşmış Evlilikler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Yıldırım, Seda. *Evlilik ve Boşanmanın Psiko-Sosyal Etkileri*. İstanbul: Akademik Yayınlar, 1. Basım, 2015.

Yıldız, İbrahim. “Kur’ân ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2019), 83-109.

Yılmaz, Ali Ayhan. *Evlilik ve Aile İlişkileri: İslami Perspektifler*. İstanbul: İlahiyat Yayınları, 1. Basım, 2020.

Yılmaz, Çağla. “Evliliğin Sona Ermesinin Miras Sözleşmesine Etkisi”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2023), 189-207.

Yılmaz, İbrahim. “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”. *Bilimname* 37 (2019), 559-591.

Yılmaz, İbrahim. “İslâm Hukukunda Kız Çocuğunun Miras Hakkı ve Cahiliye Döneminde Kız Çocuğunu Mirastan Mahrum Etmenin Günümüz İslâm Ülkelerindeki İz Düşümü”. *Journal Of Islamic Law Studies* 29 (2017), 261-297.

Yılmaz, İbrahim. “İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet İle Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 347-376.

Yılmaz, İbrahim. “Türk Medeni Kanunu’na (TMK) Göre Gerçekleşen Boşanmaların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 267-290.

Yılmazçoban, Muhsin. “Türk Aile Yapısında Evlilik Öncesi Süreç Etkisi Görücü ve Flört Tipi Yapılanma”. *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi* 11/2 (2016), 1317-1340.

Zebidî, Zeyn ed-din Ahmed b. Ahmed b. Abd el-Latif ez-. *Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridi Sarîh Tercemesi*. çev. Kâmil Miras. 13 Cilt. Ankara: T.C. Diyanet İşleri Reisliği, 1. Basım, 1939.

Zehebî, Şemsüddîn el-. *Tezkîru't-Tezhib*. ed. Mustafa Abû'l Yed Abû Abdulaziz Ğarîb. 2 Cilt. Suud: Dârü'l Vatan, 1. Basım, 2000.

Zeynüddin bin İbrahim bin Muhammed, İbn Nüceym. *el-Eşbah ve'n-Nazair 'ala Mezhebi Ebu Hanife*. ed. Şeyh Zekeriya İmirat. Beyrut: Dâr'ul-Kutub el-İlmiyye, 1. Basım, 1999.

Zihni, Mehmed. *Münakehat ve Müfarekat*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1. Basım, 1324.

<https://islamdusunceatlasi.org/Yusuf-el-Karadâvî>. “Bk. İslam Düşünce Atlası”. 12 Ocak 2024

RayahineTUBE "Fahsu kable'z-zevâci? -ed-doktûr Yûsuf el-Karadâvî rahimehullâh". *YouTube*. Yayın Tarihi 23 Kasım 2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=ytB7QOaaums>.